

Tartalom

LX. ÉVFOLYAM, 6. SZÁM

2006. JÚNIUS

NAGY GÁSPÁR: Fénylő arcok és tükörképek	3
KISS GY. CSABA: Húsz év után (Lábjegyzetek a Tiszatáj- botrányhoz)	11
MARNO JÁNOS: Munkánk csontjai	20
JÁSZ ATTILA: Az örökké valóság 1 napja	35
BÁGER GUSZTÁV: Varázsolás; Verzatil; Interpasszív	42
WEINER SENNYEY TIBOR: Versek a kisházból	44
TURI TÍMEA: Viasz (Ó, haltestű idő, gyermekkezekből ki- csusszanó...)	47
BÁNKI ÉVA: Zsófi története (Részlet a Magyar Dekame- ronból)	51
KOLLÁR ÁRPÁD: Utómunkálatok; Stratégia; A galamb- centrifuga	58
TANDORI DEZSŐ: Felkészülés Beckett-írássra (Lélegzet. Vétel.)	64
KOLOZSI ORSOLYA: A megismerés tragikomédiája (Sa- muel Beckett: Watt)	71

KRITIKA

TARJÁN TAMÁS: Démodé? (Nemes Nagy Ágnes: Az öt fe- nyő)	78
KABDEBÓ TAMÁS: A hangok találkozása a képekkel (Báger Gusztáv: A tükör éle)	86
BAKONYI VERONIKA: Báger Gusztáv: <i>A tükör éle</i>	88

Pataki Ferenc 65 éves

SIMAI MIHÁLY: boldog színek 91

BAKA ISTVÁN: Pataki Ferencről két tételben (1. Pataki Ferenc tárlata elé; 2. Pataki Ferenc jelei) 93

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

PATAKI FERENC rajzai a címlapon, a 10., 34., 41., 43., 46., 63.,
78., 85., 87. és a 92. oldalon

OLASZ ATTILA rajza a 96. oldalon

MARNO JÁNOS

Munkánk csontjai

fejünk, a jéghegy csúcsa

Nárcisz oldalán géppisztoly, roham-
sisak a fején, mely a rohamtól azután
mégsem fogja őt megóvni, 19-
76 kora nyarán, vasárnap dél-
előtt, a színpadon, ahol Nárcisz a minden-
nap betevőjét keresi, akkor már négy
esztendeje éppen. Egyéb ambícióit,
ily módon, jegeli. Nem adja föl,
ezt mostanság, csendesebb fordulók
évadján készül megtenni, bár mit ért ő
csenden, évadon, csendesen, vagy még annál
is csendesebben. Törje-e rajta mindjárt
vadul a fejét mint jeget, vagy törődjék inkább
bele, hogy nyugta most sem lesz meg a csenddel.
Lévén az sosem időszerű. Ellenben
kezdheti kvázi belátással. Hogy kerül
mondjuk a képbe Munkácsy, kit nem kedvel
igazán ma sem, talán az egy tájképét
kivéve, melyen a tájban (éjjel egy parkban)
nincsen ember. Párizsban. Hogyan. Nagyjából
úgy, mint hat év múlva (198-
2) egy másik festő, akitől Fehér-
vár óta (1963)
viszolyog, Csontváry, szintén nyáron és roham-
szerűen, s ugyancsak színpadon kvázi,
egy egészen páratlan örülési
jelenetben. Az Ostrom utcában. De ott
még nem tartunk, és nem is áll szándékunkban
odáig jutni a verssel, a tébolyig,
amely amúgy is leírhatatlan, ott

lelni magunkat mint Náciszt még egyszer
fejjel a széttárt ablaknak fekvve vecsernye
tájban az előregedett padlón, hideg
tagjai súlyát mérlegelve. Ó,
azok a hideg végtagok. És könnyűek,
akár eresznyi jégcsap, bezárva szíved
a télbe. S egyszerre a mérhetetlennek
kitéve. Mondom, ha Csontváry nem lép
akkor közbe. * Ott, a kora alkonyi ég-
boltra néző kirakatban, mindössze két
emelettel elemelve a földtől. Nem
térünk ki erre, elébe vágva az imént
célba vett Munkácsy-élménynek, vagy másképp
mondva, a pontosság végett, elejét
véve a Munkácsy szellemét idéző
Nemzeti-fejleménynek, keltve ezáltal
látszatát a képnek, hogy mégsem hatja át
szívünket a nemzet mint Munkácsy leghőbb
gondolata; valamint ugyanezt vegyük
szemügyre megfordítva: Munkácsyt, akár át-
vitten, akár szó szerint, mint a nemzet kép-
viselőjét; és mintha mégsem indulnánk
meg tőle, toporgunk egyhelyben, statiszták
valamely rossz dráma közepette, rezge
látványukba dermedten, reszketve tehát,
hogy mi minden jöhet itt még számításba,
ha látszatunk, mely azért így is megjárja,
éppoly forgandó, mint a végzet. Halála
(a darabban) lehet akármelyik részlet,
és kelhet életre is bárhol, testében
még sincs helye időt állító eszmének.

LSD

Rossz magyar dráma, 197-
6 semmitmondó nyarán, Nácisz statisztál
benne, nyolcvan forintért, alkalomfogytán,
hogy még éppen kijön belőle. Savmadár
az éjjel szárnya alá vette. Repítette,

harmadmagával, ki a Csúcshegyre, Üröm
szomszédságába, ahol a vasút Solymár
felé kanyarodik el, és a lány anyját
egy szerelvény a minap elütötte. Nár-
cisz fülének a lány hangja mint a nektár,
szólhat akármiről, dal lesz belőle. Kár
érte, s a fiúért is, akivel a színház
hozta Nárciszt össze, vonzalom s taszítás
ritka vegyüléke, mivelhogy az arányt
egyikünk se tudja. Álmunkban, esetleg,
vagy most, az anyaggal áthatva. Magyarán,
azaz leverten, mondva. Mert itt ma se lány,
se fiú, ki Nárciszt közrefogja, s a magány
is csak monda, ronda közérzetét alá-
színezni kicsinyég. Ahogy régebben már,
összeszedve, írta: most (szinkópa!) soha.
(Öröme telt benne.) Sírt, befelé fordulva
a falnak, melyet aznap vakoltak újra,
őszi nap, kalapot s ballont öltött magára,
úgy kísérte a lányt el az éjszakába,
egy évvel a hármas út után. 19-
77-ben. Gyászmunkával telt az egész
éve. Tört a varázs közben egyre-másra,
kivéve a halálból is egyik-másik
része, valamennyi történetünk tárgya.
A fiú apjának tekintette Nárciszt.
Apja vak volt. Romos lakásuk a kártya-
gyár homlokzata mögött, öt perc járásra
a színháztól, ahol a fiú játszani
tanult. Hasonlítani, ha máshoz nem, ami
rejtőzik előle, ahhoz. Mielőtt fel-
nőne hozzá, visszafordíthatatlanul.
Majd eljön az idő és ő is megvakul,
ezt akkor az anyag írta ki arcára,
és lökte ki torkán sugárban a lórét,
belekapaszkodván Nárciszba s a lányba
a Csúcshegy oldalpadján és a gerincén.
Zakatolva haladtak, előttük az örvény,
aranyhajú Margit, sosem látod többé
annak, egyszer válhattatok volna egygé,

de csak a gondját viseltétek együtt egy viharnak, mely félelemből támad, és más félelmeket fest le magáénak végül.

a kútból, Sosztakovics

Másnap aztán, a színpadon, mintha otthon járna; Otthon, ahol sosem állt a saját lábán semmi, senki, értve ágyat, asztalt, szekrényt, mely a mélysötétbe passzol, benne ágynemű, kávé és kakaópor, kimerítve, mérgezett kút, a gyerekkor. Fedje deszka, a deszkán elnyújtózol, csontjaid, akár egy roppant piszkebokor (büszke, tájszó, ld. egres, netán: ribiszke?), mely ott díszelgett a disznóól s a szomszéd kert közé felhúzott mellvéd nyirkos tövében. Fejedben persze már csak a szakadó ég, egybemosva benső lépés és idegen. Orosz bakát alakítasz nyolcvan, ha nem száz forintért, '76-ban, ami annyit tesz, mintha ma négyezerért, netto, tennéd ugyanazt. Vagy veszed csak a cigarettát alapul, ma nyolcért. Netto. Tíz fellépés egy hóban, és összejött a létminimum. Hússzal már a halálba füstölheted át magad. S tovább, a csillagos égig akár, ha lelkünk valóban oda visszatalál, és nemcsak szóbeszéd az, hogy ide csupán a sors tévedése folytán, mintegy cigányúton át csöppentünk. Kvázi lutriból. Született csepűragók. A darab rosszabb, mint amit kész vagy itt szóba hozni. Harminc évvel csaknem a hátad mögött. Melletted gipszből összefröcskölve a Sosztakovics zenére hajazó díszlet, Sosztakovics, ébren vagy tudat alatt, ma is a rémed. Csontváry bonyolultabb. A hajad égnek állhatna tőle éppen, mivel azonban

szinte nincsen, látványa mit sem mond érdem-
ben. Akár a festő, Csontváry, látomás,
magánügy, más szóval, melyet mint bélyeget
mindenütt ott látsz, ahol egy test csupaszon
van. És rajta a fej sem tartható éknek.

mégiscsak ék

Nem is megy másképp, mint látszatra csakis, Nár-
cisz a tulajdon feje után. Mint ami mégis-
csak éket vert önérzete és a teste közé,
s ezért sietne megnyerni magának ismét,
amit szembefordulván magával az imént
elveszített. Ez azonban csak kitérő.
A valódi látomás töretlen kísért
egy testté kerekített folyamatban, értsd,
amely test folyvást másképp fest, mint a tiéd.
A tiéd orosz jelmezben, míg Nárciszét
ott sejtéd a díszlet falára fölkenet.
Nem dőlne neki semmiképp. A fiúval
szemezel, odaát szobroz, gépfegyverrel
szintén az oldalán, s szintén az orosz nép
névtelen hőse gyanánt. Mert semmi kétség,
a darabban bőven fűbe haraphatsz még
ezután. Vagy legalább a sorok között.
A nézőket, hál'isten, nem látod, vannak-e,
azt sem, egyáltalán, vasárnap délelőtt,
ilyenkor aludnál normális esetben,
vagy ülnél az ablakban, talpad fehéren
s sárgán, mindkettő fent egy virágcserepben.
Mintha együtt lüktetnél a cselekménnyel,
amint elföldeli benned a levegőt.
Zihálsz, magyarán. Kint a Csúcshegyen könnyebb
volt, föl-le a padkán, sírva csaknem a lány
gerince láttán, s vigasztalván a fiút,
hogyan nem is egy utolsó kaland a magány.
Sőt, gondolja át, vajon van-e más kiút,
mely nálunknál realistább, a siralmas
valóságból. A lány közben felöltözött,

és úgy esett neki Nácisznak, hogy mikor
lesz nyugta már végre az átkozott szertől.
És most a színpadon épp ő nincs közöttük.
Felidézni sem tudja, nincs az a festő,
ki e semmiből őt neki visszahozza.
Agya egy kész temető. Idő sem számít,
igaz, a fiúval össze-összenéznek,
egyhelyben állva, összesen ennyi lévén
a dolguk, szembogara még egy macskáé
persze, lassan mégis az út vége felé.

egy test, a nemzeté

Náciszt a hatások késnek utolérni.
Holott ő sem siet. A testét nem érti,
mi bújt belé, mikor nyújtózna végre, ám
az nélküle terjed. A Nemzet Színpadján,
ez a megszálló jelmezbe gyömöszölt test,
hüvely hüvelybe, ne legyünk mondani rest,
hülyébb egy helyzetbe még nemigen került
férfi, ha az. Egy magyar, anyakönyvezett.
Siralomház. Amelyben fölcseperedett,
és megszokni nem volt képes, és most itt ez
az ócska darab, egyetlen szava sincs benne,
se róla, néma megszálló, sokat nem keres
rajta, viszont jobban megél belőle, mint
ma, mikor éhbéknél olcsóbban adja ma-
gát mint megszállottat. Maholnap, ne mondja,
elviszi őt is, mint Csontváryt egykor, az
aszalt szilva. Cigi. A fiú például
annak a rabja. Ő tíz szállal beéri
naponta, dehát az is már mennyit visz el.
Pénzt és életet. Vagylagosságnak itt nincs
helye, színház a világ vagy rablótanya,
vicc ez, ahogy urát az ember nógatja,
valljon színt az, álljon ki a- vagy emellett,
elszóalásig: mellérendeltetett.
Szóról szóra szinte. Szóratott, lövetett,
öltetett etc. Itt ez a díszlet

mellette, habarcsból, ontja a meleget,
odasülne, ha nekidőlné. Elmereng.
Hajlama megvolt rá mindig, Nárciszban sok
a nőies vonás is, ablakban ülni
és túrni, hogy beboruljon, és törülni,
amint elered, és ügyet sem vetni rá,
hogymi folyik körülötte, emberileg.
Magát a színészt nagyra tartja. Mint ember
azonban a szívében nem játszik szerepet;
rajta a dráma terhe. Ideges tésztaarc,
csillog a verítéktől, érzik, hogy serceg,
akár a pörkös csusza. Azt eszik éjjel
a fiúval majd egy vendéglőben, tonic,
unicum, cigaretta és csusza, cigány-
zene a szomszéd helyiségben. Dolgozik
bennük még váltig az anyag, a színészet
szó szerint ott a szemükben, szemük körül
és a légnemű karikákban, beszélnek
is róla, anyagról, színeváltozásról,
s kitérve végre a rohamra, mely Nárciszt
a matinén Munkácsy jegyében elő-
vette. Nevetnek rajta, mint évek múlva
Csontváryn, aki Munkácsyt elkerülte.

aszfalt szilva, evidenciák

Munkácsy sehol. Csontváry magánkívül,
ami annyit tesz, más szóval, hogy magáért
beszél, nem lévén magánál idézi, ne
mondjam, szólítja magát, partnere ebben
a színen, mely színen után kiált, színre hívva
mindazt, ami csak magához mérten magán
kívül e sivár világban egyáltalán
még előfordulhat. Valószínűsége
csekély. Semmi szinte. Fogható, ha máshoz
nem, a semmihez tehát, melyre az anyag
fogékonnyá tesz. Mit értesz anyagon, az
itt ma mellékes; gondolhatsz ugyan ellen-
anyagra, ám ez a gondolat félő, hogy

éppen a magját nem hozza. Irmagját sem,
amiért érdemes volna elgondolni.
Nem kell a semminek bedőlni. Koszos hon-
védet alakítasz, némán, idegenben,
fejedén sisak, mely szemre száz rohamon
túlvan. Magyarán ütöttkopottan festesz.
S hevülsz a lámpatűzben, olvadó jelmez
a tested – szétnézel a Homloklebenyhez
címezett fogadóban. Szinte csárdást lejtesz.
Nem kell messzebbre (netán mélyebbre) menned;
valahonnan ismerős neked ez a fal,
és az is világos előtted, hogy magában
nem állna meg sehol a szabad világban
úgy, mint te, ha alattad az ég a talaj,
lévén minden egyéb a fejed búbjával
egyenlővé váltan, s mivel már ott szárnyal
alant a madár a fejedben, s a szádban
hovatovább. Füttyülsz a darabra, nyolcvan
forintba belefér még egy fél nóta, ha
az anyagot anyagárában számolja
fel, aki adta. Fordulhatsz bizalommal.
Egyelőre. A múzsa tudniillik nem al-
szik (!), sem itt, sem másutt, míg magában elvan,
amolyan fekete özvegy gyanánt. Nárcisz,
nem első ízben, reá riad. Távolban
egy fekete özvegy. Emitt pedig a fal,
fehéren, rücsökkel s ragyával borítva,
tudod, hogy díszlet csak, borának gipsz habja,
melyből a zsvány alakja bontakozik.
Formára szakasztott Rózsa – amit Nárcisz
elsőre mindjárt megállapít, habár a
figura annál idegesebb; fogytán a
színe, vagy sötétül, a tömlöc vagy csárda
így egyszerre valóban kész síralomház.
Még egy roham, és beveszed magad oda.
Arca (mint feje) szintén egy kész tanulmány,
ld. Tanulmányfej (József Attila), akár-
ha álmodnád, mélyen magyar, vagy aludnál
nyugton, s az verne fel. Dobolva ágyadnál,
ittasan persze, halántékkodon, mely Nár-

*cisz fejében közel a pokol. Még nem s már
nem az egészen ugyan, ám ami küzbül
visszhangzik, abba az ész belekeservül.
Vélhető hát, hogy a kéz Munkácsy kezét
fogja ott neked egy rohamban örököül,
úgy, ahogy lecsügg, ahogy nem támaszt igényt
lendülni újra, föl, s hatalma nem lévén
lejjebb még, a földbe, mely anyja. Csontváry,
ld. fentebb, hat év múlva lesz aktuális.
És Nárcisz most nem is bánja. A fiú is
látja, hogy nehezen állja a hátralék
időt, mely pár percnél nem több, s összegörbed,
de tartja magát, őrzi magában, ha nincs
is mit, sem mihez. A zsvaj (Sosztakovics)
sem sérti túlságosan; megvan a zsvány,
s ezért hála jár, mint Csontvárynak a világ
végén. (Aszalt szilvánk a vén bitumenben.)*

* Nárcisz, lakonikusan mondva, az életét köszönheti Csontvárynak. Ott feküdt, a férfikor küszöbén, az Ostrom utcai sarokház második emeleti lakásának a padlóján, barátai, a versben szereplő fiú, illetve annak élettársa, aki a versben nem kapott szerepet, nemrég hagyták őt magára, nem figyelmetlenségből, hanem szerelemből. Kettesben kívántak tovább szárnyalni. Agyonütni az időt; gyermekek úgyszólván, Nárcisz a bátyjuk lehetett volna. Dehát a vérségi faktumokba nincsen beleszólásunk. Nárcisz ereiben ezidőt minduntalan meghűlt a vér, most is, e szokatlanul meleg június eleji délutánon, ám ő reménykedett, nála lévén egy varázserejű magnetofonszalag, rajta az akkoriban még újdonságnak számító autogén tréning cca. húszperces gyakorlatával. A bal karom elnehezedik, ez háromszor egymásután, majd a jobb kar és a lábak is egyenként, s aztán ugyanebben a sorrendben átmelegednek a végtagok. Nárcisz tehát feküdt az előírásnak megfelelő hullapózban, az utcára nyíló ablaktáblák szélesre tárva, így hallgatta, a be-be-robajló járműzajban, a gyakorlatvezető hölgy hipnotikusnak szánt, leheletdús baritonját, anélkül, hogy teste a legkisebb mértékben engedett volna a csábító szölongatásnak. Sokadszorra állapíthatta meg, hogy az intellektuális és a testi bizalom, mint mondani szokás, köszönő viszonyban sincsenek egymással. Hideg viszony ez, inkább ellenséges, esetleg halálos gyűlölködéssel a mélyén, bár az intellektus nem volna intellektus, ha a gyűlöletet mint gondolatot, ergo beszédet is, nem utasítaná el, messzire el, magától. A test pedig vonakodik szavakba foglalni magát; süketnémának kell talán lennünk ahhoz, hogy taglejtéseinkről valame-

lyest szavahihetőbb képet kapjunk, de még a szájmozgásunkról is, amely ugyan-csak rendkívüli körülmények között hajlandó elárulni a bennerejlő szószegő affektusokat; elmegy a hang, és te álmélkodva látod, ahogy a száj a falatozó vonaglásával adja a némát, ezt hívod harsány csendnek, ezt az elborzasztóan kínlódó arcot, arcod elé tolva, baszd meg.

Kicsúszott a szádon, tehát kell lennie benne valaminek; mert olyan nincs, hogy üres beszéd. Ahogyan üres csend sincsen, amit megtölthetsz hangokkal, szóval, mint egy mérhető térfogatú edényt, hogy aztán ismét kiüríthesd, mivel a tartalmát megposhadtnak találod már. Elutasítod ezeket a kóros gondolatokat, gondolathasonlatokat, és összpontosítasz a tiszta, az ellenséges hidegre, amely az intellektus és a test viszonyát egy életre tartósíthatja, számúzva e viszonyból mindent, amivel legalább a lábadat átmelegíthetnéd. Nincs megalázóbb és gyűlöletesebb annál, mint ha az embernek hideg és nyirkos a lábfeje; álláspontodat, mely valamiképpen az életakarattal ekvivalens, mintha ott lent, alapjaiban, már feladtad volna, s elkezdted, úgymond, *akaratlanul beleegyezni a földbe*, amely ugyan még mindig az élet (humusz, televény), de már nem a tiéd, nem téged éltet, hanem csak és kizárólagosan te őt, hozzá hűlve, elvizenyősödve satabbi. Lábad feje immár a férgéké, hasonulva hozzájuk, el, egészen a mimikri legalja világáig. Mintha a világ legromdább nőjének az ölen fészkelődnél, irtózol állagától, kigőzöléseitől, öklendezel a párjától, szerencsétlen önteltségétől, amivel igyekszik elejét venni a tragikus szembesülésnek önmagával,

ezért tuszkol oly készséggel magába téged is, felszámolandó a reá-látás bármely szóba jöhető pozícióit, ezért visszhangozza szinte kánonszerűen szavaidat is, nem hagyván időt rá, hogy értelmük a köztes csendben megvilágosulván fogatosodjék. Szöges ellentéte ő Nárcisznak, ellenlábasa, szép magyar szóval és szoros értelemben, és Nárcisz *de facto* nem tud ellenállni neki; fekszik, halálosan rossz lelkiismerettel, hullapózban a padlón, a szalag lejárt, vége a játszmának, az utolsó tekercs azonban még ott a fejében. Őrült félelem szállja meg, mi lesz, ha annak is vége szakad. És ha nem, ha nem és csak mégsem – azt hogy bírja ki! Mondja magában, sorban, a lazító szavakat, a bal karom így, a bal lábam amúgy, és nemkülönben a jobbok, ám azok valósággal fölébe lendülve vihognak bele a képébe, vitustáncot lejtenek rajta, fagyosan ropják, vérbe borul tőlük a szeme, szemgolyója szétpattan, vérével együtt elárasztja a koponyaúrért, tarkójában tajtékzik most a fájdalom, hogy képes elviselni, nem érti, nem érti, mi zajlik benne, vagy kint az utcán, a Széna tér és a Bécsi-kapu között, a gyógyszerértártól induló emelkedőn, illetve kapaszkodón, mert ő szívesebben mond kapaszkodót, kapaszkodónak tekinti például az Ostromot keresztező utca sarkában álló telefonfülkét, ahová tanácsos volna most szépen, óvatosan lecsorognia, hogy feltárásázza orvosát, aki nemrégiben egy recept fejére véletlenül a saját születési dátumát írta fel. Orvosnő. Ő pedig kedvét lelte ebben az elírásban, kiderült, hogy mindössze egyetlen nap a különbség a világra jövetelük között, ikrek lehetnének csaknem,

persze, Náracs a koraszülött. Koraiságának a gyermeke. Talán ez az ösztönös ítélet vezette a nő tollát, amikor a saját dátumával fejelte meg az aritmiára felírt gyógyszer vényét. Az elírás után bensőségesen összemosolyogtak, úgy tetszett, rokonszenveznek egymással, Náracs egyszerre bizakodva kezdett nézni maga elé, a jövőbe, mint akit hátulról ugyancsak csupa jóakarattal, rokonszenvvel, csupa szerencsekívánattal néznek. A kulcsszó, természetesen, a rokonszenv. A vér mint illatszer. Felhő, a közös ég képzetével terhes.

Náracs vérnyomása a doktornő társaságában eztán szerencsésen normalizálódott, aritmiás tünetei ritkultak és enyhültek, félelemérzete pedig a természettől repeső örömrészletbe fordult át, igaz, nem hosszabb időtartamokra, annyira csak, mondjuk, amíg Pestről hazagyalogolva keresztülvágott az Erzsébet-hídon. A Tabánban már, ha arra került, ismét elővették a testében támadt szorongásrohamok. Szűkülve rótt az aszfaltot, a következő lépésével, úgy látta, már nemigen fogja majd a talajt, az életnek ezt a szilárd képzetét, mert addigra, a szívével együtt, az is megszakad benne, eltűnik, és csupán a tiszta és végtelen szakadék válik abszolút valósággá a számára. Arra azonban nem gondolt, hogy irtózata e végső és abszolút valóságtól éppenséggel az aszfaltból mint talajból is eredhet, egyáltalán, mint bármely alapzatból, amelyre mindennapi közlekedéseit építi az ember, közlekedései közé értve pihenőit is, amelyek, a pihe képzetének ellentmondóan, nagyon is komoly súllyal eshetnek a latba.

Most szeretett volna sírni Náracs, a padlón fekvé, hátha valami bánat bújlik meg a rosszullete mögött, valami sérelem vagy mulasztás, amit a legnagyobb igyekezettel és összpontosítással sem tehet most már jóvá, s amiképp másokat sem bírhat rá többé, hogy engeszteljék őt ki, mielőtt a lelke megfagy, és ez a fagyás átterjed a szívére, ereiben a vért zajlásra kényszerítve, kifehérítve és elkétkítve végtagjain az ujjakat. Mert azok a nyári melegben már egészen elgémberedtek, ha akarna, sem tudna mit kezdeni velük, lábra állni és megkapaszkodni akármiben, ami a keze ügyébe kerül, de sőt, még összekulcsolni sem volna képes őket, annyira elhidegültek, *de facto* elidegenültek tőle. Idegenné váltak a számára, oly elérhetetlennek, távolinak tőle, a tudatától, önértetétől, hogy birtoklásuknak már a gondolatát is abszurdnak találja, abszurdumnak, hogy még egyszer, valaha, összeemelegedhetnék velük. Agya, mint a megolvadt aszfalt a tűző déli napon, alattomosan rotyog, koponyacsontját feszegeti, gondolatait tehát, a szó közvetlen fizikai értelmében, a legsötétebb erők kerítik a hatalmukba, gonoszságot plántálva beléjük, amely gonoszságnak, akárcsak az angyali jósnak, Náracs mindig is vonakodott hitelt adni. Náracs nem az a fajta ember, aki gondolataival és érzelmeivel bármikor kész volna egy húron pendülni; véleménye alkotói jogát rendszerint átadja inkább a véletlennek, nem azért, mintha nem születne határozott véleménye a dolgokról azonnal, hanem mert éppen ez a határozottság váltja ki benne tüstént a gyanú érzetét is, hogy véleménye valószínűleg téves, és van-e viszolyogtatóbb annál, mint ha egy ember gondolkodása téves

véleményekre alapozódik. Sötét gyanúnk, mely szerint tévedésből és/vagy véletlenül jöttünk a világra, feljogosíthat-e bennünket arra, hogy ittlétünkben, valamint bármikor megeshető távozásunkban, mi magunk is hasonlóképpen járjunk el, anélkül, hogy személyes akaratunkkal, azaz döntéseinkkel, jóállnánk e hasonlatosság igazáért.

Mondhatjuk-e tiszta lelkiismerettel újra meg újra, hogy tévedni emberi dolog, ha a véletlent viszont bizonyos isteni hatáskörbe utaljuk vissza, magunkat aztán, tévedéseinkkel egyetemben, ugyancsak oda beajánlva; s pláne, ha lelkiismeretünk tüneteivel egyre sűrűbben, netovább már kizárólagosan és szüntelenül a testünkben, mintegy a testünk révén, találkozunk. Gyilkos az áldozatával, vagy áldozat a gyilkosával, ez a talány ma már mindenki előtt ismeretes, azok előtt is, akik tyúkot élőben, a tollazatában, sosem láttak még, tojást fel nem törtek saját kezűleg.

Ám a gonoszságban, ezt most be kellett Nárcisznak látnia, éppen az a gonosz, hogy mértékétől fosztja meg a gondolatot, megszállása alatt a gondolat egyszerre ölt számlálhatatlan élő és holt testet, egyet sem adva át a nyugalomnak, mintha a nyugalom csakis az elérhetetlen jóságot illethetné meg; és semmi esetre sem őt, aki kétségbeesetten iparkodik adni a nyugodtat, önmaga előtt, aki, kiszolgáltatva kiszámíthatatlan gondolatainak, kénytelenül már csak a felszámolásukat sürgetné, öntudatával bezárólag.

Amennyiben öntudatnak nevezhető egy olyan tudatállapot, amelyben elsődleg már nem a kül és a bel különbözik el egymástól, nem idegenben érzed magad, vagy idegennek magadat a környezettől, nem mondható, hogy ilyen vagy amolyan viszonyban állsz a világgal, amely hol egyengetni, hol kiadni látszik az utadat, nem, ezen a szakaszon már túl vagy, nincs már a világnak ilyen, akár rossz-, akár jótékony hatalma fölötted – hanem éppenséggel mintha alattad sem volna semmi; úgyszólván mélységes belátásod nyílt bármely függések és függőlegességek iránt, mintha feneketlen kút száján feküdnél, gondolataid tajtékzó visszhangjában, mert a világnak többé semmi mondanivalója. A világ végtelen. Te pedig védtelenül benne, bizonyos értelemben megvilágosultan mégis, afelől, hogy az egésznek semmi teteje, mint mondtam már, sem alja. Elképzzelhető, persze, hogy megőrültél, hogy eszedet vette a páni félelem, ez azonban sokkal valószínűbben egyezik a világ állapotával illetve természetével, mint az a valóságfelfogás, amely a világot magától értetődő, sőt normális képződménynek tekinti. Adottságnak, amiről persze bárkinek módjában áll lemondani, magát mint egyszeri hozzáadottságot kivonni ebből a felfoghatatlan méretű és mértékű adottságból, az adottság azonban ezután is adottság marad, legföljebb egyvalaki által utasítottatott vissza. Egy örült által, aki úgy vélte, szabadságában áll eldönteni, hogy részt vegyen-e vagy sem abban az eseményben, amelybe egyszer csak, hogy s hogy nem, belecsöppent, illetve ha cseppet is belegondol, amelyből magára

döbbsent! mint némiképp idegenre – bár ezt a szálát most ne rángassuk, ezen a szálon sosem jutnánk a Csontváry-történet végére.

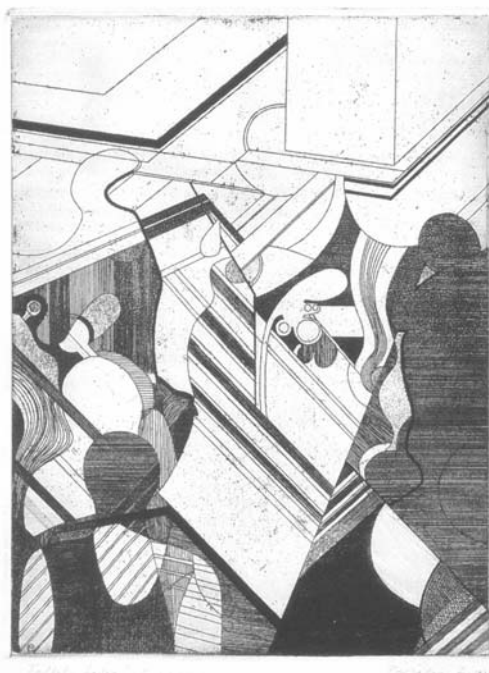
De vajon lehetséges-e érdemben, reálisan számot adnunk arról az eseményről, amely egy pillanat alatt, egy töredék időtartamon belül megy végbe, testünk-ből hirtelen átszapva az elménkbe, ahol a tér valóban csak a színpad teréhez hasonlítható, ám nem lekicsinyítőleg, hanem az úgynevezett „világot jelentő deszkázat” értelmében; ami természetesen egyúttal a másvilágot is, más szóval a túlvilágot is magában foglalja, ahogy a színpad is lényege szerint mindig a kulisszán túli, a „mögöttes” tartományokra utal. Mindehhez nem szükséges, hogy elménkkel nagyra legyünk. Nárcisz, az Ostrom utcai lakás padlóján fekve, inkább sem mire sem becsülte az elméjét, rettegve ugyanakkor a megsemmisülésétől, mert hiába becsüljük valamely tulajdonunkat mint elemi tulajdonságunkat egyre alább, megválni tőle annál nehezebben tudunk. Annál görcsösebben, tébolyultabban fogunk ragaszkodni hozzá, észre sem véve, hogy kétségbeesett makacsságunkkal már meg is őrijítettük az elménket. Általában. Mert ezúttal Nárcisz valahogy résen maradt, tudta, hogy megőrült, hogy megőrjítette a fizikai félelem, egyszersmind azonban arra is ráeszmélt, hogy örülete tökéletesen egybevág a mindenség örületével: a végtelennel. Nem illeszkedik, hiszen az illeszkedés csak a részek megfeleltetése révén volna lehetséges, itt pedig a részek ábrájukból kivetve, szétvetve és kiveszve kavarogtak szanaszét, megkülönböztethetetlenül egymástól az elme illetve a (világ)mindenség részei. Egy szempillantás alatt omlott össze a perspektíva tér- és időszerkezete, Nárcisz határtalanul egyedül maradt ebben a végtelenül elhagyatott világban, és viszont, hiszen maga a világ tártult fel Nárcisz elméjében, kétséget nem hagyván afelől, hogy a dolgokat felfogó értelem, amelynek révén lakozni tudunk benne (a világban ti.), csak a rászédésünkre jó; testünket-lelkünket rábírn arra, hogy bizonyos keretek között tartalmat tulajdonítson mindannak, ami végbemegy benne, valamint amin ő maga kénytelen keresztülmenni mióta és ameddig a világ világ a számára. És most, közönséges hasonlattal élve, Nárcisznál ez a forgalom, a formálódásnak ez a forgalma hirtelen eldugult, végtagjaihoz hasonlatosan kihűlt pillanatképpé dermedt, egy örökkévaló katasztrófa pillanatképevé. És ő látta, hogy a kép éppoly üres, akár egy tükör, amelyben az ember szüntelenül összetöri magát, épségére csupán a félelem és a fájdalom emlékezteti; mint valami mulasztásra, amit most azonnal még egyszer el kell mulasztania ahhoz, hogy egyszer s mindenkorra véget vessen az egész rémálomnak, amelynek a kieszelője bizonyára rég halott, máskülönben maga gondoskodna róla, hogy gondolatai, megszabadulván hulladék anyaguktól, rendeződjenek valamelyest. Rendeződésük tehát immár őrajta, Nárciszon múlik, lévén elgondolójuk (vagy kieszelőjük) sehol, és nagyon valószínű, hogy eltűnésének éppen a felfordulásban rejlik a magyarázata, úgy körülbelül,

mint a tűé, amelynek a fokán át kellene férkőznünk, a szénakazalban, avval a különbséggel, hogy itt hiába égetnénk fel mondjuk az egész szénakazlat, eljutva végül a fölperzselt tarlóig, a tűre mint tüzünk végtermékére akkor sem bukkanánk rá. Halálra szurkálva, égve, sebződve sem. Igen, mintha tükön mint tükrön feküdnék, ez villant át, a zuhanást előre idéző attakként, agyában, afféle *tűkörön*, ahogy émelyítő mélységű poétája, Vörösmarty Mihály mondhatta volt, *emberfejű lapdáját óva szétlottyadástól*, annak idején. Most, fentebb már ábrázoltuk, Nár-cisz fejfelé a kitárt ablaknak fekszik, estebe hajló nyári délután, de nyári időszá-mításra még átállítatlan a magyar gazdaság. Pazar(ló) szürkület tehát, színek fa-kulvást, ám a fényerő önnön teljében; és Nár-cisz látja, hogy teste mint nyílvevessző érzi a célját már odakint, az ablakon túl legalábbis, mert a szabadban, s tudja, hogy menten elnehezül, hogy aztán teljes hosszában (s csekély szélteben) hozzá-lapuljon az úttesthez. S az előtt semmi, ami útjában feltartóztathatná. Az sem, hogy ezúttal is éppen fekszik, nincs igazán lendületben, s az igazat szólva-meg-toldva, ambíciója sincs, hogy belejőjön. Egyetlen vágya: szűnjön meg, ami ilyen örülten van.

Ő, a világ, benne a világ vagy/és ő a világban, végtelenül így is, úgy is, szűnjön meg ez is, az is, enyészsen el, mint egy repülő a repülésben, vagy megfordítva, ha így másoknak jobban tetszik; mert a sebesség fogalma, külön, nem foglalkoztatta ekkor Nár-ciszt, távol állt tőle a mindenség mint a végtelen tágulás hübrisze, tu-datában nem azonosult semmi efféle istentelenséggel, mint ahogy az istenséggel magával szintén nem; csak az örülettel. A mérhetetlen, mert mértéktelen, sem-mivel. S egyúttal bármi mérték autoagressziójával, önmagával, mint a jeges ré-mület tárgyával és állítólagos alanyával, amennyiben még mindig magáénak vallja alanyi jogait és képességeit, amelyek még ekkor is elláthatják őt feladattal, jóllehet e feladatkörben senki, se semmi rajta kívül. Meg kell hát azonnal szűnni, meg kell szűnnie ahhoz, hogy a dolgok visszatérhessenek a normális kerékvágá-sukba, a vér a vétagok hajszálereibe, mivel minden azokon múlik, a hajszálere-ken, meg a kerékvágáson, amelyet rosszabb napjain kátyúnak ítél a türelmét vesztett, mert a jobb napok iránt bizalmatlanná vált elme. Ez a napja azonban nem volt sem jobbnak, sem rosszabbnak állítható; hanem örökkévalónak, be-fagyottnak, amely semmilyen lazító, átmelegítő műveletre nem enged föl, ön-magában lebeg, e tekintetben tehát súlytalannak mondható. Ha kiveti magát az ablakon, úgy is talajt érhet akár, mint egy rongy vagy papírdarab. Mely utóbbi hasonlat, persze, véletlenül sem rejt magában üzenetet; nincs szó palackról. A palack, ha egyáltalán, a félelemtől eljegesült test, zajlás előtt mondjuk. (Mivel hagyjuk sodortatni magunkat a hasonlatunktól.)

S akkor a zaj helyett valami lágy, fúvós és torokhangokra emlékeztető tánc-zene szólalt meg benne, és egy roppant súlyú függöny hullott alá vagy tárult szét tudata látóterében, s a szabadnak tetsző színpadon ott állt Csontváry cédrusa, körülötte a tánckarral, leírhatatlan színekben tündököelve. Soha nem próbálta le-

írni a festő színeit, sem szavakat találni a látomást megnyitó és végigkísérő zenére, lévén teljesen járatlan minden átültetésben. No persze, Csontváry is átültette valahonnan azt a cédrust a vásznára, megfosztva mindenekelőtt eredeti valóságának a súlyától, olyannyira, hogy a tánckarnak szinte röpdősnie kell ahhoz, hogy le ne szakadjon a fa légies ritmusától, természetesen nem az időben, s még csak nem is a térben, hanem pontosan abban az örökkévalóságban, amely Nárcisz ereiben a vért megfagyasztotta. Munkácsy Siralomházának fényében úgy is mondhatnók: a halál torkában, mai fülünknek azonban ez már annyira kocsmai változatnak hat, hogy többet nem is hivatkozunk Munkácsyra, túllépünk rajta, mint elhivatott kocsmakerülők. Még annak tudatában is, ha esetleg mégsem annyira színház, mint inkább kocsmá az egész világ, átellenben a hozzárendelt templommal, ahol gyermekként Nárcisz is gyakorta megfordult, meg az olajospadlójú mozival, ahol ellett volna az idők végezetéig. Hallgatni, hogy serceg a vászon. A szférák zenéje. Ahogy „terpeszkedik állványán az idő”. Ellágyul, ha belegondol. És ugyanezt szeretné a halál gondolatától is, ellágyulni az utolsó porcikájáig, elmosódni a tulajdon tekintetében, mely – hála Csontváry közbelépésének – máig kész a megindulásra.

FALTÓL-FALIG (1971)

JÁSZ ATTILA

Az örökké valóság 1 napja

Hányásszín

„Azon gondolkozom, milyen színűt is fogok hányni.” Mondja négy éves kisfiad, miközben a vécén ül, és az ölében, készenlétben, tartjátok a lavórt. Milyen színe is lesz a hányásnak, medítál vidáman. (Amit őszintén irigyelsz. No nem a hányásszín, hanem a dolgokhoz való, eredendően pozitív hozzáállását.)

Helyén

Azt vetted észre, lakásfelújítás, tetőtér-beépítés közben, hogy vannak dolgok, amiket képtelen vagy máshová rakni, úgymond, új helyet kreálni neki a megnövekedett térben. Legyen az kép, virág, bútor. Hiába minden, már az előző verzióban a helyén volt. (Kevés dolog a világ állandótlanságában.) És akkor ott kell maradnia. De mi van, ha egyszerűen csak ott szoktad meg, és képtelen vagy egy újabb hellyel összebarátkozni?

Korpa

A felolvasóest előtti kézfogáskor észrevetted, miközben a nagy író visszahuppant fotelébe, hogy a mindig megcsodált, őszbe vegyülő hajkorona alatti válltömés nagy darab korpákkal van tele. Egykor példaképként tekintettél rá. (Hajkoronájára és írásaira.) Ma, szigorú és szeretetteljes figyelemmel.

Kreativitás

A szexre gondolsz. Hogy egy-egy próbálkozás mennyi kreativitást kíván meg. Akár egy vers megírása, alkotómunka. Hogyan lehet három picit gyerek mellett házasetet élni, akik közül egy mindig a szülői ágyban van. Kreativitás, kreativitás és megint csak kreativitás. És hogy mindent lehet, csak akarni kell. (Adott szinten a vágyakozás még kevés.)

Lábfájás

Lassan járj. Tovább érsz. Hű, de bölcs vagy. De tényleg, hisz most ez a didaktikus tudás tapasztalatból fakad. Elszakadtak a vádliában az izomrostok, és csak sántikálva vagy képes, egyáltalán, menni. Nem tudsz rálépni a jobb lábadra. Ha elfeledkeznél magadról, egy késdőfésszerű fájdalom rögtön figyelmeztet. Lassan járj. Úgy, talán néhány méterrel tovább érsz. És ha elég türelmes leszel, vagy,

nem kapkodsz, a méterek számát, egy idő után persze, tetszés szerint növelheted. Nonno! Majd.

Lecke

Örülni a hibának, ezt tanulod. Van egy gyári cédelemezed, egyik kedvenc dzsessz trióddal, amely az utolsó számmal nem ér véget. Lemegy a borító szerinti tíz szám, precíz, skandináv dzsessz. Van flingje, de arány és mérték. Ahogy kell. Ám utána, mintha csak a lemez elkészítése utáni örömméreg hagyta volna rajta a játékos kedvű technikust a szalagon, valaki gyönyörűen zongorázik és énekel hozzá. (Az egyébként instrumentális lemezen.) Hibás a céde? Örülsz neki. Ezt tanulod. Nem bosszankodni. Örülni, az ilyen apró hibáknak.

Nyakmerevedés

Elaludtad a nyakad, olyan vagy, mint egy madár, testtel forogsz a látni kívánt dolgok után. Se le, se föl, se jobbra, se balra. Nyakmerevedésed van. Így most igazán tudod értékelni, milyen önfeledt és boldog időszak volt, amikor csak a derekad húzódott meg, a vállad volt begyulladva, az akhilleszi inad nyúlt meg, kissé fájdalmasra és csak a térded kotyogott akkor is, ha nem kellett. Mindezek normális dolgok negyven körül, remekül lehet létezni velük. Ám a nyakmerevedésnek, úgy érzed, még nincs itt az ideje. Persze, nyugtatod magad, ki vagy borulva, hisz öt percet se tudtál aludni, képtelen voltál letenni a fejed a párnára a fájdalom miatt. Lehet, hogy ehhez is hozzá lehet szokni, csak idő kérdése?

Nyers

Kedvenced, az énekes, zongorista-jazzista hölgy egy régebbi, ismeretlen, még a hírnév előtti lemezére bukkansz. Meglep az a nyers, meleg erő, ami a zenéből árad. Amit később, a hírnév, a túlfinomított verziók már csak hideg, kiszámított, de nagyon profi előadásmódban tudnak visszaadni. Neked mégis, ez a régi lemez a kedvenced.

Otthon

Nyáralás után jössz haza, próbálsz újra belakni a lakást, nem megy. Nem érzed a tiédnek, idegennek tűnik minden. Aztán lassan mégis sikerül, a hangok segítenek. A közeli pályaudvar túlságosan is hangos bemozdója, az ötös busz az ablak alatt, ahogy az ablakok halkán megremegnek. Mindez segít visszatalálni az otthonodba. Megteremtődik lassan az otthonosság-érzet, újra.

Pakolóművész

Ez a szóösszetétel jut eszedbe feleségedről. Mindent elpakol, sőt állandóan pakol, de ha kell, semmit nem talál. Ám, ha már nincs szükség rá, rögtön előkerül minden. A maga nemében ez is magasművészet.

Ragaszkodás

A ragaszkodás isteni fázisa. Köztudott, kutyások számára legalábbis, ha a kutyáddal szabadban táborozol, testi végtermékedet el kell ásnod. (Előle.) Mert imádata jeléül menten felfalja, ha rábukkan. És miért ne bukkan rá remek szimatával? Tessék egy hasonló példát mondani a ragaszkodásra az emberi, civilizált társadalomból!

Ray Brown

Harmadik gyereked végre érti, bocsánat, érzi a jazzt. Még csak három hónapos, de az öreg, néger bőgős, Ray Brown játéka megnyugtatja. Elégedetten simogatod ritkás haját, igen, motyogod, ez igen, tényleg ő a legjobb. És ezt ő, mármint a fiad már most tudja. (Amihez neked majdnem negyven év kellett. Holott már téged is megnyugtathatott volna három hónapos korodban. Hisz a jó öreg Ray már akkor is finoman pengette a húrokat.)

Osztálytalálkozó

Misztikus fogalom a gyerekeid számára. Félévenként van, piknik, ügyességi versenyek, fürdés és nagy fagyi-zabálások együtteseként. Milyen furcsa lenne megmagyarázni nekik, miért is van tulajdonképpen ez az esemény. Úgy gondolják ugyanis, hogy értük van, róluk szól. És ez így is van. A több évtizede egy padban ülteknek már nem nagyon van mit mondaniuk egymásnak (főleg félévenként), de a gyerekeken keresztül az egész kapcsolatrendszer újratehermenthető és -élhető.

Örökké valóság

Buddha az örökkévalóságot akarta tanítani, de rá kellett jönnie az örökkévalóság „egy napokból” áll. Csupán saját időbeosztásának egyetlen napi gyakorlása által juthat el a megvilágosodáshoz. Az örökkévalóság tehát nem más, mint egy napjaid végtelenített sorozata.

Piros

Mindenki abban bíz, hogy megússza. Hogy pont ő, igen. Hosszú sor áll a vasúti átjárónál, a lámpa reménytelenül, pirosan villog. Lassan halad a sor, mert egyenként kerül ki a sorompót. Akinek nem sikerült most a vonat előtt átjutnia, ő is abban bízott, hogy megússza.

Szellem a palackban

A pálinka maga a szellem. Írta D. Z. barátod. A borral szemben, mely a lélek itala. De. „A szellem, ha túlادagolják, nem fölemeli, hanem a sárba tiporja az embert.” Zoli a vajdasági barackpálinkáról ír. A fejfájás lehetőségét is megemlíti.

Te, a szocializmus boldog(talan) békeidejében több ízben is megpróbálkoztál a barackpálinkával. Azzal, melynek szinte aranyszíne volt, és nagyon kellemes

barackszaga. Túlságosan is, az íz rovására ment. Mert az meg nem nagyon volt neki. Nem is lehetett. Az aromától inkább szagos volt. Barackpálinka néven csak ilyen lehetett kapni. (Másnap meg fejfájást.) Vegyésztanonc korodban aztán már teljesen tisztában voltál... Na de hagyjuk is, hisz épp erre figyelmeztetett Zoli. Az emlékekkel vigyázni kell. „Mert aki az emlékeknek él, annak a lelke előregszik.” Vissza a jelenhez.

Mifelénk, sajna, ma nincsen jó, házi főzetű barack. Valamilyen pálinkát viszont mindig tart otthon az ember. A vendégek meg az ebéd előtti nyelet miatt. Gyönyörű, hasas, vékonynyakú üvegben, éppen hét (isteni szám!) deci fér bele. Az üveg nagyon fontos. Azzal tiszteljük meg a pálinkát, az mutatja, milyen lakhelyet biztosítunk a szellemnek. Ezzel a szellemmel tiszteljük meg a hozzánk várva vagy váratlanul betérő barátokat. Ha elmentek, később, szintén az ő emlékükre iszunk még egy kupicányit. Hisz a mérték, erről már szó volt, nagyon fontos. Pohárka. Abba, idővel, de csak társaságban!, lehet több ízben is újratölteni. Többszöri nekifutásra a neszmélyi borász ismeróstól hozott gyengébb, ám zamatosabb, aszutörkölyt szoktad kitölteni. Ingyenc, ritka vendégeknek az eperpálinkából öntesz, ami valójában szeder, és a titokzatos, távoli Zalából származik. Egy ősoleg költő bácsitól, aki már csak a pálinkájával fogalakozik. (Reméljük, a szellem sokáig élte. Mert mi lesz, ha egyszer... De erre ne is gondoljunk, hagyjuk a jövőt. Koncentráljunk a jelenre! Egészségükre!)

Tartósság

A Szépművészeti Múzeum egyiptomi részlegében jó néhány fa szarkofág, korporsó található, egészen jó állapotban. Elcsodálkozol, a ma használatos fa holmik, ehhez a több ezer évhez képest alig bírnak ki néhány évet-évtizedet. Egy szekrény, egy fa ablak, egy fa redőny satöbbi. (Ja, kapszolsz, fogyasztói társadalomban élünk.)

Tegyük fel

Tegyük fel, vagy olyan szerencsés, hogy négy hónapnyi tetőtér-beépítés után kapsz egy ajándék utazást. Feleségestől, gyerekestől. Egy távoli, nagy történelmű országba, ahol télen is nyár van. És nemhogy fürödni lehet, de maga a világ leggazdagabb bűvárparadicsoma. Mit is akarhatnál még?

Szegyelled elmondani bárkinek is. A szegény költő építkezés után a Vöröstengeterhez megy pihenni. Egyiptomba. Soha nem vágytál rá, annyira elérhetetlennek tűnt.

Luxor, Théba, Karnak, Királyok völgye. A mindennapi bűvárkodás a lehetetlen színű halak között úgymint elmesélhetetlen. Nem mesélsz hát. Se jó és szép, se kellemetlen, európainak furcsa és megszokhatatlan dolgokat. Pedig ez utóbbiak közelebb vittek a valósághoz. Ahhoz a valósághoz, ami már a történelem emlékenyomait szemlélve is megdöbbenetően más, mint amit tudni lehet róluk. Mint

mindig, sokkal nyersebb. De ez nem negatívum, inkább elgondolkodtató. Hogy a kiragadottság által egy fotó pl. soha nem azt mutatja, ami. Élőben a méretek, a nagyság és az erő lenyűgözőek. Ahogy a Nílus-parti falvak nyomora is. Jelzőket keresel. Filmszerű. Nem látsz egyetlen befejezett házat sem. Mezítlábas emberek botorkálnak a tűző napon. A buszkonvoj miatt lezárják az utakat. Az ablakon kinézel és felpuffadt szamarat látsz ringatózni a Nílus csatornájában a pálmafák alatt. Álomszerű. Hosszú órákat utazol a kősvatagon át. Folyton menekülnöd kell az agresszíven kedves kereskedők elől, akik még a levegőt is eladnák neked. (Amikor veszed.)

Tegyük fel, van olyan szerencséd, hogy kapsz egy ilyen utazást ebbe a nyomasztóan lenyűgöző országba. Egy nem várt álom beteljesül, valósággá válik. Tapasztalattá, tudássá és rengeteg elmondhatatlan élménnyé. Tegyük fel, vannak még ilyen emberek, akiktől ilyen álomutazást lehet kapni. Megnyugodhatsz. Nem olyan rossz ebben a világban élni. Főként, hogy hazaértél. A tél hideg, az árak szabottak, nyugodtan a másik ember szemébe nézhatsz. Tegyük fel, hogy jó ezt is tudni. Értékelni.

Tej

Fiad, a legkisebbé, első szava. A macska tanította meg rá. Ugyanis minden egyes kávékészítésnél a macska tejet kér a hűtőből, noha tejérzékeny lévén, te soha nem iszol a kávéhoz tejet. Mégis, ül a hűtőszekrény előtt és nyávog. Azt nyávogja, hogy tej. Határozottan felismerhető, bár kicsit mintha affektálna. Erre egy esős reggelen, kávékészítés közben, miután a macska elnyávogta tej-áriáját, megszólal nyolc hónapos fiad. És szinte a macska hangsúlyával megegyezően azt mondja, tej.

Temetői hívás

Mit üzent a temetőben sms-ező fiúnak a nagymamája? Ki mástól is kapna, fogadna telefonüzenetet valaki a temetőben? Láthatólag együtt vonult ki, testületileg, az egész család. (Mínusz egy nagy, ő nem látszik.) Épp hozzá jöttek, körözní egy kicsit a sírja fölött. Meggyújtani néhány mécsest. Legalább Halottak napján, Mindenszentek alkalmából. Világos. Illetve, alkonyodik éppen, a fiú meg elől halad, mint egy herceg, a kísérete élén. És olvassa bőszen az üzenetet. A család, a kíséret éppen nem látja, mit is csinál a „herceg”. Titkos üzenetet kódol a nagyitól. (Pl. Bórd ki, kisfiam, nem olyan rossz emberek a szüleid, amilyennek látszanak!) Ha lány lenne, még csatolhatná hozzá a nagy, féle sajtos pogácsa receptjét. A „hercegnek” meg utóiratként: És évi egy alkalommal, kisunokám, hagy a mobilodat a kocsiban!

Töltőtoll

Szeretsz töltőtollal írni. Ha nem használod rendszeresen, beszárad. Olyankor a nyelved hegyéhez érinted a toll hegyét, és a nedvesség, a nyál közreműködésével újra használható lesz. Este, fogmosás után megnézed a nyelveden lévő, apró fekete foltot. Óvatosan sikárod a fogadat. Így születnek a mítoszok.

Undorító

Ébredés után közvetlenül, fürdőbe menet, féligrágott, kihányt cserebogár-teteket takarítani.

Úszás

Barátod, a festő fotós (a fotós festő) néhány napi hezitálás után nekikészülődik a Balatonnak. Tudod róla, rendszeres úszó, a medencék ördöge, ha teheti. Sötét ablakos, profi úszószemüvegét széles homlokára illesztve néhány lépést tesz a víz felé, majd dűnnyögve, a fogai között szűrve át a szavakat, kommentálja a helyzetet. „Csak egy dolog zavar úszás közben: a víz.”

Vállogatott

Már gyerekkorodban is az irodalom érdekelt. Szeretted a verseket-meséket. Sőt, írtál is. Próbálkoztál valamiféle kalandregénnyel egy kockás füzetben, valahol a Tom Sawyer és az indiánregények között. Sziget, roncshajó, menekülés a Dunán stb. Mint egy afféle nem hivatásos álmodozó.

Aztán. Egy nap a magyar válogatott tartott edzéseket az edzőtáborban. Be lehetett lógni néha, megnézni az edzőmeccseket. Legendás idők voltak, minden gyerek tudta kívülről a kezdőcsapat névsorát. Egy ízben sikerült elcsípned a pályáról levonuló Nagycsapatot. Élén a fradista Nyilasi Tiborral, nagy kedvenceddel. Odadugtad az orra alá a gyűrött cetlit, amire reszketeg, gyerekes betűkkel ráírtad: magyar válogatott. Ő szóvá tette, hogy nem így írjuk, és hogy milyen jegeid vannak, és egyáltalán, mi akarsz lenni. Akkor már inkább süllyedni akartál, el. Majd aláírta, és kocogott tovább. Te meg ott álltál, a többiekkel már alá sem írtad. És csak útközben, hazafelé, merted összegyűrni és eldobni a papírt.

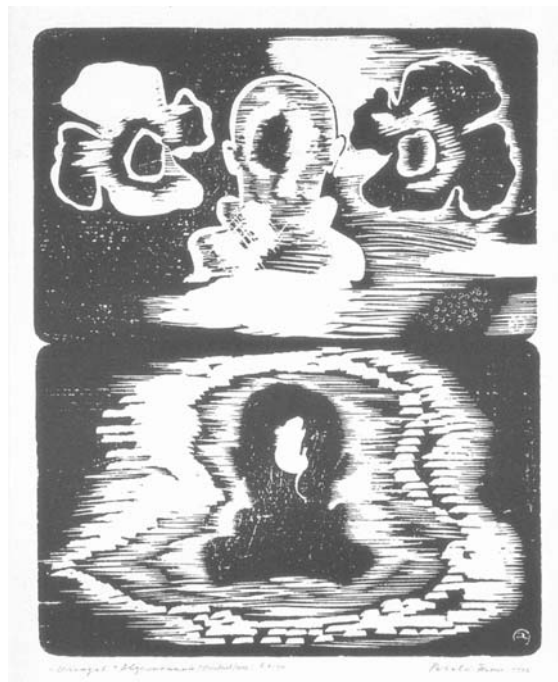
És onnantól a Dózsának (Bene, Fazekas, Törőcsik) drukkoltál, és jó ideig inkább a természettudományokat és a történelmet részesítetted előnyben.

Vécé-levél

Hároméves kisfiad reklámújságokkal a kezében trappol be kintről, s azt kiabálja közben, levél jött a vécébe. Kinyitja a vécéajtót és behajigálja az újságokat. Ugyanis ott szoktátok olvasgatni, ha nem egyből megy a szemetesbe.

Vége?

Az írás nem akkor ér véget, amikor kiteszed az utolsó mondatzáró pontot. Hanem amikor eltüntetsz minden nyomot magad után, ami ehhez a szöveghez kellett, ami erre a témára utalt. Kidobod a jegyzeteket, vázlatokat, töröld a változatokat. Elpakolod a közben előhagyott könyveket, amelyek kellettek vagy csak úgy gondoltad, hogy fognak. Szóval, akkor ér véget egy szöveg, amiről azt hiszed, megírtad, befejezted, amikor leülsz egy kávé, vagy éppen egy pohár bor és valami inspiratív zene (vagy csend) mellé. Hiszen ezzel óhatatlanul elkezdődik, elindul benned valami más, valami új. És ekkor nyeri el igazi funkcióját az/ez a pont.

VIRÁGOT ALGERNONNAK (1972)

BÁGER GUSZTÁV

Varázsolás

Zöldbab főzelék
és rántott hal az ebéd.
Belesápadt kórteremben
ébredésem körbejárta
az operáló készülék.
Üde vagyok és vidám:
a zöldbab szálkája kívülem.

Verzatil

HA szemverzatil –
megvadultan
fénytelen kútban
vakulok

HA szóverzatil –
nem beszélek
konok vezérnek
bambulok

HA könnyverzatil –
sírok utánad
mehetsz buvárnak
birindom

HA (...)verzatil –
csak matatok
szétszórt kacatot
(...)

Interpasszív

*növénytől szépséget
lerajzolnám
de valami visszaránt*

*állattól bánatot
simogatnám
de valami visszaránt*

*embertől iszonyt
(...)
de valami visszaránt*

ALVÓK (1973)

WEINER SENNYEY TIBOR

Versek a kisházból

I.

A férfikor kertje

A FÉRFIKOR KERTJE hát ilyen
Vízaknára lép a dérbe
Szaladó virágágyás
A fűszálak előtt megreped
És elpirul csörtetésébe
Meggáradt járda
A taliga falnak döntve
Sutba szuszog a fejsze
Ölelkező éle és nyele
Csak a kertközepi kisfán
A garzon madáretető
Beszél könnyörületről
S a gőzölgő tea mögül
A férfikor kertje így üdvözülni:
Herceg, de rég láttalak!

hétfő, 2006. január 9.

II.

Az alázatos remete

HUMILIS EREMITA celeberrimo poetae...
Így ismétlem a láthatatlan ház lakóját
A télikertben csupa csönd van – magam vagyok
Néhány papírlapon a valóság átszivárogoz
Hideg eső járja a fán a kötél táncot
Az ágak közt honvágy kapálódzik
Otthon vagyok mint Ádám télen... mezítelen
Levelek nélkül még nagyobb a csend

*És látok egy embert: széttört mert megfagyott
Kevés szó elég – a többi ügyis elnagyolt
Disce mori – a téli kert így énekel
Bent zene – kint ázott kotta főveny
Tanulj meghalni – ennyi lenne hát a tél
Mi bent hang – kint dermedt kotta csak
Disce vivere – mert a csend erről szólhat
Küldj marék magot vagy rózsátót otthonról
Tanulj élni – kertünkben elvetem az ízt a színt
S tavaszra hazánk csöndben kivirágzik*

szerda, 2006. január 18.

III.

Ébredéskor

*ÉBREDÉSKOR kitárom az ajtót
Engedem a fényt az ablakon át
Zubogni a szobára hogy a kristály
Széttörje a sugarakat színes folttá
Ébredéskor kitárom az ajtót
A deres főveny harapja lépésem
Eleséget szórok a madaraknak
Füstölőt gyűjtök és várakozok
Nem birtoklom az ajtót
Miképpen nem az enyém a fény
Nem birtoklom az ablakot
Miképp nem az enyém a főveny
De kitárhatom az ébredést
És felszabadíthatom a színes fényt
De elfogadhatom a madaraktól
Ünneplő énekük eleséggént*

szerda, 2006. január 25.

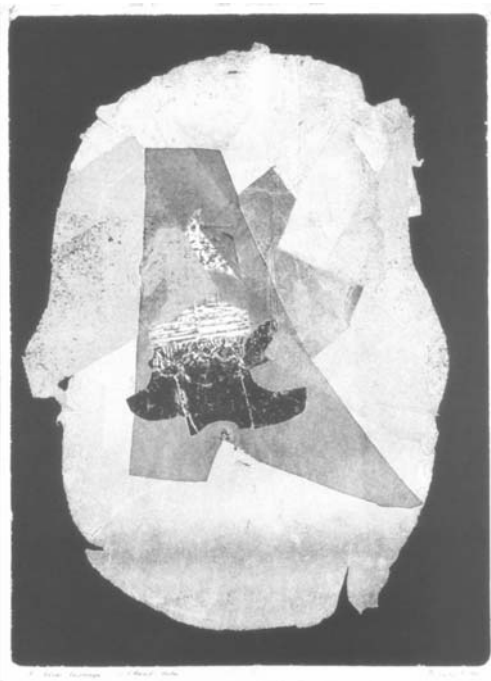
IV.

Az éj lassan

*AZ ÉJ LASSAN elszopogatja a kertet
Nem kímél mást csak a szomszéd ablakát
Félszáz éves szőlőtőke töri meg a lámpát*

*Az éj halkan elszopogatja a kertet
Római tálban sütök és chilei bort iszok
Vajon isznak-e bort Rómában latinok
S énekelnek-e Chilében angyalok?
Görög saláta kéne benne spanyol paradicsom
Pipámban dán dohány vizem Pannon
A Hold a házba harap a kert elfogyott
Horatius hozza a tálat és Nerudával iszok
Vajon írnak-e verset Rómában latinok
És élnek-e Chilében angyalok?
Szapphó salátát készít Quijote hozott paradicsomot
Hamlettel pipázom és mesél Balassi rokonom
Együtt nézzük: az Éj lenyelte a kertet
S magam a fényből némán átadom*

szerda este, 2006. január 25.

A BŰVÖS TARISZNYA (1974)

TURI TÍMEA

Viasz

Ó, HALTESTŰ IDŐ, GYERMEKKEZEKBŐL KICSUSSZANÓ...

Egy gyertya van, egy gyertyatömb, tömör, mint a téglá, mint a jég, olyan hideg, érintetlen vörösbarba faggyútábla, tetejére apró kanócdarab simul, a kanóc többi része a masszív viaszhenger rabja. Halványzöld gyereksempár figyel, ahogy egy női kéz hosszú, piros lakktól fénylő körmeikben végződő ujjai felkaparják a viaszba ragadt kanócot. A csöndes félhomályban fényes sercegés, a szelíd tűz a viasztesthez közelít, hogy a kanócot megérintve megszülethessen a gyertyaláng.

Boldog születésnapot, kismadár.

A függönyt elhúzzák, a zsalukat szélesre tárják, a fény élessége így tompulni látszik. A buksit megpusztilják, a halványzöld tekintet elé zavarón hajló hajszálakat a fül mögé simítják. Egyél édesem, ezt úgy hívják, hogy torta. Világos tészta, ében krém. Úgy hívják, édesem, csokoládé. Nem baj, ha nem szereted, de ne köpd ki, kismadár, anyádra. Most már mindegy. Az a szirmos izé nem virág, csak marcipán, édesem, meg lehet enni. Nem kell, de tanácsos, hogy nőjél nagyra, és hogy tudd, ez az íz, ez az ünnep. Az evés pedig azt jelenti, hogy a torta tésztáját a szádba teszed, és nem az arcodra kened, édesem, na.

Riadt a halványzöld szempár, dacosan kócos a szőke haj, morzsa mindenütt. Morzsa az asztalon, partedlin és női ruhán, elmázolt barna krém a kerek arcocskán. Furcsa fény tör be az ablakon, ami nem kér belőle, hogy nézzék. Nézik. Ünnepmód forgolódó félidegen tömeg vár a megismerésre, hogy megjegyyezze őket egy gyermek, aki most túlnézve az emberhadon az ablak teljesen érdektelen fényére figyel. Nagy fehér, zavaró fényességre, ami nem engedi kivenni az ablakon túli tárgyakat. Magányos, mindent bekebelezni akaró világosságra, ami egy halványzöld szempár fókuszában addig szűkül össze, oly parányira, mígnem semmihez sem lesz hasonló, semmihez, csak egy apró gyertyalánghoz, melyben elfér, melyben meghúzhatja magát, s mely lángból nem marad más, mint piszkoszürke, gomolygó füstcsík, ha úgy fújják el, mint magát az ünnepet. Kismadár, köszönj a néniknek, a bácsiknak, köszönd az ajándékot, és töröld meg az arcod, várj, inkább megtörlöm én. Látod, itt ez a szép gyertya, ne kapdoss utána, se a gyufa után, kismadár, ne játssz a tűzzel, édes, ezt a gyertyát most elteszem, várj egy évet, majd akkor újra látod.

Az idő sosem késik, nem siet, az idő pontos, csak az emberek nem mérik magukat hozzá. Az idő haltestű, gyermekekkezezből kicsusszanó, kicsusszanna onnan is, ha egy pillanatra meg lehetne fogni, de az idő tenger, és az emberek úgy élnek benne, mint hal a parton, ó, az idő teste megérinthetetlen, az idő testetlen. Megfoghatatlan, de forma, formát ad az életnek, a világnak, és az ehhez hasonló elbeszélhetetlen dolgoknak. Otthagyja nyomát a bőrön, eltünteti a régi barátokat, kegyetlen ügyes varázsló, és nem ad helyettük mást, mint idegeneket, idegenekké tesz minket is mások számára, ha e mások nem tartják a lépést a lábatlan idő folyásával. Az idő fölöttébb kényes jószág, az idő mérhetetlen, ezért hord órát az ember, ezért a templomtorony, ezért perceg a homokszem a karcsú üvegtárgyban. Ezért ég a gyertya lángja. Évről évre, már ha az év megnevezhető.

Az évek mindig egyre többek, lassan és visszatartóztathatatlanul menetelnek előre. A szeme, úgy mondják, az embernek a szeme az, ami nem változik. A hajszálak közé viszont egyre több sötét vegyül, ahogy megmondták előre az okosok, szőkének, kismadár, nem lehet megmaradni. A csöppnyi lángolás megolvasztja maga körül a viaszhengert, a hó folyékony és mozgékony anyagot varázsol a kemény táblából. Részben. Csöppnyi bemélyedések csupán, amelyek a szülinapok emlékét megőrzik. A haj nő, szála egyre vastagabb és barnább, lassan a szoba magasan kezdődő tükrében is meg lehet látni a fej búbját, majd egyre többet, igen, az arcot, pontosabban az arc tükörképét. A gyertya pedig ég, a rokonok pedig meg vannak ismerve, az ajándékokat ki lehet bontani, majd átadni a feledés enyészetének. Anya körmén pattogzik a lakk, de mindig újrifesti. A torta nem ízlik, de meg lehet szokni, és meg lehet tanulni a mosolyt. Meg lehet tanulni az ünnepet. Vagy úgy lehet tenni. Meg lehet tanulni az úgy tevést. És lehet figyelni a mozdulatot, a tüzeckét, a gyertyagyújtást, a bátran lobogó lángot, hogy miként olvasztja maga körül meg a viaszt, picit, óvatosan, meg lehet figyelni, hova tűnik, hova tűnhet vajon az olvadó faggyú, pici darabokban a gyertya díszszínű testén lecsorogva miféle nyomokat hagy, lehet nézni a tovafújt láng füstnyomát, a tekergőt, és meg lehet várni, míg a csorgó viasznyomok megdermednek az újra ismerős, ám lángmúltú hidegben, mert a viasz megőrzi magát, a viasz megmarad, csak átalakul, s az apró, újrafagyott pálcikákat a gyertyatestről le lehet pattintani, mintha soha nem is lettek volna neki részei... Ó, hova tűnik a gyertya, mivé a viasz. Kismadár, dobd ki a szemébe.

Gyertyát nem látni, csak ünnepnapon, akkor is csak pár pillanatig. Az ünnep jelzi az idő múlását, s az ünnepet jelzi a gyertyafény. Elcsomagolt papírmagányban telnek a gyertya napjai csupán, minden évben egy kicsit kisebbben, kicsit, nagyon kicsit több hiánnyal. Mindig ugyanaz a vörösbarna viasztest, ami mindig ugyanúgy kevesebb. A tükörben pedig észrevehetetlen lassúsággal változik a kép. Az idő léte folyamatos. Csak az ember siet, csak az ember késik mindig, az ember nem méri magát az időhöz, az idő nem colstok, az idő csak foghatatlan forma.

Az idő gyerekgyilkos, mert eltűnnek a gyerekek furcsa felnőttekké válva. Furcsa felnőttzerű test válik a gyermekéből, a bőr keményszik, a csontok hosszúra nyúlnak, s az idő múlásának jeleként havonta ünnepi vörös folt éktelenkedik a hősín lepedőn. Tizennyolc apró bemélyedés a viasztesten, és el lehet otthonról költözni. Aztán vigyázz magadra, kismadár, és egyél minden nap rendszeren. Egy lány halványzöld szemmel, világosbarna hajjal, hátán zsák, kezében táska, körmen megcsillan a lakk, ahogy a vonat ablakából integet.

Ha pedig víz az idő, és mért ne lenne az, elsodor egy idegen helyre, ahol újra meg kell ismerni a mindig idegen tömeget, ahol az embernek mindig meg kell ismertetnie magát ezzel az arctalan haddal. A kollégiumban pedig laknak kettőszázhatvanhárman, s lassacskán hatvannégyen, pár szint, még több szoba, ezt mind a brosúra írja, meg azt is, hogy koedukált. Vigyázz magadra, kismadár, aztán írd gyakran anyádnak.

A hazalátogatások olyan rendszeresen történnek, amilyen szabályosan a mutatók járnak az órán. Eszek, jól vagyok, vannak barátaim, nem, anya, nem tanulok túl sokat. A víz meleg, a fűtés rendben. A szobában viszont nincs tükör.

A szobában tényleg nincs tükör, reggelente ki lehet rohanni a fürdőbe vagy a folyosóra, ott van egy elég nagy. A világítás pedig halvány, az esték, melyeknek mesterséges nappaloknak kéne lenniük, így mindig az alkonyt idézik. A függönynek szép a mintája, viszont el van szakadva. Van két szobatárs, két idegen, nem értik, milyen, ha az ember magányra vágynak. Az idő megtagadja önmagát, a reggeli rohanásban, a tükörhöz szaladva viszont lehet látni majdnem meztelen férfitesteket, amiket csak a derékra csavart túlmosott törölközők takarnak, lehet látni csipás férfiszemeket, amik nem röstellnek néha kacsintani vagy visszamosolyogni.

Az otthoni tükör változatlan keretében azonban mindig feltűnőbbek az arc változásai. Igen, jól vagyok, anya, és eszek. Ne aggódj, hogy nem leszek itthon a születésnapomon, nem számít. Te tudod. Jó, ha gondolod, elviszem magammal.

Zsírpapírba csomagolva az ünnepszín gyertyatest, a csomag a hátizsák mélyén lapul, hogy ne maradjon figyelmetlenül az idő figyelhetetlen, csak megélhető múlása. Mert néha nem történik semmi, néha pedig annyira megtörténik valami, hogy gyorsabb, mint a figyelem. Az élet nem történet, nincs az a tükör, melyben megmutatkozhatna. Az életet csak élni lehet, vagy inkább élni, mintsem beszélni róla.

A kicsomagolt gyertya az ágy melletti polcra állított, belőle alig hiányzik valami, kicsit szentség, kicsit hasonlat, viszont mégsem más, mint egy darab sötét viasz. A fénye viszont legyen: rituálé, emlékezet a múlhatatlan időre. A függöny legyen elhúzva, mert úgy jobban látszik a fény. A láng sercegjen és csapjon magasra, álljon merően a sötétben, mereven, mint egy kitartott énekhang, és csak akkor lengjen ki a huzat hatására, amikor kinyílik az ajtó, amikor belép a férfi a szomszéd szintről és hoz egy tábla csokoládét, ajándékképpen. És míg a sötétben

szép férfinek nézett suhanc megsimítja kezével a barna haját, a halványzöld szempárra úgy borul a szemhéjak árnya, olyan finom lassúsággal, ahogy a kulcs fordul el a zárban.

A két később érkező szobatárs egy ideig még megpróbálja kinyitni az ajtót, egyre nagyobb erővel, majd próbálnak dörömbölni, majd a folyosón ülve alszanak el éjszakára. Olyan mélyen alszanak, hogy nem veszik észre, mikor kinyílik mellettük az ajtó, mikor némán kioson rajta egy óvatos, idegen test. Csak amikor végigömlik a folyosón a hajnali fény, riadnak fel, és dühösen a szobába sietnek, ahol a lány az ágyon már a reggel induló robotra készen ül rendetlenül bevetett ágya szélén, igaz, karikás szemekkel és fésületlen, összekócolt hajjal. Az ordibálásra nem kapja fel fejét, csak akkor rezzen meg, amikor a szobatársak egyike egy dühös, szinte szakító mozdulattal elhúzza a függönyt, furcsa fénybe vonva a szobát. A lány megrezzen, de nem fordul az ablak felé, melynek háttal ül. Ágya mellett figyel a polcra, azon egy idegen, ismeretlen tárgyra, szétcsúszott, körkörös rétegzett kőültre, vörösbarna, mozdulhatatlan masszára, egy leletre, egy hajdani gyertya visszavonhatatlan, többet meggyújthatatlan viaszromjaira, és úgy érinti meg ezt a kihűlt izét, ahogy a haltestű, tovasikló időt volna képtelenség, miközben az ablakon beáramló fény, miféle vigasz a mire is, egykedvűen és érdektelenül süti melegével a hátat.

BÁNKI ÉVA

Zsófi története

RÉSZLET A MAGYAR DEKAMERONBÓL

II. nap VII. novella: Pampinea szívesen kérdezgette volna tovább a kalandos életű kémnőt, ám a kékszínű lángocska elaludt, és a hang váratlanul elhallgatott. Dioneo felágaskodott, és már indult volna, hogy italokat hozzon a hölgyeknek, de megállította egy újabb fátyolos-rekedtes női hang. Meglepve látták mindannyian, hogy egy új lángocska hajladozik a kristálygömbben.

– Vannak városok – kezdte a Hang – amelyeket elkerül az idő. Akik ezekben élnek, úgy érzik, a balsors megtör a városfalaknál, a városba vezető útnál, vagy ha máshol nem, a legutolsó kertkapunál. Az ostrom idején Szarajevóban mindannyian ilyen helyeket képzelünk magunk elé, mert azt hittük, csak a véletlen választ el minket a nyugalomtól, a védettségtől. Nem is gondoltuk, hogy a háború az idegeinkben, a félelmeinkben, a vérünkben van. Mikor az ostrom alatt felhordtam a tizedik emeletre a vizet, mikor végre megettem és megmosdattam a fiamat, egy biztonságos helyről, Gunarasról, apám szülőfalujáról meséltem.

Apám bácskai parasztfiú volt, akit az egyetem után megragadott a hegyek és a muszlimán nők szépsége. Így szokás ezt mondani, hiszen Szarajevóban az idegeknek is kijár a jó szó. Nem kérdezik, honnan jöttél, ha egy cukrászdában éléd teszik a kávé, akkor megsimogatnak a tekintetükkel. Apám egy muszlimán kávéház-tulajdonos egyetlen lányát vette el, a fényes esküvőn, ahol barátságosan méregette egymást a katolikus és a muszlimán rokonság, az anyakönyvvezető Jugoszláviát, közös hazánkat éltette, amely lehetővé teszi, sőt biztosítja, egyenesen bátorítja... Még 1964-et írtunk.

– *Megfájdul a fejem – szólt közbe Fiammetta ingerülten – amíg ez a rekedt hangú nő nem kezdett beszélni, azt hittem, egy Határvidéknek nevezett helyen vagyunk.*

– *Ha a Balkánon utazgatunk – vette vissza a szót a Hang – akkor nem ismerhetjük ki magunkat. Semmilyen név nem teljesen valóságos, sem a vidéké, sem a városoké, ahogyan az embereké sem. És az utazó – aki ugyan nem ismer meg, de előbb-utóbb megszeret minket – egy idő múlva saját magán is különleges, új szokásokat fedez fel, és lassan hozzászokik ahhoz, hogy magáról minél kevesebbet áruljon el. Hiszen az őszinteség ront az esélyein.*

A firenzeiek szörnyülködve nevettek, és szerettek volna mesélni Itáliáról, de a rekedtes Hang most sem hagyta szóhoz jutni őket.

– A szüleim Zsófiának nevezték, mint az osztrák trónörökös feleségét, akivel negyven esztendeje egy szerb merénylő golyója végzett. Mikor apám udvarolni járt anyámnak a Szevdalinka Kávéházba, akkor a származás, a nagyszülők örökös emlegetése már idejétmúlt, falusias dolognak tetszett. Na persze, mi szarajevóiak nem neveltünk ki senkit, télen a város fölötti hegyekbe jártunk síelni, nyáron a tengerhez fürödni.

Farmernadrágban, sportcipőben is szabadnak és kivételesnek éreztük magunkat. Apám neves zoológus volt, hírneves és irigyelt tudós, és a bosnyák hegyek között élő pillangókból gyönyörű gyűjteményeket küldözgetett a belgrádi múzeumnak. Mindent megfigyeltünk – ez volt az érzésem – de valahogy távolságtartóan. Míg papácska a kitüntetések vagy a pillangók után futkosott, én – hogy gyakoroljam az angolt – ausztrál, kanadai fiúkkal leveleztem, akiknek a címét anyukám (a nyelvtanulásomra való tekintettel) jugoszláv ifjúsági lapok levelezési rovatából másolta ki. És én eldicsekedtem mindegyiküknek, hogy egy sokszínű ország szabad és kivételes városában élek. Hogy milyen is ez a szabad és kivételes város, milyen ez a sokszínű ország, az csak egyetlen levelezőpartnere-met, egy emigráns bácskai sváb unokáját, a kanadai Freddy Langét érdekelte.

De ma már sokat töprengek azon, nem volt-e ez a fene nagy biztonság egyfajta illúzió. Szétfeszített szárnyal, felszögezve aludtak a lepkék apácskám tárlóiban, nagy, tágra nyílt gyerekszemek figyelték őket a szarajevói természetrajzi múzeumban, akiket apám tanársegédei vagy a teremőrök kísérettek tárlóról tárlóra. Én borzadtam ezektől a lepkéktől, borzadtam a múzeumi sétáktól, és főként városunk, egy szabad és kivételes város ege fölött lebegő furcsa szorongástól. Jól éltünk, elégedettek voltunk, télen síelni jártunk, nyáron fürödni – de bizonyos mondatokat már a hetvenes években sem volt szabad meghallani. Én zsákszámra olvastam a tudományos-fantasztikus regényeket, és arról írtam az ausztrál és kanadai fiúknak, hogy várok egy ufóra, aki magával visz.

Apám szerint az volt a baj, hogy semmiben nem tudtam dönteni, sokáig ingadoztam a gyógyszerészet, a zoológia, az angol és a matematika szak, a gunarasi Béla és a szarajevói Mirszád, apám tanársegédje között. Ingadoztam: ez a helyes szó. Én, egy katolikus apa és egy muszlimán nő lánya, soha nem tudtam egyszer s mindenkorra eldönteni, hogy kikhez tartozom. Unokatestvérem, Béla és Mirszád, apám tanársegédje, ha a gyökereikről vagy az öntudatukról beszéltek, nagyon is hasonlítottak egymáshoz. Béla fekete, vaskos bácskai fiú volt, a rokonainak Budapest mellett volt egy kávézója (Mediterrán Bár), ahol megszálltunk Bélával, ha Pestre jöttünk vásárolni vagy szórakozni. Nekem minden túl szögletes, túl egyértelmű volt Budapesten: itt nem voltak nemzetiségek, hanem szigorúan az osztályok szerint tagolódtak az emberek – és annyira sem ismerték egymást, mint a szerbek az albánokat, vagy az albánok a szerbeket.

Mirszád családjában, Szarajevóban viszont minden csupa sejtelem volt. Egy művelt, a toleranciájára hagyományosan büszke család finomabban veti meg a pásztorszállásokon élő szegényeket – ha már félniük kellett, Mirszadéknak ott voltak az erőszakos, vad és „parasztos” szerbek. És már félni kellett, mert változtak az idők, és a tárlókban a lepkék lerázták magukról a gombostűiket. Meghökkenítő dolgokat mesélt Mirszád szerb negyedbe költözött nénikéje. Húsvét előtt a szomszédok ablakában gyertya égett; valami pravoszláv szokás, gondolta, ő is fogott egy gyertyát, és kitette az ablakába. Hajnalban egy ismeretlen egy zsák fegyvert dobott a lábtörlőjére.

Már kitört a háború, de én csak „ingadoztam”. Gunarasról elmenekültek Magyarországra a férfiak, Béla nem ment (húzta a bal lábát), gyümölcsöt, olajat csempészett a Mediterrán Bárba, vagy – és ez a valószínűbb – bácskai régiségeket Ausztriába. Kiviszlek innen, mert meglátod, Szarajevóban nagy balhé lesz, üzenté Béla telefonon, és elhadarta, hogy már minden nagynénémet, nagybátyámat, unokatestvéreimet sikerült „kivinnie” innen. De apám akárhogy győzködött, nem hallgathattam rá, mert gyereket vártam, és Mirszád családja készült az esküvőre. Szarajevó nem adja meg magát, sóhajtottam, mert annyira egyedül éreztem magam, hogy csakis a várossal azonosulhattam. De Szarajevó is más város lett. Mintha egy földrengés összegyúrta volna az utcákat és tereket, hasadékokat vágott volna az utcákba: lettek a városnak szerb, bosnyák, horvát szögletei; valahol ezt nem volt szabad tenni, máshol azt nem volt szabad gondolni – mint ha még a pillangók is különböző szint öltöttek volna, ha átrepültek egyik kerületből a másikba.

Most össze kéne tartanunk, te pedig soha nem vagy elég őszinte, sóhajtotta Mirszád édesanyja. Titokban még leveleztem a kanadai, ausztrál fiúkkal – leginkább Freddelel, aki újságíró lett, és most Balkán-szakértőnek tartották Kanadában – de már nem tudtam, hogy a borítékokra milyen országot írjak feladónak. Pedig most minden nő elszánt lett, határozott – mint a sógornőim, akik újságot szerkesztettek, fogadták a Szarajevóban megforduló bajkeverőket, aktivistákat, újságírókat, nyilatkoztak a nyugati tévéknek, és (persze a legnagyobb titokban) arabul tanultak. Én csak kutyákkal foglalkoztam: mert a negyedünkből kiköltöző szerbek itt hagyták az állataikat, akik megőrültek az éhségtől vagy a lövöldözés zajától a parkokban. Valami szervezet kéne a szarajevói állatoknak, gondoltam.

Mirszád szőke volt, kékszemű, hasonlított egy kicsit a régi meséskönyvem elvarázsolt királyfiához, ezért szerettem. Határozottabbnak kéne lenned, most mindenkinek határozottnak kéne lennie, mondta Mirszád, nekem tetszik, hogy ilyen tétova vagy, ilyen törekeny, de ebben a városban nemcsak a szerbek kutyái, hanem mi, muszlimánok is meg fogunk halni. Mert nem az ufók fészkeltek be magukat a szarajevói hegyekbe, hanem szerb mesterlövészek, és ők tényleg nem a kutyákra lövöldöztek, hanem a szarajevói járőkelőkre. A hegyek, ahova síelni

vagy kirándulni jártunk régebben, fölénk magasodtak, megelevenedtek, mint a földön fekvő sebesült felé közeledő ellenségek.

Márpedig aki otthon maradt és nem járt-kelt, az megfagyott vagy éhen halt. És nekem apácska miatt hatalmas hassal is járkálnom kellett, mert mióta a tárlók összeégtek a szarajevói egyetem épületében, azóta apám csak hevert az ágyon, és a halálra gondolt – vagy a családi házra Gunarason, ahol csak a kísértetek és a régiséggyűjtő Béla lakott. Talán már fel is gyújtották a szerbek a házat, sóhajtóztak reszketve. A katonaruhás Mirszád megvonta a vállát, és kérdezte, apámnak a lelőtt járókelők, az ostromlott város nem fáj-e. Ti, bosnyákok, tudjátok, mit kell akarnotok, sóhajtott apácska, de ne feledd, Mirszád, valamit nekem is szeretnem kell. A kutyák megőrülnek, vagy éhesen, csapatokban kóborolnak az utcán, de ki tudja, kérdezte, mi lett a lepkékkel.

Mire Alija, a kisfiam megszületett, szinte mindenki elfejtette a „jugoszláv” éveket. Úgy éltünk, mint egy mesében vagy egy tudományos-fantasztikus regényben: ha rossz helyen álltunk meg az utcán, vagy rossz órában értünk valahova, lecsaptak ránk a hegyek között leskelődő dzsinnek. Furcsa volt, hogy bár nagyon gyenge voltam, de terhesség közben semmilyen émelygést vagy fájdalmat nem éreztem, vagy ez csak most utólag furcsa, hiszen az ostrom idején senki sem betegeskedett a városban. Vagy nem tudtunk róla, mert a betegek magányosan haltak meg. Mint egy szerb szomszédasszony, aki, mikor rátörtük az ajtót, úgy hevert az ágyán, mint egy hatalmas lepke a tárlóban: mereven leszögezve, szét-tárt karokkal, mozdulatlanul. Huszonnégy éves volt.

Nem neked való ez az ostrom, nem Alijának, sóhajtott Mirszád, mikor túlél-tük a legelső telet. Alija nagyon csendes kisfiú volt, ő is szőke és kékszemű, mint Mirszád, és csak akkor zokogott, amikor levettem őt a mellemről vagy a hátam-ról. Nagyon sovány voltam, Alija már másfél éves, de eszembe sem jutott, hogy elválazzam. Vödörrel a kezemben soha sem félttem a szarajevói utcákon, mert ha Alija a nyakamba csimpaszkodott, úgy éreztem, láthatatlan vagyok. El kell men-netek, sóhajtott Mirszád, aki megerősödött, őrnagyi rangot viselt, és egyszercsak – magam sem tudom, mikor – ragaszkodni kezdett néhány iszlám előíráshoz, és már nem is hasonlított a „jugoszláv” tanársegédre.

Majd elmentek apáddal Gunarasra, rendelkezett, de fél évet kellett várnunk, míg az alagúton át bennünket is kicsempészték. Csak arra emlékszem, hogy apám milyen kedvetlen volt, csak rázta a fejét az újságíróknak, mint aki egyetlen szót sem tud angolul. Talán már tényleg nem is tudott, egész úton a lepkékről, a szülőházáról mesélt Alijának. Mikor meglátta Gunarason, a kapu előtt várakozó Bélát, úgy köszöntötte, mintha csak tegnap váltak volna el. Rettenetes hideg volt, de én szilaj jókedvet éreztem. Béla engem is, Aliját is felkapott (te, ugye, Lalika vagy, nem Alija, mondta), pazarul megvendégelt bennünket, és sajnálkozott, hogy korábban nem volt módja kifűteni az egész házat. Én nem csodálkoztam: Alijának, apámnak és nekem is hányingerem támadt a rengeteg ennivalótól,

a csülkös bablevestől, a szármától, a sok-sok rétestől, én mégis boldog voltam, hogy holnap reggel nem kell vödörrel a kezemben vízért sorban állnom.

De hajnaltájt félálomban úgy éreztem, mintha nyugtalan lepkeszárnyak verdesnék az arcomat, kinyitottam a szemem, és láttam, hogy dől a füst Alija és apám szobájából. Nem volt erőm sikoltozni sem, csak éreztem, hogy mint valami hatalmas madár, Béla fölém magasodik, a vállára kap, és elindul velem az ajtóhoz, de talán újra elájultam. Alija, sikoltoztam, mikor eszméletre tértem a havon. Néhány öreg szomszéd ugrált körülöttem, téglával betörték az ablakokat, és láttam, lefektetik mellém Aliját.

Szegény kis Alijám, elszédült, mondtam a szomszédasszonynak. A néni kendőjével törölgette a szemét, aztán ölbe vette a kisfiamat, és miután imádkozott, azt mondta, jobban tenném, ha felhívnám a férjemet Szarajevóban. Sokáig nem tudtam megszólalni, és már nem is emlékszem, hogyan hozták ki a házból apuka holttestét. Órák teltek el, valaki felémnyújtott egy mobiltelefont, de én csak reggel voltam képes tárcsázni a szarajevói katonai parancsnokságot.

Ahogy megtudta a hírt, Mirszád valami fura fejhangon kezdett beszélni. Te hol voltál, és hogy-hogy nem aludtál Alijával, kérdezte. Gyorsan lenyomtam a gombot, de Mirszád felhívta Bélát, és azon a gyerekes fejhangon kérdezgette, kívül voltam a másik szobában, és miért nem igyekeztem a gyereket is megmenteni. Béla úgy tett, mintha elfelejtett volna szerbül, csak hallózott a telefonba. A gunarasiak hóval dörzsölgették a homlokomat, és figyelmeztettek, hogy szedjem össze magam, mert valakinek a temetésről is kell gondoskodni. Én fel akartam hívni anyámat, de mikor elkezdtem a mobiltelefonba ütögetni a számát, eszembe jutott, hogy már három éve meghalt. Úgy döntöttem, hogy a temetés után azonnal elutazom Magyarországra.

Béla kezembe nyomott néhány márkát, a pesti rokonai telefonszámát, és teherautóval elvitt Szegedig. Az első nap, mikor sétáltam a városban, a hátam mögött meghallottam egy autógumi durranását. Azt hittem, lövést hallok, földre vetettem magam, míg a szegediek nagykabátban, esernyőben körbeálltak. De ez volt az utolsó eset, hogy a földre vettem magam. Határozott lettem, céltudatos, örökké ettem, valami csillapíthatatlan, beteges éhség uralkodott rajtam, nem tudtam nyugodtan ülni, éjjel-nappal igyekeztem felderíteni a Szegedre szakadt gunarasi játszótársaimat.

Nem volt könnyű. Hiába voltak az itteni magyarok kisimult arcúak, elegánsak, a sokféle társadalmi gát olyanná tette Szegedet és Budapestet, mint a középkori városokat. A menekült magyarok is ehhez idomultak: az elsők, akiknek időben sikerült állást és lakást szerezni, nem kedvelték azokat, akik a nyomukban próbáltak érvényesülni. Egyetlen régi barátnőmnél sikerült megállapodnom: Erika elszökött egy lányokat futtató csoporttól, álnéven élt egy szegedi panel-lakásban, és egy cipőboltban dolgozott eladóként. Nem merem a nevemet hasz-

nálni, nem merek segélyért koldulni, magyarázta, mert akkor biztos, hogy elkapnak.

Egy ideig én is a cipőboltban dolgoztam, próbáltam megbarátkozni az itteni magyarokkal, de ez a világ nagyon idegennek tűnt. Valahogy visszajutok Szarajevóba, döntöttem, és felhívtam ki tudja hány főparancsnokságot, hogy valahogy csempésszenek vissza a városba. Már nem kellett rettegnem Mirszádtól: SMS-ekben csak olyasmit írt, hogy már nincs messze a győzelem, össze kell tartanunk. Mikor végre megérkezhettem Szarajevóba, én alig ismertem fel őt, ő engemet. De talán nem is Mirszád, hanem a bosnyák parancsnokság változott meg. Már nemcsak a „mi” muszlimánjaink tisztogatták a pártirodából kiképzett főhadiszálláson a fegyvereiket: láttam pakisztániakat, szauidákat, akik nemcsak stratégiára tanították a bosnyák fiúkat, hanem átnevelni is igyekeztek őket. Mint valami keleti segélyszervezet, gondoltam, de olyan jól tudtam angolul, hogy hasznomat vették a főhadiszálláson.

Alijáról senki sem beszélt – férjem családja sem – és most már minden olajozottan, fegyelmezetten zajlott az ostromlott városban. A kutyák elpusztultak, az emberek, ha az utcán lövést hallottak, gondolkodás nélkül a földre vetették magukat, máskülönben egész nap színházat csináltak, együtteseket alapítottak, az utcákon performance-bemutatókat tartottak – a háború az életünké lett. Majd meglátod, mennyi lesz a beteg, a neurotikus, jósolta Mirszád, ha egyszer vége lesz az ostromnak.

És mikor vége lett az ostromnak, Mirszád azonnal beadta a válópert. A főhadiszállásoknak már nem volt szüksége angolul kiválóan tudó titkárnőkre, a segélyszervezetek annyi önkéntest hoztak magukkal, hogy a szarajevóiaknak nem maradt munka. Te mit fogsz csinálni, kérdezte a sógornóm – az egyetlen, aki még egyáltalán szóba állt velem. (Anyósom, mihelyt végetért az ostrom, lelketlen ribancnak nevezett, és azonnal kikergetett a házából.) Én sem tudtam, hogy mit fogok csinálni, de mint annyi szarajevói nő, megpróbáltam megszervezni bizonyos egyesületeket: „Szarajevói magyarok”, „Gyerekeiket gyászoló anyák” és ehhez hasonló címen nyilvántartott egyleteket, mert hiszen az amerikaiak jogcím nélkül egyre kevesebb segélyt folyósítottak.

Ott álltam a Miljacka folyó szétlőtt hídjánál, ahol egy rendkívül jólöltözött magyar politikus fényképeztette magát a romok előtt. Arról beszélt, hogy alkalmazkodnunk kell a demokratikus, nyugati normákhoz, tanácsolta, vegyünk részt Szarajevó újjáépítésében, és felkért minket arra, hogy gyerekeinkkel együtt (természetesen megjavulva és felzárkózva) maradjunk a szülővárosunkban. Órákig álldogáltunk, mire a testőrei és a titkárai szétosztották köztünk a segélyeket.

Más segélyszervezetek is megjelentek Szarajevóban, és legalább annyit ácsorogtunk a szónoklataikat hallgatva, mint mikor az ostrom idején vízért álltunk sorba. Rengeteg időnk volt, hiszen nem volt munkánk: ezért norvégok, dánok, svájciak, spanyolok, olaszok, portugálok, franciák és ausztrálok felváltva neveltek

minket a demokráciára. „Te mit fogsz csinálni”, zakatolt a fejemben, mikor már pénzzé tettem Mirszád leveleit, a Szarajevóban írt naplómát, és apám utolsó, lepkékről írt tanulmányát is.

De már nem kellett ezen sokáig töprengennem. Egy kanadai politikai kutatóintézet munkatársaként felbukkant Szarajevóban régi levelezőtársam, Fred Lange. Mikor először megláttam szüleim lakásában, elcsodálkoztam, hogy milyen köpcös, alacsony ember. Beköltözött hozzám, és gyorsan készített velem egy ötórás interjút. Az ötszáz dollárt előre elkértem, mert már az első nap kiderítettem róla, hogy Kanadában felesége van és három gyereke.

Fred akkor is nálam maradt, amikor hónapok múltán előléptették főtanácsadóvá a kanadaiak kutatóintézetében. Eltűnt belőled az a megjátszott keménység, Sophie, mondogatta, lassan olyan vagy, mint az az érzékeny, fiatal lány, aki vel évekkel ezelőtt leveleztem. Ilyenkor csak megvonom vállamat, mint amikor arról áradozik, mennyivel boldogabb velem, mint a kanadai feleségével. Talán letelepszem Európában, és veled maradok, ígéri.

Már semmit nem merek elhinni. De legalább gyereket várok tőle.

– Nem tudom, hogy vélekedtek, kedves társaim – szólt Elisea – „Ingatag Zsófi” történetét nem tarthatjuk szomorúnak, mindama sok szörnyűség ellenére sem, amelyet ez a hölgy elmesélt nekünk.

A többiek mosolyogtak, de Dioneónak most sem volt ideje a palackokért menni, mert megállította egy, a kristálygömb mélyéből megszólaló, újabb hang.

KOLLÁR ÁRPÁD

Utómunkálatok

*a hűlő porcelán tálak –
a szürkés-zöld szeladonok felületén
végigfutnak a hajszálrepedések,
s a megpattanó zománccról szépen
leválnak a hangok.*

*ülsz műhelyedben,
miután kiemeltél a kemencéből
egy-egy törékeny mintával hintett tárgyat,
és hallgatod hogyan pattog a festék,
a széteső anyag hogyan szépül.*

*ülsz és hallgatod,
átszövi lassan a semmi a formát,
hogy széthasad hűlő burkában a világ –
és a réseken át elszivárog a test hője.*

Stratégia

*egyre távolabb kellene merészkedni
ezen túl.*

*az óvatos orvvadász mohóságával
sikátorról sikátorra settenkedve
elfoglalni még néhány hadállást.*

*mintha ellenanyag terjedne a testben
– a bőrpír jelzi pusztán a kiszemelt
terület határát.*

*egyre távolabb és távolabb osonva
körbehugni a hátszág csendjét,*

*majd megtévesztve önmagunkat is,
a visszavonulás leplében fejvesztve
menekülni.*

ha a nejlón zokninál maradok

*talán másképp alakul minden
talán nem tapad bőrömhöz
úgy a költészet sem
akár izzadt lábfejemre
a nejlonszálas fekete zoknik
vagy időben hozzászokok
a légszomjhoz
hogyha a műbőr cipőkkel együtt
le nem cserélem
el nem dobom az utolsó
testemhez simuló műanyag holmit
talán ha reggelenként még mindig
beléjük bújtatnám a lábam
a savanykás lábszag
a cipőkben csúszkáló izzadt talpak
nap mint nap figyelmeztetnének
valami elkerülhetőre*

már réges-rég ki kellett volna

*főznöm fortyogó, enyves lében
téged, mintha újévi kocsonyát,
lassú tűzön leválasztanom*

*a csontokról húsod, lefejtve
szépen minden hártyát, cafatot,
át kellett volna szűrni
málló tested, s kimérnem abból*

*néhány megfelelő adagot,
és eltennem holnapra,
akár egy összedrótzott leletet,*

*mit nagy gonddal
fejtettek ki a megkövült iszapból,
eltennem a fényesre sikált csontokat.*

mint a bika, kit a szokott
*karából műtehénhez visznek,
s noszogatják hosszan,
mázsás tagokkal nehezedjen
különös párjára,
hogy megcsapolva őt e csellel
szétosszák ezer darabra,*

*mint a bika, ki járatot kutatva
buzgó dákóval folyton
eldőf a test mellett,
kit a hiány alig ejt zavarba,
s egyre dühödtebb
tempóban luftol újra meg újra,
míg nem csordul valahogy
lombikba nedve,*

*úgy élek én is, mint a tenyészbika,
szüntelen döfködöm a semmit,
kóstolgotom mindegyre mohóbban,
próbálnám magamévá tenni,
s e matatással valamit folyton
szétszórok magamból.*

a macskákat megnyújtják olykor
*egyetlen határozott rántással.
ekkor valahol a nyak alatt,
akár a gyöngysor zsinórja,
elpattan a gerinchúr,
és szétgurulnak a fehér csigolyák.
a test finom remegése pedig
még sokáig ott marad a tenyérben.*

*mi is megnyújtóztatnánk
e hosszú zsugorodás helyett
egy megfelelő tényérben
a remegés kedvéért.
legyen határozott és kegyetlen,
de szorítása nem túl erős.
hogy szakadjon, ne roppanjon,
ne zúzódjon a gerinc.*

*különben nem veti ki majd,
mintha gyöngyház utánszat volna,
nem veti ki csigolyánkat a föld.*

sokáig kóstolgattalak. a tétován

*keserű szirup volt ilyen, a köhögés-
csillapító, mit valahogy sosem
lehetett egyszerre lenyelni.*

*óvatosan szoktattalak magamhoz.
csökkentett adagokban,
hogy a gyanakvó szervezet
éberségét kicsellezzem,
s ne lökje ki a vendéganyagot,
mint köröm alól a szálkát.*

*pedig igazán rájöhettek volna,
az ellenállásnál sokkal rosszabb,
ha telítődnek a sejtek –*

*alaposan belaktam egyenlőtlen
viszonyunkkal uram,
s most tunyán elterülve várom,
hogy megmentés magadtól,
vagy szűkülő ostromgyűrűdben
a végsőkig kiéheztess.*

A galambcentrifuga

*mint mosásban kavargó zoknik,
egymáshoz csapónak néha –
egymáshoz verődnek a szárnyak.*

*mint centrifugában a bolyhos,
tarka holmik, verdesnek szüntelen
egy pont körül a kifacsart íven,
feljebb és feljebb pörögve.*

*és ebben az égi tarka-mosásban
összemosódnak lassan a színek,
kikékülnek mind, az örvösök,
deresek, szívesek meg a kíkek,*

*s kipördülve a tető erőteréből fel-
szippantja őket a kék gravitációja.*

szinte naponta elhagyok valamit.
*a veszteséghez úgyis előbb-
utóbb hozzá kell majd szokni.
nap-mint nap hullajtok el
magam után ezt-azt,
úgy tűnik ebben igazán jó vagyok.*

*itt hagyom, ott hagyom,
egy időre vagy végleg,
de a véglegét még gyakorolni kell.
nem találok egy-egy részletem,
nem találok és a keresésre
még csak nem is gondolok.*

*hozzászokni valahogy, hogy végleg.
gyakorlat kérdése az egész,
szívós munka és egy kis szerencse,
hogy végül is el tudjam kerülni
a szanaszét kallódó részeket.*

REKVIEM (1974)

TANDORI DEZSŐ

Felkészülés Beckett-írásra

(LÉLEGZET. VÉTEL.)

Hallani sem akarok magamtól semmit, és másoktól sem akarok hallani rólam semmit.

Készülékkel tolmácsolt, el sem hangzó semmit vagy valamit sem akarok hallani magamtól, ahogy másoknak mondom, magam írni, beszélni magnóhoz, bármihez, semmi eztán feltalálható technikai eszközhöz sem akarok leülni, odaállni,

ha istenhívó lennék, meg amennyiben ki tudja, azt mondanám, az istenről is lemondok, csak, hogy tőle se kelljen hallani magamról semmit,

Fő Ítésetől netán, vagy az istennek se kelljen semmit se mondanom. Fergig, bocs, fertig.

Az istenről is lemondok, ha egyebet is kell tennem, mint színe előtt mint max. álomban állni,

lemondok az egyszerűségről, ha az is ily bonyodalmas, lemondok a kezdetről, hogy majd belejövök, ha így lehet csak benne lenni, például ebben.

Majd bolond lennék, bármire vágyni, ha nekem rossz lenne, az önkín-

zás, főleg mások kínzása természetellenes, nem is szólva róla, hogy nincs Természet se, ideálisan szubjektív helyzet, és azt hiszik, hülyéskedem.

Mondhatnám, túl sokat hitték, hülyéskedem vagy tréfálok, mikor nem volt még divatja annak, hogy minden csak fikció, meg mondás, és mikor ennek lett, nevelésesen elmaradottnak láttak, hogy mindig valamit a-

karnék mondani, amit mondani akartam, madarat, medvét,
és nem az, hogy általuk ezt vagy amazt, de őket
akartam mondani, meg még sok mindent, nem értették meg,
egészen addig, míg most ilyen világos beszédre vágynak,
remélem, és meg fognak könnyebbülni,
és Szép Ernőhöz futnak, ki ilyen hosszú űket írt, és
addig is várják, kezdjem előltől, így, tével, világosan.
Tehát:

Halla-
ni nem akarok magamtól semmit és magamról semmit, és
senkinek semmit nem akarok mondani rólam, és nem aka-
rom, hogy
bárki is mondjon valamit rólam, vagy hogy én tudjam,
Megszűntem élni.

*

S halk ABC-vel lélegzem egyre, halk magas C-vel,
szépen Szép Ernő, szép dolog, még csak
halk H-val lélegzett egyre, én magas C-vitaminnal,
paraszuventollal, szufosztóval vidéken, városon, mindenütt,
ahol a liba nyakát a helyi érdek sínjére teszik, utána
hurkaszírt öntenek a kettészeltre forrón,
gyará Dázsőkém, jöjjön, kedves Tandori úr
a mekdinászba, a lotyózóba, a klotyó arra, magas les.
Egy ismeretlennek még vágytam volna minap nyakába esni,
ez is csak arra volt jó, később megnéztem ki az,
arra volt jó, hogy többé ne akarjak ilyet. Akartam
eleget, semmire sem volt jó, erre volt jó. „Bekki, pronóbisz.”

Sétálsz vagy sem, sétaúton, sinek mentén,
foszlány libanyakat, disznóbelet nem nyújtok néked
lelkem üzenetével, bottal mész vagy sem a lizségelőbe,
neglizsébe a lizsébe, de szemem előtt van
egy kedves pornóregényből, mit nem tudom miért, nem ad-
tak ki, fordítottam, egalité, egy tizenkilencedik századi
liget, hazajövő pár, valami furcsa medence, és a K. tér
helyére helyezem, holott a Ligetben volt, mintha keramittal
lett volna kikövezve az üres medence, és fürödtek volna
benne ők ketten, célszerű össze-tartásban, mint J. költőnél

*a parki, Rilkenél a parti, ahol a rigók partiba dobják
avarban a hangot, de hogy visszhangzott. A kocsí az úton
megvárta őket. És mint a Vámosrusszónál, éles volt minden,
még mint vagy 7654 festőnél éles volt minden, a házak,
sárgáltak, mint az üres medence, vízzel tele, persze,
kerül még egy krapek, vagy sem? egy ablakon át ott
ugrott ki épp S. Rezső B–nyik festő úr kutyája
ímmel–ámmal a Bús Keddet vonyította. Ah, pornóbiz, mix!*

*Álltam a ligeti hídon. Túl a villák vasrácsain. Végig.
Álltam végig. Végigálltam, hogy végig állok,
mondja beteg, bocsánat, Beckett, vagy Krelly, Jékelly.
Ez a vonagló tinta, gondoltam. Tintában ültek? Az éji
vízben, mégis? Hányat sóhajtottam! Ezt mind összeadták,
a Fő Ítész olvasta fejemre.*

Akarnék hallani magamról?

*Fölemelkedő érzés volt, hogy gondolkozni sem akarok,
csak összevissza keverem Szép Ernő Éji Csavargását a
Néked szóllal. A terasz úgy elment, a nyár krémjével,
hogy a pincérek abba beleszáradtak. Egy idő múlva bele-
száradsz, a libavért kisütik, kisütsz valamit, mit írj,
ezt megítélik, a disznóbél is kiszárad, hurkát töltenek be-
le, ezt a sínre teszik pukk, nézik és jókat sírnak.
De ez rajtuk múlt! Kin is múlt volna.*

*Ahogy ezredre ezt írom, mintha a kín is
múlna, múlt volna, Multavolt, Multivolt, Múlavolt kana-
las gyógyszer, tablettás gém. Az Australian Opennek is
vége. Zárunk. No Open, bábí, Herr! Kommen Sie hirtelen!
Ez már unós vicc, nem egyéb mondás.*

*A székek az asztalokon voltak. Egy ilyen asztalra
tett széken, trónszékfélén tehát, ült
Kosztolányi, és kosztolt. Bút. Szaba-e leülnöm, kérdez-
te, legjobb súlyában volt, a szék nem szakadt le alatta,
volt pedig tövében egy bádóg béka, árusát mindenki úúúúnta,
volt ott egy Unka, és nagyobbat nyekkent volna, mint egy
tűzőn nyúzott inka, ennyit a történelemtől. De*

*költőnk szeme előtt lila, halvány láncokkal és koszvadtt
pomádés stricikkel rózsaszínű rózsákként nők úsztak el, ringók,
Csáth csak nem jött, na, így gyere te, öcsi, vagyis így ne
gyere, ahogy a Kosztolányinak aztán
a Csáth nem jött, s vegyes technikával bár, de Szép Er-
nőnél is épp valami vegyesség távolítja el a nem hozzá
hívatott olvasókat, halványlila olvasókkal
Kosztik és Szépik mentek el. Gyere, te csini fiú,
ringták az ostromban beomló Dohány utcai
házak. Szerencsére nem, dohányzom, erre rájöttem.*

*Hogy szabad ehlehh ülnie, jó vicc, lülni szabad még,
leülni szabadán, mint Szabadkán a padkán,
mint ló a patkán, vőfény a fényén. Ah, a szemügy!
A Szemügyben dolgoztam, de semmire se mentem, hát
jltöttem, félreütöttem. Eljöttem. Hagytam a lizsét a fenébe.
A vas rácsokon rég túl voltam. Ő, negligsébe, ez már volt.*

*De ahogy lejöttek, mint kis női angyalok, az Operánál,
S/S az Ó/Ában, csak hogy lehet ezt lerajzolni?
Egy időn rajzolni kezdtem.*

*Fájt, nagyon? Ahogy a gonosz rendőrök megverték
mert mérsékelt rizikóval lázadtál? Az örményeket nézd meg,
azokkal mi van ma, 2005-ban. Úgy fájjon bármid.*

*De tánclépésben és tapsikolva, dalolva mentünk inkább,
tulképp megszabadulni szerettem volna, de volt erős vágyam,,
egy idő múltán, a hetvenes évek második felétől, egy ke-
serves tapasztalatom után rá kellett jönnöm, hogy ez rizi-
kós. Bizi, mondom én, s ő meghív még egy piros frödlire,
knődli, mely epres, fagyalos, a hangulat átmelegszi tőle.*

*A meleg sziken megyek, mindenütt fotósság. Hallani sem a-
kartam még e mennyei nagy könyvről se, hol rólam
minden fel volt írva, mindenem – ? mindenük.
Madaraim közül sok a mindenem volt. Júármáj, tiszta, és sírni
komoly, s egyetlen. De az élet kegyetlen, rátámban
szakította el őket tőlem, itt tőlünk,
és ha a feleségem nem tartaná ébren a dolgot, ő akarja, legyen*

verebünk újra, én nem akarom már, azt hiszem, nem akarok hallani magamról, mint verebesről, az érzelmi lényeg úgyse mondható el, az irodalmárok mennyei nagy könyvébe rólam úgyis ők maguk lesznek felírva, elképzeléseik, basszus, de így nem beszélünk, mesélem a piros fröccs mellett, hozzák a knódlit. Koszti a magas széken – szabad volt! képzeljék, szabad volt leülnie! – veri a légtamtamot. A madárkák dolgára nem lehet igent vagy nemet mondani. Kilépek egy rendes kávéházból, már csak (rossz) álomban, felgyűrök, kabátom gallérját, legyűrök ezer törzshajlítást egy nap, háromszáz hasizomgyakorlatok (nincsenek is valami igen ily izmaim), lábgyakorlatokat, a lábam meg olyan lett, rugalmatlan, mint a kő, buszt alig bírok vele elhagyni, így gyakorlatozzál. De az érmelegítő jól melegíti csuklómon az ereket, másutt is, a vért, vagy én nem tudom, szegény libák, szegény disznók.

*

Hát én arra nem tenyészttem, hogy ilyen enyészvicceket halljak, Kis Nefelejcssem, arra én aztán nem, hogy kijöjjenek, a háztartási pénzből kell kijönni, a gyakorlatból lehet – nagyon is! –, de hogy én (a sodronyból lehet, földrengéssújtotta ház romjai alatt az ágysodronyból) elfelejtsem, kik közt ültem és mit beszélünk, ez az egyetlen, ami nekem jó. A verébkék mégis az emberekhez kötöttek, hogy az emberek néztek, csak nagyot néztek, fülükhöz kagylóként emelt papoló kézzel, és engem hülyének néztek, szegény felesége, mondták, vagy őt is hülyének nézték. Nekem az emberekhez legyen közöm, jó, ez óhatatlan, de nekem az emberekhez ne legyen úgy közöm, hogy van egy madárkám, aki a mindenem, és aki ez így az emberekhez köt. Így mondtam azt is, hogy hallani nem akarok magamtól semmit, és ha lehetne azt, nem akarnék Ővele sem szót váltani. ahogy Nemes N. Á. mondta, jó, hát imádkozással, de az úgyis akkor jön magamfélénel, ha jól be vagyunk gyulladva. Istenem így, meg egyszerre naggyal, Istenem úgy. Na, istenem. Viszont Szép Ernőtől nekem az megríkatóan drámai váltás, több: „Elkezdtem menni.” Csak úgy, ott, éjszaka, egy ház előtt eszébe ötlük, hogy laknak benne, van férj és feleség, meg ahogy

*ez egy idő után van, nálunk sok minden volt, van is így-úgy,
a madárkák is voltak, de főleg takarítás, fűtés és rendet-
lenség, én a délutáni nagy csendeket kívánom, és hogy
verébkém az írógépbe ne essen, lám, mégsem én öltem meg, ha
hibás is vagyok halálában, de azt megúsztam, az egészet kéne.
Sajnos, most roló. Sőt, Poe hollója hó rollója. Csacsi, pacsi.
Szembenézünk magunkkal, kisüt a becketti nap, önarcpékség.*

*Kisasszony, kérek egy csacsnit. Mit? Csacsihúsos pacsnit!
Van ilyen péksütemény. Kisüt a becketti nap, a látványpékség.
No, ezért sem akarok, Krapp, madárkát többé. Vagy hogy: Iste-
nem, hagyj végre örökre békén, mondja egy lazább szövésű főhős.
De ő is ezt mondja. Kalitkáikat naponta harmincszor megsímo-
gatom,
tornászás közben helyüket nézem. De semmit sem érzek,
csak így lehet kibírni.*

*De semmit se akarnék hallani magamról, de semmit se akar-
nék senkinek mondani magamról, és meglennék anélkül, hogy tud-
jam, akármilyen módomról mit mondanak rólam. Persze, ez nem megy.*

*Nincs az, hogy „elkezdtem menni”. És majd ha nem megy! Ha
ez a végképp hazárd (utazás nélküli, lóverseny nélküli,
madarak nélküli, társasság vágya nélküli stb.) élet,
ez, kirongyosodik, mondjuk, egy fogínnyel, egy híd lehull,
nem a Ligetbe megyek a hidat s a vonagló éji tintát
nézni, nem leszek juh, mely felfúrja fejét ugyan a nyájban
(Tanár úr, Beckett nagy volt, de Szép Ernő nagyobb. Tehát
Szép Ernő...), de eldúrják, nem látsz köztük különbséget,
nem ez lesz, a fogorvosi rendelőbe megyek, a váróban
beírják nevem a könyvbe, és basszus, hogy Fő Ítélez, operaikák,
és így fogok meghalni, s amit itt mondtam, mindenki le fogja sz.*

*Beckett, ó, lélegezz, imádkozz értünk! Küldj
Lottinak, katalán pástorkutyának – lehetőleg ide a szobámba –
egy írtoni juhnyáját, katatóniámnak, ul,
és kérd istent, kérje igaz híveit, ne essenek – engessenek –
– legalább már az én életemben ne – Iránnak.
A többit bízd rám. Csengess be.*

*Úgysem lesz semmi, nem lesz, míg élsz, mondom magamnak,
nem lesz soha, de soha, de soha a Semmi.*

*Megyek megnézem a Bundesliga II. osztályának
pénteki eredményeit a képújságon, pihenni.
Legalább érdekel valami, az sem semmi.
Ehhez nem kell a lelkem, mint műfogsort, kitenni,
de most aztán tényleg a klotyóra kimenni.*

Ja, az előbb rövidített sz. szó jelentése is ennyi.

(Mégse fogjuk a verset szarba' hanyji!)

Na, kész.

*S: „Asszém, ez meginegyigeneredeti műnek láccik”, mondotta
sasszém.
(El.)*

KOLOZSI ORSOLYA

A megismerés tragikomédiája

SAMUEL BECKETT: WATT

„Azért az életműért, mely a regény- és drámairodalomban új formákat honosított meg, s az emberi nyomorúság ábrázolásán keresztül az ember felemelkedését kívánja szolgálni.” – ezzel, a szöveg univerzum kérdéseit leegyszerűsítő, a talán valamelyest félre is értő indoklással ítelték Samuel Beckettnek az Irodalmi Nobel-díjat 1969-ben. A díj és a *Godot-ra várva* hatalmas sikere a világirodalmi kánon centrumába helyezte a teljes oeuvre-t, a nagyközönség számára is legitimálva és elfogadottá téve azt. Beckett szűkebben vett irodalmi hatása nem kevésbé jelentős: prózája a francia nouveau roman alkotói számára kulcsfontosságú, drámai alkotásait pedig azok sajátos beszédmódja, dramaturgiája miatt az abszurd dráma kiindulópontjaként, előzményeként tartják számon. Hogy nincs ez másként hazánkban sem, azt mi sem jelzi jobban, mint hogy a szerző életműve a középiskolai irodalomtatásba is bekerült, tankönyvtől függően hosszabb-rövidebb terjedelemben. Mindemellett nyilvánvaló, hogy hazánkban Beckett drámaíróként, és elsősorban a *Godot* szerzőjeként ismert. Míg színpadi munkáiról viszonylag nagy mennyiségű kritika, tanulmány olvasható, addig prózájáról, verseiről meglehetősen kevés szó esik, annak ellenére, hogy a szerző önmagát sokkal inkább tartja regényírónak, mint drámaírónak, hiszen mint ahogy több interjúban kifejti, a regényt formailag alkalmasabbnak találja mondani- valója kifejezésére. Bár a trilógia (*Molloy*, *Malone meghal*, *A megnevezhetetlen*) regényei, a *Mercier és Camier*, esetleg az *Előre vaknyugatnak* szövegei ismertnek mondhatók, a Tandori Dezső által fordított *Murphy* és a Romhányi Török Gábor jóvoltából néhány éve magyarul is olvasható *Meglehetősen jó nőkről álmodom* című szövegek még az irodalmi közegben otthonosan mozgó olvasó számára is jórészt ismeretlenek, észrevétlenek maradtak. A *Murphy* második magyar kiadásának előszavában Tandori ezt a következőképpen fogalmazza meg: „...nem kapta fel a prédaleső publicisztika, ezért nem lett sznobok csemegéje. Ezért maradt meg számunkra mindmáig fölfedezendőnek (...) a XXI. században is üdítő remekműnek...”.

A Beckett-prózát övező hazai – a kritikák, tanulmányok hiányában egyértelműen tetten érhető – érdektelenség lehetett az egyik oka annak, hogy a szerző harmadik, egyben az utolsó angol nyelven írt regénye, a *Watt* csak tavaly, megírása után több mint hatvan évvel jelent meg magyarul. A szöveg a Palatinus Kiadó Nobel-Díjasok Könyvtára című sorozatának legelső darabjaként látott napvilágot, Dragomán György fordításában. A kései fordítás azonban nem csak a magyarországi befogadás sajátságának köszönhető. A *Watt* ugyanis meglehetősen furcsa, nehezen besorolható vagy osztályozható szöveg, melyet igencsak nehéz az irodalomtörténet-írásban gyakran használt, megkérdőjelezhető érvényességű, de kétségtelenül hasznos címkékkel ellátni. Cselekménye, narratívája alig van, ki-

emelkedő jelentőségű esemény nem történik a regényben. A címszereplő, Watt szinte a semmiből bukkan elő, korábbi életéről semmi nem tudható. Egy csöndes éjszakán Mr. Knott házába kerül, ahol kezdetben a földszinten, majd, mintegy „előléptetesként” az emeleten teljesít szolgálatot. Mindeközben Mr. Knotról és a ház működéséről semmi bizonyos tudást nem szerez. Egy napon, ugyanolyan váratlanul és indokolatlanul, mint ahogyan érkezett, elhagyja a házat. A vasútállomásra egy intézménybe jut, amely nagy valószínűséggel egy elmeógyógyintézet, hogy itt mesélje el történetét Sam nevű barátjának. Sam lesz az, aki a történet nagy részét közvetíti majd, ezzel az áttétellel és újrameséléssel is tovább bizonytalanítja a narrációt. A cselekménytelenség mellett nehezen befogadhatóvá teszi a szöveget az a nyelvi monotonia, mely az ismétléseknek, a variációk és kombinációk túlhajtásának, nehézkes taglalásának köszönhető. A fordítás nehézségei is ezekhez a jellemzőkhöz köthetők. A szöveg ugyanakkor nem csupán fordítóját állítja igen nagy kihívás elé, de befogadójának dolgát sem könnyíti meg, hiszen a *Watt* olvasása maximális kitartást és elszántságot követel. Valószínűleg épp ez az oka annak, hogy a kötet, megírását követően sokáig nem talált kiadóra. A regénnyel megismétlődött a *Murphy* kiadásának története (az 1935-ben írt regényt ugyanis csak a negyvenkettedik elutasítás után, 1938-ban jelenteti meg egy kiadó, de a kiadást teljes érdektelenség övezi) hiszen a *Wattot* Beckett nagyrészt 1942 és 1943 között írja Rousillon-ban, ahová a Gestapo elől menekül, de kiadóra csak 1953-ban talál, már a trilógia első két darabjának megjelenése után és a *Godot* sikertörténetének elején. A szöveget a kiadók arra hivatkozva utasítják el, hogy közvetlenül a világháború után az ilyesféle nyomasztó, nehezen érthető és elkeserítő kilátástalanságot sugalló regény nem eladható. A későbbi sikerek visszamenőleg természetesen más összefüggésbe helyezik majd Beckett 1950-es évek előtti keletkezett írásait.

„Egzisztencialista hullámvasút? Modernista tragikomédia? Regénybe oltott filozofikus regényelmélet?” – jól érzékeltetve bizonytalanságát, a fülszöveg kérdések formájában próbálja meghatározni a regényt. Tudatában vállalkozása reménytelenségének, a tanácstalanságon túl mégis rámutat az interpretációs lehetőségek sokféleségére, a lehetséges értelmezések tágasságára. Hiszen a regény a felsoroltak közül egyik sem és mégis mindegyik, sőt a kérdések, a felmerülő meghatározások száma tovább szaporítható.

A szöveg valóban modernista, hiszen a saját korában radikálisan újnak számító poétikai eljárásokat valósít meg, melyek majd csak a hatvanas-hetvenes évek prózájában válnak „bevett eljárásokká” (talán nem tekinthető véletlennek az sem, hogy Beckett a huszadik századi próza két legjelentősebb alkotójával, illetve műveikkel kapcsolatban állt: Proustról 1931-ben tanulmányt jelentetett meg; Joyce-szal pedig baráti viszonyt ápolt). A szöveg egy igen speciális elbeszélői eljárást működtet. Watt történetét nem magától a címszereplőtől halljuk, hanem barátjától, Samtól. Sam elbeszélése mögött azonban végig érezhető egy auktoriális jellegű hang, világosan kivehető egy hagyományosabb, omnipotens elbeszélő, aki tárgyilagosan, mindentudással felruházva rögzíti az eseményeket, még Sam elbeszélésének problematikusságát is. Sam gyakorta utal arra, hogy Watt a történetéről meglehetősen kaotikusan, a linearitást felborítva, a sorrendiséget mellőzve számolt be neki, helyzetét tovább nehezítve azzal, hogy egy idő után nyelvi kompetenciáját is elveszítve, a legkülönfélébb, nehezen érthető, bár valamiféle logikus rendet mindvégig követő rendszerekben beszélt: „*Watt nem sok figyelmet fordított a köznapi értelemben vett nyelvtanra, szintaxisra, kiejtésre, tagolásra, és az igazat megvallva, igen valószínű,*

hogya a helyesírásra se.” Vagy: „Watt úgy beszélt, mint aki tollba mond valamilyen szöveget, vagy papagáj módjára felmond egy sokszor ismételt ismerős szöveget. E zabolátlan mormolásból tökéletlen hallásom és értelmem miatt sok minden elveszett, és a heves szél is sok mindent elragadott, és ezek a szavak örökre elvesztek.” Nem elég tehát, hogy Watt nem képes történetét a hagyományos értelemben vett történeté szervezni és ennek megfelelően elmesélni, de az utalásokból kiderül az is, hogy a személy, akire a rekonstrukció, az értelemadás, a kerek, jól formált történeté való összeállítás feladata hárulna, szintén nincs teljes perceptív és kognitív képességeinek birtokában. A szöveg többször és hangsúlyosan utal az elbeszélés problematikusságára, az elbeszélés valósághoz való viszonyának kérdésségére, hiteltelenségére: „...egy olyan embernek, mint Watt, nehéz úgy elmondani egy olyan történetet, mint Watt története, hogy egyes dolgokat ne hagyyna ki, és ne iktatna be másokat. És ez bizony nem jelenti, hogy én nem hagytam volna ki néhány olyasmit, amit Watt elmondott nekem, és ne iktattam volna be olyasmiket, amiket Watt sosem mondott el nekem, bár végig igen figyelmesen igyekeztem jegyzetelni a kis noteszemben.” Az elbeszélés hitelességének elbizonytalanításán túl a regény a szövegtestből formailag is kitűnő lábjegyzeteivel tovább távolítja a referencialitást, a mimetikusságot és tudatosítja, hogy amit az olvasó a kezében tart, az nem a valóság leképezése, hanem fikció. Az egyik ilyen lábjegyzet: „A haemophilia, akárcsak a prosztata-daganat, kizárólag férfiakat sújtó betegség. De nem ebben a könyvben.” A valóságtól való távolítást, a szöveget valóban szöveggként, textúraként kezelő olvasásmódot egyéb elidegenítő, kizökentető eljárások is segítik. A regény formailag is meglehetősen furcsa, hiszen a hagyományos szövegtestbe a lábjegyzetekeken túl minduntalan kérdőjelek, kötőjelek, különböző oda nem illő tipográfiai jelek, valamint kevés értelmet sugalló versikék, rigmusok, dalok vagy akár táblázatok is beékelődnek. A szöveg tehát radikálisan tudatosítja szöveg-voltát és elutasít mindenféle kísérletet, mely a mimetikus elv szerinti értelmezést követné. Ezzel szoros összefüggésben rámutat a nyelv kifejezőképességének korlátaira is. Hangsúlyozza annak inkompetenciáját, használhatatlanságát. Beckett nyelvhez való viszonyát ugyanis teljes bizalmatlanság jellemzi, de más eszköz híján mégis kénytelen igénybe venni. Ezt a paradox viszonyulást, és az ebből való kilépés lehetetlenségét jól példázza a szerző egyik 1949-ből való elhíresült mondata, mely szerint az írás nem más, mint „annak kifejezése, hogy nincs mit kifejezni, nincs mivel kifejezni, nincs miből kifejezni, plusz a kifejezés feltétlen kötelessége.”

Ez a hozzáállás azonban nem csak nyelvhez való viszonyára jellemző. Az emberi létezés fő kérdéseit is épp ezzel a radikális szkepticizmussal közelíti meg. Helyenként abszurd, máshol maróan gúnyos stílusban az ember létezéssel kapcsolatos illúzióit kívánja leleplezni. Regényeinek véglényei sem önmaguk kifejezésére és megértésére, sem a világ interpretációjára, sem emberi kapcsolatok kialakítására nem képesek, életüket céltalannak, megszületésüket értelmetlennek látják, s ennek megfelelően cselekedeteiket néhány apró elemre redukálják, a világhoz való viszonyuk vágynak nélküli, életük eseménytelen és sivár. Történeteik mégsem válhatnak tragikussá, hanem a fülszöveg által felvetett kérdéseknél maradva, a tragikomédia jelző lehet a legérvényesebb, s nem csak a *Watt*, hanem szinte valamennyi Beckett-mű esetében. A *Watt*ot megelőző regényekben mindenképp hangsúlyos elem, de még drámái és talán a trilogia darabjai sem nélkülözik ezt a sajátos, a komikum és a tragikum sajátos összekapcsolásából származó minőséget. Beckett csetlő-

botló figurái méretes kalapokban, kinőtt vagy éppenséggel túlságosan nagy cipőkben, szárnalmasan, de egyben megmosolyogtató módon járják be általában sehová sem tartó útjukat, kóborlásait. Még a létezés legszélén vegetáló, abszolút emberi ronccsá vált figurái (mint például a trilógia hősei, közülük is elsősorban a Megnevezhetetlen) sem válhatnak teljesen tragikus hősökké, hiszen ábrázolásuk nélkülöz mindenféle pátoszt, nem teszi fenégséggé a személyes tragédiákat vagy az elbukást, inkább annak nevetségességét, kisszerűségét, hétköznapiságát érzékelteti. Ahogyan a *Játszma vége* egyik szereplője, Nell összefoglalja: „Semmi sem olyan mulatságos, mint a nyomorúság, elismerem (...) ... nincs komikusabb dolog a földön.” Beckettet valójában a bukás, a kudarc, a leromlás történetei érdeklik, de ezeket nem tragikusan mutatja be, hiszen ezek a történetek nem különlegesek, nem egyediek: „hősei” nem tetteik miatt buknak el, csódjuk magából a létből fakad. A történetek szereplői legszorosabban talán a burleszk-hagyomány figuráihoz köthetők. A szerző egyébként is rendkívüli figyelemmel fordul a korai filmezés ezen hagyományához, *Film* című forgatókönyvét például Buster Keaton főszereplésével viszi vászonra. Ezek a bumfordi, esetlen, szánni- és egyszerre nevetnivaló szereplők, mint Murphy, Watt, Molloy vagy Malone valójában kereső szubjektumok. Olyan keresők, akik semmit sem találnak, útjuk kilátástalan és céltalan. A burleszk hagyományán túl ezért védhető egy olyan olvasat, mely ezeket a regényeket, és így a *Wattot* is, a pikareszk-regény hagyományának paródiájaként interpretálja. A kalandokat és fordulatokat egyre inkább nélkülöző regények az utaztató regények redukált, módosított változatát képviselik, teljesen inkompetens és céltalan picarók szerepeltetésével, a „kereső”-legendák, a Quest-ek értelmét, lehetőségeit kérdőjelezve meg. Természetesen túlságos leegyszerűsítés volna csak paródiaként felfogni a szöveget, a szövegeket, hiszen egy műfaji hagyomány esetleges kigúnyolásánál jóval nagyobb tétje van ezeknek az írásoknak. A *Watt* fülszövegének „egzisztencialista” és „filozófikus” kifejezései éppen az egyik ilyen fontos kérdéskörhöz, a Beckett-regények filozófiai vonatkozásaihoz vezethetnek át. Beckett legfontosabb írásai egyidősek Camus és Sartre műveivel, s az is valószínű, hogy személyesen is ismerte a francia egzisztencializmus e két nagy alakját, ráadásul műveikben is felfedezhetőek hasonló vonások, hiszen mindannyian a létezés, az ember világtól és a többi embertől való elidegenedésének problémáit állítják vizsgálódásaik középpontjába. Az ír szerző ennek ellenére folyamatosan és határozottan visszautasítja az egzisztencialista jelzőt és a Camus-val és Sartre-al való rokonságra vonatkozó kijelentéseket. Érdekes, hogy nem csak ezt a rokonítást utasítja el, hanem a filozófiához való viszonyáról is meglepő kijelentéseket tesz. Noha írásai bővelkednek filozófiai allúziókban, egyértelmű utalásokban, egy 1961-es, Gabriel d’Aubarède-nak adott interjúban így fogalmaz: „Nem olvasok filozófusokat. (...) Semmit sem értek abból, amit írnak.” Noha a kijelentés nyilvánvalóan túlzás – kiválóan reprezentálja Beckett viszonyulását és általános reakcióit az életművét, szövegeit bármiféle módon értelmezni szándékozókkal szemben –, az ezután mondottak („Nem lett volna okom a regényeim megírására, ha a filozófia nyelvén ki tudtam volna fejezni a témájukat.”) egy nagyon fontos dologra világítanak rá. Az idézett mondat nyilvánvalóvá teszi, hogy Beckett elsősorban író és nem filozófus, még ha ontológiai kérdések iránti érdeklődése és a lét mibenlétének kutatása iránti szenvedélye miatt erről gyakran meg is feledkezik az olvasó. Beckett nem ír filozófiai esszéket (mint például a már említett kortársak, az író-filozófus Camus vagy Sartre), kizárólag drámákat, regényeket, elbeszéléseket és verseket, művei mindvégig a fikció te-

rületén maradnak, nem kívánnak megfelelni tudományos kritériumoknak. Ezt szem előtt tartva azonban a filozófiatörténet, különböző filozófusok elgondolásai felől mégis igen érdekes következtetések vonhatóak le többek között a *Watt* című regényről is.

A *Watt* filozófiai szempontú értelmezése többféle lehetőséget kínál fel, de talán a legkézenfekvőbb és legszembeütőbb a Descartes racionalista felfogásával való kapcsolata. Jellemző Beckettre, hogy műveiben legtöbbször nem kortárs, huszadik századi filozófusokat „szólít meg” vagy parafrázál, hanem elsősorban a XVII–XVIII. század gondolkodóit, ezek közül is különös előszeretettel a francia René Descartes-ot. Deidre Bair terjedelmes Beckett-életrajzából ismeretes, hogy a szerző igen jól ismerte a filozófus munkáit, hiszen még egyetemi éveit alatt több füzetet jegyzetelt tele, kizárólag Descartes munkásságát (és elsősorban az *Értekezést*) tanulmányozva. Descartes jelentőségére utal továbbá, hogy a szerző első, nyomtatásban megjelent munkája, az avantgárd hagyományait és a T. S. Eliot-i költészet elemeit ötvöző *Whoroscope* című hosszúvers is a filozófus élettörténetét dolgozza fel, melyet az életrajzíró Bair szerint Baillet *La vie de Monsieur Des-Cartes* című művéből ismert. A *Watt* nem tartalmaz explicit filozófiai tételeket – mint ahogyan például az őt megelőző kötet, a *Murphy* – viszont hősének az őt körülvevő világ megértésére tett kísérletei és erre vonatkozó különböző elméleteinek és magyarázatainak kidolgozása egyértelműen emlékezetünkbe idézheti az *Értekezés a módszerről* szubjektumát, aki nem másra vállalkozik, minthogy rendet vágjon a létezés erdejében, pontos és megingathatatlan fogódzókat keressen. Watt egy idegen, ismeretlen szabályok szerint működő házban teljesít szolgálatot, egy olyan házban, melynek még urát, Mr. Knott-ot sem ismeri, ha nagy ritkán látja is, annak állandó alakváltása miatt nem képes azonosítani, körülhatárolni, jelentéssé tenni. A megismerés reményében azonban mindvégig biztos pontok után kutat, éppúgy mint az *Értekezés* elbeszélője, ki vizsgálódásainak célját a következőképpen határozza meg: „Legfőbb kívánságom mindig az volt, hogy megtanuljam az igazat megkülönböztetni a hamistól avégből, hogy tisztán lássak cselekvéseimben és biztonsággal haladjak előre ebben az életben.” Hasonló késztetés hajtja Wattot is, ráadásul módszereik között is felfedezhető sok azonosság. Descartes számára a matematika tűnt annak a tudománynak, melynek logikai tisztaságával képes lehet megalapozni módszereit, felépíteni rendszerét. Ez a rendszeresség, racionalitás, a szabályok betartása, a különböző variációk, lehetőségek logikus és következetes számbavétele jellemzi Watt eljárását is. A szövegben gyakran felbukkanó variációs, permutációs alapú szövegrészek a descartes-i elvek túlhajtásaként, s így paródiájaként is felfoghatóak. Watt – a descartes-i én-elbeszélőhöz hasonlóan – rendszeresen vizsgálódásokat folytat, bizonyosságokat keres, még hozzá olyan szigorral, hogy épp ezzel hozza felszínre egész episztémológiai jellegű erőfeszítésének hiábavalóságát, lehetetlenségét. A körülötte lévő világot és annak működését Descartes-hoz hasonló módon, elnyújtottan, részletezőn, az olvasó számára gyakran nehézkesnek tűnően leltározza, gyűjti össze és írja le. Watt, a modern szkeptikus (és ez újabb párhuzam Descartes-tal, aki *Értekezése* elején megkérdőjelez minden, korábban biztosnak tekintett emberi tudást) a világ működésének és az énnel megismerésére tett kísérletei a felvilágosodáskori racionalizmus programját juttatják holtpontra. Brian Finney Beckett regényeiről szóló tanulmányában úgy véli, hogy „ahol Descartes érvelésében eljutott a gondolattól a létig, majd onnan Istenhez, ott Watt úgy látja, hogy az értelem alkalmazása kétségbe vonja a saját – csakúgy, mint az Isten – létét.” A regény tehát nem a karteziánus

módszer használhatósága, hanem ellenkezőleg, teljes kudarca mellett foglal állást, mikor a világot megismerhetetlennek, az emberi nyelv szimbolikus rendszerében megfoghatatlannak és rögzíthetetlennek minősíti. A névadás ezt nagyban alátámasztja, hiszen Watt, a megszemélyesített kérdés (=what=mi?), a világ és önmaga megismerésére vonatkozó kérdésére nem kap választ a mindvégig hallgató Mr. Knott-tól (=not=nem). Bár a *Watt* interpretálható a karteziánus módszer ironikus kifordításaként, Descartes-ra mégis nagy szüksége van a szerzőnek, nem véletlen, hogy szinte valamennyi prózai munkájában előkerül. Szüksége van rá, mégpedig azért, hogy szembe tudjon helyezkedni vele, hogy fel tudjon venni egy pozíciót, ahol saját lét- és ismeretelméletét megfogalmazhatja. Descartes szerepe az európai gondolkodásban – minden őt felülírni és eltörölni kívánó szándék ellenére – talán épp ezért jelentős. Egy olyan pozíciót képvisel, amihez valamilyen módon viszonyulva újabb és újabb álláspontokat lehet megfogalmazni, mind a mai napig, mikor pedig a karteziánus szó filozófiai és irodalmi szintéren szinte szitokszónak számít. Ebből a nagy jelentőségéből, a gyakori hivatkozásokból az tűnik ki, hogy ha a francia gondolkodó elképzelései nem is bizonyultak helyesnek és tarthatónak, az általa felvetett kérdések – némileg módosult formában – a mai napig meg tudták őrizni aktualitásukat. Lehet, hogy Descartes nem adott helyes válaszokat, de kérdései rendkívül gyümölcsözőnek és inspiratívnak bizonyultak. S ez az inspiráció érezhető a *Watt* esetében is, mely a megismerés Descartes által javasolt módszerét, s egyáltalán, minden erre vonatkozó módszert elvet, ugyanúgy, ahogy a karteziánus szubjektum létét sem fogadja el. Watt nem csak a körülötte lévő világot, de saját magát is képtelen meghatározni (bár az 'én', a szubjektum önmagára vonatkozó ismereteinek keresése majd a trológia szövegeivel válik igazán hangsúlyossá, ott válik meghatározóvá a monológ, az egyes szám első személyű megszakítatlan beszéd, a *Murphy* és a *Watt* elsősorban a külvilág, a környezet megismerését tematizálja), az 'én' konstitúciójára tett hiábavaló kísérletei pedig a karteziánus „cogito ergo sum” alaptételnek, az egyén integritásában és állandóságában való hitnek látszanak ellentmondani.

Ehhez a Beckett számára naivnak tűnő elképzeléshez szorosan kapcsolódik a nyelv természetének kérdése. A nyelvbe vetettség gondolata Descartes számára ismeretlen. Az *Értekezés* egyetlen sora sem utal arra, hogy szerzője esetleg kételkedne lehetőségeiben, hiszen a nyelvet könnyen használható, uralható eszköznek fogja fel. Nem kérdőjelezi meg a nyelv közvetítő képességét sem, feltételezi, hogy a gondolatok egyértelműen kommunikálhatók, átadhatók a szubjektumok között végbemenő interakciók során: „*Mert nagyon figyelemre méltó, hogy nincs az a tompaesű és ostoba ember, még a tébolyodottakat sem véve ki, aki ne tudna különböző szavakat úgy összeilleszteni és belőlük oly beszédet szerkeszteni, hogy ezzel gondolatait meg tudja értetni másokkal.*” Ez egyszerre implikálja azt az elképzelést is, melynek értelmében az egyén gondolatai közvetlenül áthelyezhetőek a nyelv rendszerébe (bár Descartes nem beszél nyelvről, csak szavakról), az információ vagy a tartalom torzulásának veszélye nélkül. Beckett számára azonban épp a nyelv válik problematikussá, korábbi eszközként felfogott pozíciója meginog, s a különböző nyelvfilozófiai irányzatok térnyerésével egyre inkább terjed a nézet, mely szerint a nyelv uralmat gyakorol a beszélő fölött, sosem működik száz százalékosan, képtelen ábrázolni vagy leírni a valóságot. A nyelv kérdéses szerepével Descartes és a felvilágosodás nem foglalkozik, Beckett viszont annál inkább. A *Watt* egyik nagyon fontos szöveghelye az, mely több oldalon át elemzi és részletezi a főhős szavakhoz való viszonyát, a jelölő és jelöltje közötti vi-

szony önkényességét és használhatatlanságát tematizálva: „Ha például ránézett egy fazékra, vagy egy fazékre gondolt, Mr. Knott fazekainak valamelyikére, Watt hiába mondogatta, hogy fazék, fazék. (...) Mert nem egy fazék volt, minél tovább nézte, minél tovább reflektált rá, annál biztosabban érezte, hogy egyáltalán nem egy fazék. (...) Hiába felelt meg feddhetetlenül helytállóan egy fazék minden céljának, hiába látta el egy fazék minden feladatát, nem egy fazék volt. És az a hajszálnyi eltérés, amelyben különbözött egy valódi fazék természetétől, roppantul meggyötörte Wattot. (...) És Wattnak néha oly nagy szüksége volt szemantikai segedelemre, hogy nekiállt felpróbálni neveket a dolgokra és önmagára, majdnem úgy, ahogy a nők próbálják a kalapokat. Így a pszeudofazékre rövid reflexió után azt mondta, hogy ez egy pajzs, vagy miután nekibátorodott, azt, hogy ez egy holló, és így tovább. De a fazék éppen olyan kevésbé bizonyult pajzsnak vagy hollónak vagy bármi másnak, aminek csak Watt nevezte, mint fazéknak.” A dolgok valódi természetét, immanens attribútumait tehát nem tudja elérni pusztán a megnevezés által, a címszereplőt cserbenhagyják a szavak és világa kimondhatatlanná változik. Watt nem jut eredményre a jelentés hajszolása közben, nem képes megtudni semmit Mr. Knotról, sem annak környezetéről. Watt így mintha fokozatosan elveszítené megértés iránti vágyát: „Mit tudott Mr. Knotról? Semmit. Mi maradt abból a vágyából, hogy fejlődjön, hogy megértsen, abból a vágyából, hogy meggyógyuljon, mi maradt? Semmi.” Míg Descartes, módszerei segítségével, értekezése narratívájának valamiféle ívet, teleologikusságot kölcsönözve a kételkedéstől a bizonyossáig jut el, addig Watt esetében talán éppen negatív irányú fejlődésről beszélhetünk. Watt nem jut el a bizonyossáig, nem éri el a jelentést, és az értelemadás iránti vágyát is elveszíti, helyesebben ezt a vágyát bizonyos idő után feleslegesnek, hiábavalónak tekinti. S talán még helyesebb, ha az „útját” nem is haladásként (és ez esetben mindegy, hogy a fejlődés pozitív vagy negatív irányú), hanem cél nélküli, egyhelyben való toporgásként értékeljük.

A korábban már említett tragikomikusság pedig épp ebből adódik. Nem egy elbukás története ez, hanem egy eleve, szükségszerűen kudarcra ítélt próbálkozás nevetnivalóságának, hiábavalóságának felvázolása. Watt nem képes kizárólag komikus vagy kizárólag tragikus hőssé (ráadásul – a szó hagyományos értelmében – hőssé sem) válni és ez valószínűleg az írás paródia-jellegéből fakad. A regény ugyanis – és ezt fontos szem előtt tartani, a filozófiai, nyelvelméleti szempontok tárgyalása során is – rendkívül mulatságos írás. Helyenként abszurd, helyenként maróan gúnyos, szatirikus. A Beckett-regényekre oly jellemző „fekete humor” is fontos építőköve, ugyanúgy, mint ahogy a szerző szövegeinek egyik legfeltűnőbb sajátossága, a testi szerelem bemutatásának hihetetlen szatirikussága és fennköltségtől való megfosztása vagy a különböző testi fogyatékoságok és betegségek fantáziadús és részletező taglalása. A világ megértésére tett kísérleteket bemutatná heroikus küzdelemként, de nem teszi. És nem csak a descartes-i önhittséget, a bizonyosság elérését valló magatartást gúnyolja ki, hanem szánalmasnak minősíti azt a küzdelmet, mely egy eleve veszített helyzetbe kormányozza magát. Azért minősíti szánalmasnak a boldogtalanságot, mert a boldogtalanság érzése mögött – az ellentétek működés-módjának megfelelően – egy jól körvonalazható boldogság-elképzelés bújik meg. Az érezheti magát boldogtalannak, aki feltételezi, hogy boldog is lehetne. Az érezheti kudarcnak, hogy episztemológiai vagy akár ontológiai jellegű vizsgálódásai során semmilyen eredményre nem jut, aki valaha feltételezte, hogy meg lehet érkezőni egy biztos pontra. Nem az

úton való elbukást, hanem az útralépés gesztusa mögött rejlő reménységet neveteti ki :
„Úgy tetszett számára, hogy mindenfajta személyes fájdalomtól vagy megelégedettség-
től eltekintve roppant szánalmas, hogy érdekl, hogy mi is közeleg az úton, mélységesen
szánalmas.”

EGY KISGYEREK SÍR (1974)

Démodé?

NEMES NAGY ÁGNES: AZ ÖT FENYŐ

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2005
116 oldal, 2200 Ft

Közel hatvan évvel a keletkezése után megjelenik egy kisregény. A 20. század második felének legjelentékenyebb magyar költői közé tartozik, aki írta. A kötet elismerésre méltóan gondos utószava két (szabálytalan) bírálatot is közöl a száz nyomtatott oldalnyi terjedelmet el sem érő műről. A korabeli – 1946-ban vagy 1947-ben papírra vetett –, egyszerre kemény és érzékeny lektori jelentés szinte minden gallyacskát végigsimító mondatait, valamint a szöveg közlétevéjének mai (2005-ös), inkább a fejezetek csoportozatára, összességére pillantó értékítéletét. A könyvről – s a hagyaték bolygatásának tényéről, erkölcséről – recenziók, vitacikkek, tanulmányok látnak napvilágot. Marad-e ezek után fontosabb teendője a kritikusnak, aki a publikálást követően bő egy esztendőnyi késéssel hallatja szavát?

Marad.

Tavaly a *Tiszatáj* könyvek sorozat különleges érdekessége volt Nemes Nagy Ágnes posztumusz (kis)regénye, *Az öt fenyő*. Példákat ragadva ki az eddigi visszhangból: Károlyi Csaba eszmefuttatása (*Egy fenyőfa tette*. Élet és Irodalom, 2005. 29. szám) mindjárt az ötödik sorban *kisregénynek* nevezi a szöveget, Hernádi Mária két invenciózus dolgozata (*A Fa vonzásában*. Forrás, 2005. 12. szám; *Egyetem emléke-nyom-olvasások*. Tiszatáj, 2006. 2. szám) következetesen *regénynek* titulálja.

Mivel abban ők – és kritikustársaik – is egyetértenek, hogy *Az öt fenyő* álkrimi (kriminek álcázott művészregény stb.), érdemes nyomatékossítani, hogy a *detektív-kisregény* meglehetősen ritka, noha nem példa nélküli műfaj. A bűnügyi történetnek ez a változata, a krimi harminc–negyven oldalas elbeszélésben, vagy háromszáz–négy száz oldalas regényben szokta megjeleníteni magát. Nemes Nagy novellisztikusan, időbontásosan és keretesen komponál (jellemző, hogy a keret textusain belül a második, illetve az utolsó, tizedik egység is *A Fenyő-szikla* címet viseli). Az olvasóban az a határozott nyomás fogalmazódik meg: NNÁ nem akarja (és, akkor, első – egyben utolsó is maradó – prózaírói kísérlete lapjain nem is tudná) az átlagosan tíz oldalkás epizódok tükörcserepes, mozaikképes struktúráját nagyobb, szervezesebb és terjedelmesebb regényformára váltani.

Ennek a szellősebb, kihagyásos – technikailag néha sután megoldott – ábrázolásnak természetesen komoly következményei, előnyei és hátrányai mutatkoznak. A keretfejezeteket a történetmondás jelenében tartó, a hat belső fejezetet a tegnapi, tegnapelőtti múltba csúsztató textusképzés alkalmas az akár „balladainak” is nevezhető homály meg-

teremtésére, az izgalom csigázására. Az első fejezetben még csak diszharmóniát keltően távol levő, a másodikban már áldozat (az utolsó kettőben pedig kiterített hullá) Utry Tamás a közbülső egységek visszajátszott filmjében – valóban vágássorokat, montírozást érzékeltető passzusok között – élheti meg sorsának fontosabb metszeteit, a kamaszkortól a végállomásig. Halálának – meggyilkolásának? – tudatában követjük ezeket a hazai és külföldi stációkat. (Majdnem) „mindenki gyanús, aki él”: a vihar előtti, kezdő esti képben megismert művész és művészettörténész barátok is, egyik-másik mellékszereplő is, a históriába deus ex machina módon belevarázsolt másik história kulcsalakja is.

Az író a kis tömbökre kockázott cselekményt, s vele a környezet-, a milió, a jellemfestést is, a jelöletlen szimultaneista szövegsík-ütköztetés révén tovább molekularizálja, azaz az érthetőség máris követhetőség újabb rejtvényeit is feladja. A mindvégig egy fiatal (néhány egyedében már csak fiatalos) társaságra, növendékekre, művészértelmiségi körre koncentráció kisregény (illetve csak első része!) olvastán az egykori anonim lektor nem is volt rest véleményének javítatlan gépiratába morzézni: „Az a bizonyos fokig ideges, nyugtalan elhallgatásokkal, közbeiktatásokkal, szimultán ábrázolásokkal dolgozó regénytechnika, melyet az író szívesen alkalmaz, ma enyhén szólva démodé. A vihar részben például – néhol másutt is – semmi értelme annak, hogy ily szimultán módon próbáljon eljárni, hol ezt, hol azt a részt villantva elő a társaságnak; ez határozottan idegesítő, zavaros és céltalan – mondhatnám, gyerekes. S ha már kedveli a szimultán ábrázolást: ily moziképszerűen, két-három soronként mást és mást adva, így eltördelve a dialógusokat, már a módszer alkalmazása is hibás – ez a módszer ugyanis csak nagyobb, összefüggőbb képek s dialógok egymásmellettségét bírja meg.” A bizonyára az 1940-es évek második felének valamelyik illetékes kiadója számára hivatásszerűen olvasó lektor kérlelhetetlen szigora (és az anyag csupán töredékes ismerete) ellenére a kvalitásokat igyekszik látni és láttatni a kéziratban. Nyitva hagyja az utat a megjelentetés előtt. Aligha ő tehet arról, hogy ez ekkoriban nem következett be. (A lektor kilétét *Az öt fenyőt* most újjára bocsátó Balogh Tamás utószava a Franklinnál, illetve a Révainál tevékenykedő Czibor Jánosban, Rónay Györgyben, vagy a bedolgozó „lektorijelentés-író” Vajda Endrében keresi. Valóban jó lenne tudni, ki lehetett, aki ilyen szolidáris, mégsem cimboráló, ítéleteiben markáns, de nem ignoráló volt Nemes Nagy munkája iránt. Talán közelebb vinne a megoldáshoz annak mérlegelése, a három – vagy több – „jelölt” sorából kit jellemzett az a túlhabzó Márai-ellenzenv, amely a hat pontba szedett véleményből kicsap. Márai Sándort – és 1946 végén közreadott *A nővér* című regényét – nagyon nem állhatta, akitől *Az öt fenyő* minősítése származik.)

A társasági közvetlenséggel felszökő *démodé* szó jelentése: divatjamúlt, korszerűtlen. Mai olvasatunk – a 20. század utolsó harmadának irodalom- és prózafejlődésétől meg-edzve – magukban a mesterfogásokban, célkitűzésekben semmi démodét nem talál. Újra divatba jött az, ami akkorra már, a lektor szerint, kiment. A problémát az „epikusi kéz-ügyesség” hiányosságai, iskolázatlanságai okozzák. Ezeknek szorításából a szerző – lévén költő? – lirizálással menekedik. Elég sok a szinte parodisztikusnak ható példa. Használjunk azonban a mintavételre két olyan – tipikus – szöveghelyet, amelyek, mint kiderül majd, egyfelől festőiségük, másfelől militarizáltságuk okán nem pusztán menthetőek, de utólag rekonstruálható funkcionalitásukban jelesek is. Tamásnak így ötlük szemébe a pünkösdi Róma piaca, a Piazza di Spagna: „Hatalmas lila karalábék és smaragdöld levelű articsókák derékig érő halmai közt billegtek fel s alá a borzas, nagy kosaras cselédlányok,

s a lökdösődő gyerekek. A reggeli köd még nem szállt fel egészen, s az összetornyosult bódék zöldes árnyékban lengették ponyváikat – óriási pálmalevelek messziről nézve –, amelyek közül szembevágó élénkséggel villant elő egy-egy narancshalom, ha a napfény kévéje hirtelen rácsapott. A fény ujja alatt szemérmesen bontotta ki duzzadt, fehér csipkéit kékeszöld koszorújából a karfiol, s a fényes bőrű sima naspolyák ide-oda gurultak a kosarakban, mintha cirógnának őket. A virágsátrokban pedig festő bazsarózsák kazlai lángoltak föl és hamvadtak el a fény simogatása alatt, glicíniaágak engedték le bágyadtan lila fürtjeiket, mint szemhéjakat, a sugárzás előtt, s a cékla az asztalok lábánál szigorú, fekete körrajzával olyan volt, mint kemény tusvonal az eltűlzott, színnel telefröcskölt képen”. Virág- és zöldségkínálat igencsak átpoetizált, terjengős leírása a fejezetnek a huszadát veszi el azon feltárandó sorsselemek, jellemzők elöl, amelyeknek a feltárása, egyáltalán: a hangsúlyossá tétele csak részlegesen megy végbe. A bekezdés zárása: főiskolai stúdiummal kevert rajzóra.

Az erotizált karfiolokon, a dekadens hajnali ébredésen és ruganyos felszökkenésen való csendéleti ámulásnál tömörebb az egyik árny: Ottó világtól és önmagától való idegenkedésének hasonlata a röpké belső monológ végén: „– Nem kellett volna eljönnöm. [...] Harmadszor, nem, negyedszer vagyok velük, de ez reménytelen, reménytelen... – Arra gondolt, milyen nehezen szokta meg a ruháit, sokáig kerülgette a láthatatlan reverendát, mint katonatiszt civilben a kardját”. Ennek az idegenségnek a bővebb analizisét utóbb a visszapergető fejezetek is csak részben segítenek kidolgozni. Az Ottó egyébként Ottó János vezetékneve, ám a személynév ideiglenes elhallgatása miatt eleinte keresztnévnek tűnik, s ezzel – a különben is bonyolult névháló szintjén – növeli azt az identifikációs zavart, amely az (ál)detektívregénynek is kedvez. Sajnos, a szereplők tényleges identifikálása egyetlen karakter esetében sem ismertet meg valóban fajsúlyos, emlékezetes figurával.

Ha az átköltőiesítés nem megy túlzásba, a szöveghely rávall a későbbi nagy költőre. Tamás mintha *a völgy alvójaként* feküdné, immár egy alacsony deszkapadon (s ha a Rimbaud-i katona teteme kísértene minket, az aligha lenne Nemes Nagy ellenére): „A halott már merev volt, s így, kinyújtva sokkal hosszabbnak látszott, mint azelőtt. Arca sárgásbarna volt, utolsó nap lesülhetett. Orra megnőtt, s ahogy fejét hátraszegve tartotta a lapos deszka, szinte gőgösen meredt felfelé a homályba. Gyűrött, sárfoltos, krómszínű ruhája azonban lazán nyílt szét a mellén; a ruha még élőnek tetszett rajta. S élőnek tetszett a bal keze is, amint hanyagul lógott le a pad szélén. Viktor jól ismerte ezt a mozdulatát: így lógatta a kezét, ha aludt, vagy ha gondolkozott. Csuklóján némán feszült a karóra”. A megállásával mért, az emlékekbe visszamosódó idő, s általában az időkezelés szépsége a legnagyobb nyertes Nemes Nagy Ágnes a cselekményvezetésben és az alakrajzban nem remeklő kisregényének természeti és lelki tájain.

Milyen közegben nem volt démodé e mű? A maga konzervatív modernségfogalmával az utókort provokáló lektor elég sok példálózással igyekezett bizonyítani, miért fellegett be az általa bírált szövegezésnek (s miért mégsem, hiszen ki akarta adatni *Az öt fenyőt*). A fiókba száműzött alkotását el nem feledő Nemes Nagy Ágnes pedig, sokkal később, a „romirodalom” felől közelített próbálkozásához. Balogh Tamás utószava hiánytalanul dokumentálja ezt a vélekedést (a jogörökös – és a kiadást lehetővé tevő – Lengyel Balázs emlékezete szerint 1945 nyarán, Kiskunlacházán írt, ám valószínűleg ott csak megkezdett, és később, akár több etapban befejezett munkával kapcsolatban. Balogh maga is „detek-

tívként” serénykedik, mindössze az látszik kérdésesnek, igaza van-e a 39. lapot nem tartalmazó kézirat átszámozásának okadatolásában. A csak a 40. oldaltól módosuló lapszámozást nem egyértelműen indokolja az utólag készített címlap mint első oldal). A „romirodalom” – Nemes Nagy szavaival – arra utal, hogy „az irodalom megkezdte legfontosabb munkáját, azt tudniillik, hogy legyen. Elkezdtek temetni a halottainkat, felmérni azt az országos és világméretű történelmi változást, amiben éltünk, és amit átéltünk. Megkezdtek mindenekelőtt a háborús kataklizmának, ennek a végeláthatatlanul súlyos élménynek a feldolgozását. Vagyis kezdtek megszületni a háború utáni irodalom legjobb művei”. Mindez igaz, viszont *Az öt fenyő*: háború utáni *háború előtti* kisregény! Keletkezhetett annak a nagyszabású és részben kollektív irodalmi akarathoz az áramában, amelyről imént a szerző beszélt; ígérkezhetett versenyképes nagyobb epikának a versek, novellák és dokumentumok pályáján (NNÁ, az idő szorításában, ezeket a műfajokat tapasztalta dinamikus megéledni); lehetséges, hogy – amint Balogh meggyőzően feltételezi – Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs néhány író társsal tett, 1947–48-as ösztöndíjas római útja hagyta ott a nyomát a *Pünkösdi Rómában* fejezetben; de Utry Tamás még a II. világháború előtt hal meg, s az álkrimi, a művészregény nyújtotta lehetőségek között épp az egyes ember halálra-kijelöltsége, illetve magánhalál és tömeghalál iszonyatos egymásra játszása a fő tárgya – fő gondolata? – a könyvnek.

Az öt fenyő jelen idejében – tehát amikor kiderül Tamás halála, s egy művészlakban időző baráti társaságának valamennyi tagja hirtelen mintha gyanúsítottá, potenciális gyilkossá válna – az eseményt, a kétségtelenül erőszakos halált a helybeli jegyző (sem érzelmileg, sem másként nem érintette annak, ami végbement) így kommentálja: „– Isten tudja... nyakunkon a háború. Százerek fognak elpusztulni, bizony, barátom, optimista, határozottan optimista számítással. Ki tudja, hol lett volna egy év múlva?”

Százerek (milliók) pusztulásának víziója: a háború utáni tudás. Nem az 1939-ben tizenhét éves Nemes Nagy Ágnes tudása, hanem az 1946 táján a húszas éveik közepén járó, kivételes irodalmi tekintélyét (az Újhold terrénumában) épp megszerző Nemes Nagy Ágnes tudása. A kisregényben ez a tudás épül vissza bizonytalanságba, a kétségbe, a nem bizonyos, noha rémületesen sejtő tudásba. A gyanúba. A mű militarizált motívumai – akár egy-egy olyan mondat, mint amilyen a fentebbi idézetek egyikében-másikában tört fel; akár a vihar: az égháború motívuma stb. – nem az egyes embernek az egyes ember által való fenyegetettségét emelik ki elsősorban, hanem az emberi nem egyetemleges fenyegetettségét. A bűnügyi regény általában individuális műfaj, abban az értelemben, hogy valakinek személyes oka van megölni egy (több) másikat. Nemes Nagy, a kezdő (egyszeri) regényíró, úgy véljük, nem tudta igazán logikusan belefogni ebbe a művébe, hogy Tamást mindenki másnak volt oka meggyilkolni (nem oly nagy formátumú, tettei nem oly mérgezetek, hogy az átlagtól ugyancsak nem különösebben elütő ismerősei, barátai, szerettei, szerelmei feltétlenül és elhíhetően kezdet emeljenek rá). Az azonban ott dobol a sorokban, hogy mindenki kiszemelt (ad absurdum: ha nem Tamás lenne az áldozat, környezetéből ő is akárkit eltehetne láb alól); a gyilkosnak nincs arca (mivel a vihar következtében kidőlő, alázuhanó fenyő okozza a tragédiát); s a gyilkos is áldozat (a pudvás fa legurul a szakadékba). Egymásba keresztbe-kasul szerelmes, egymással a művészi és az oktatói pályán rivalizáló, a barátság, a szolidaritás révén menekülni igyekvő, általában fiatal emberek néhány szenedi-követi el, ami viszonylag rövid idő leforgása alatt megiesik.

Egzisztenciális, sorsszerű kiszolgáltatottságában egyikük sem tudhatja, mit hoz a holnap, hol lesz egy év múlva.

Ezt a már-már reménytelenül ingatag érzületet nem egyszerűen a háború előtti időszak leképezésének, hanem, legalább ugyanennyire, a háború utáni első évek megfestésének foghatjuk fel. A problematikussá vált, idillikus összetevőit elvesztett múlt és a homályló, átláthatatlan közeljövő közti átmenet ábrázolásának. Nemes Nagy Ágnes a kidolgozáshoz olyan közeget választott, amelyet időközben – a háború eleje és vége között – ismert meg alaposan. 1944-ben szerezte magyar-latin-művészettörténet szakos diplomáját. Evidensnek tetszik a művészértelmiség fiatal, ambíciózus – és idősebb, kiégettebb – idológait felléptetni. A figurák koruk hazai intellektuel elitjéből válnak ki. Hivatásuk folytán otthonosak a művészettörténet évezredeiben, továbbá a kultúrtörténet és a bölcsélet (ezen belül a morálfilozófia) évszázadaiban. Vágyuk is, kötelességük is tájékozódva beutazni a nagyvilág elérhető szegmenseit, erre nem is egynek nyílik esélye (az egyik konfliktus épp utazás-, ösztöndíj-konfliktus). Ebben a szférában a művészieskedés, a pózolás, a kiüresedett artisztikum, a szócséplés veszélye fenyeget. Az író – például a vidéki alakok megelevenítésével, utóbb az elsővel nem elég organikusan érintkező második történet hősnője által – e veszélyeket visszaveri, egyensúlyt teremt. Amélie története pedig, ha némileg le is siklik a könyv központi problémakötegről, indokolást nyer Tamás félig francia származásának köszönhetően.

Az epikusi tehetség és a prózaírói tapasztalatlanság számos jelét fellelhetjük. Egy Nemes Nagy Ágnes-szakdolgozat megfelelő fejezete extenzíven foglalkozhatna mindezzel Intenzitásával egy mozzanat ugrik ki a kisregényből: a szembeszökő törekvés, hogy a képek világában élő hősök sorsfordulatai minél gyakrabban képek (festmények) segítségével világosodjanak meg. A korábbi elemzésekben már vizsgált, csoportosított, értékelt *szóképekre* ezúttal nem térve ki, ezt a primerebb képiséget, *Az öt fenyő* festettségét a mű egyik legvillódzóbb, legasszociatívabb szövegvonásaként helyezzük középpontba. (A borítótérket készítők Kass János nagyszerűen ráértett az uralkodó képiségre. Nem jelenítette meg szolgálai az öt fenyőt, de ábrájának a fenyőzöld színárnyalatok lendülete a lelke. A változatos zöldék egyenesébe egy finom mívű, légies karszék körei, csigái, szív-támlája viszik az ellentézetést. Az üres, gazdátlan szék keltette képzettársítások rásimulnak a kisregény baljós szövedékére. A hátsó borítón a babérokkal koszorúzott, meditatív fiatalember-fej mintegy válaszol az ember nélküli címlapnak.)

Időnként görcsössé is válik az igyekezet, mely hírneves és ismeretlen, évszázados és most készülő festett képek mentén a világ egészét festménnyé stilizálná, alig megremegő iróniával általában vissza is vonja a „színnel telefröcskölt kép” hitelességét. Szinte össze sem lehet számlálni a könyvlapok tárlatában kiállított megannyi képet. Egy állítólagos, szignált „kis Bellini” zsongatja a fiatal festőművész, Viktor fénytelen padlasműterme felé a nyitó jelenet ideges várakozásba süppedt sürgölődőit. Ugyanitt egy „régis családú Munkácsy” és egy „állítólagos Watteau-vázlat” is kelletti magát (a hátról legalább kettő tehát a kétségességet is hordozza). A fő látványosság persze Viktornak a barátjáról, Tamásról festett képe, melyet a házigazda – ezzel a modellt is karakterizálva – bagatellizálni igyekszik, a vendégek viszont a modell távollétének említésével Tamás helyébe már úrt, hűlt helyet virtualizálnak.

Emblematikus képek majdhogynem mindenütt függnék. Ottónál például az íróasztal fölött Giorgione *Vénusza*. Nyilván reprodukció – s Ottó mindenesztül önmaga rossz (romlott) reprodukciójaként fungál a *Kamaszkor* című fejezetben. A képek jobbára kétséges, valamilyen értelemben tagadó pozicionáltságát, negatív autóját példázhatja Viktor bosszúsága, amikor félig elkezdett tájképét „Nem – gondolta –, nem Monet” önkritikával ejti le. Ama „kis Bellini” viszont – csak egyszerűen a padlásgerendára illesztve – a krimihez vágó hátborzongató elemek egyikéül is szolgál: „A kép mögött nem volt semmi, s esetlenül lógott az űrbe, mint az akasztott ember”.

A „kétséges” képek sorában a legvalódibb a legkétségebb. A bűnügyi történetbe egy politikailag motivált képcsempészés is beékelődik (ennek is van háborús vetülete, „a mozgalom” érdeke, hogy vándorútra keljen), s ez „Egy Corot. Valódi Corot. Itt a garancialevele. Nincs kétség”. Corot nyomában megnyílik a múzeum mint a képek tárháza, szentélye. Róma a maga egészében – és Nemes Nagy e kézírathoz használt oly sok írógépenek kopogásában – ugyancsak *múzeum* (a Corot-t is Rómából lopták). A képek története a szereplők története, a képek egyénisége a figurák mása, Simone Martini szóba hozott trecentójától a Perugino-albumig. A hetedik fejezetnek ez is a címe: *A kép*, ám a Nemes Nagynál itt uralkodó *képi* gondolkodásnak még tisztább, szebb – elvi! – megnyilvánulása az ötödik fejezet: *A tükör*.

A kardinális kép az, amelyet Viktor az öt fenyőről készít. A jelen realitása már nem az, amit megfesteni kezdett. A piktor vizuális memóriája oldja meg a gyilkosság-rejtélyt, amelynek rejtélyességét az író tudatosan nem erőlteti. „– Egy fenyőcsoport van a sziklán. Látják. Öt szál volt, egy hiányzik. A vihar döntötte le. S közben... Így volt. Nem találhattuk meg a fatörzset, legurult a szakadékba. Pudvás volt már. Bal szélén állt a csoportban. Tudom, mert őket festettem. A rétről”. (Az *őket* személyes névmás újraanimálja a fák antropomorfizálását, amit az olvasó végig jelenvalónak: egyértelmű stílusesszüköznek gondol, s Nemes Nagy lírájának sokszor kutatott famotívumával is indokolt, sokrétű összefüggésbe hoz. A *fa* egytagú szó, s mintha *reá* is vonatkozna, mit a szöveg Lischetta, a „valószínűleg cigány festőmodell”, az artikulációs nehézségekkel küzdő epizodista bemutatásakor tudat: „Sok szót tudott, persze legtöbbet olaszul és cigányul, de folyamatosan nem tudta kifejezni magát. Igaz, erre nem is volt szüksége. Szolgaság, a háború és a szerelem, az emberiség alapvető létformái egytagú, rövid szavakból is értenek”. Szolgaság, háború, szerelem: a három szó egymás mellé helyezése be is határolja *Az öt fenyőt*. Már elmúlt és még tartó szerelmek, közelítő háború az okozói annak a szabadsághiánynak, mely a legszabadabbnak vélhető szereplőket is béklyózza.)

Nemes Nagy Ágnes kisregénye a költő epikus íráspróbája, a művészregénybe oltott álkrimi formajátéka is. A populáris műfaj esztétikai megemelésének igényével, gesztusával íródhatott. A nyomkereső befogadót nyilvánvaló hibái ellenére is elszórakoztatja és megindítja – főleg, ha van türelme a második, immár beavatottabb olvasás mélyszíni fej-téséhez. Akkor párhuzamot keres(het) a *Tíz kicsi néger* (indián) és *Az öt fenyő* közt (Agatha Christie nevezetes bűnügyi regénye, a *Ten Little Niggers* 1940-ben keletkezett, s a címbe kódolva eleve felmutatja a gyilkost, aki el is vész). Rácsodálkozhat, hogy a Csekey nevű figura már a kezdet kezdetén összegzi az igazságot: „– ...szerintem az a feltételezés, hogy Utryt... megölték, téves. Miért, kicsoda? Ezek nevetséges kérdések vele kapcsolatban. Vihar volt, szerencsétlenség történt”. Élvezheti, hogy az eleven életének jutó utolsó

fejezetben (*Reggeli vonat*) nem csupán Tamás az, aki „láthatóan húzza az időt”, hanem a szerző is, az „időhúzás” érdekében regényt mintázva a regénykébe (kilencedik fejezet: *Francia kisasszony*). Latolgathatja a Szerb Antal-hatásokat, a vélhető inspirációk közül a legélénkebbeket – el is kalandozhat. E sorok írójában felmerült, hogy a fiatalon Szerb Antal környezetében forgolódo, vagyis a könyvbelihez kissé hasonló művész és tudós hadban élő későbbi néprajzprofesszor, Dömötör Tekla hogy tudott legyinteni a legértékesebb szakkönyveire – s hogy helyezte könyvtárába az esetleg általa sem elérhető legmagasabb polcra kedves esti olvasmányait, a notórius „könyvkölcsönzőktől” féltett magyar és idegen nyelvű detektívregényeket).

Akadt szakember, aki merényletnek, botránynak vélte *Az öt fenyő* előadását a hagyatékból, az érdes-éretlen prózától féltve a nagy költő reputációját. E mű érkezte azonban nem fakítja, hanem – az életmű kontúrait változatlanul hagyva – árnyalja és még rokon-szenvesebbé teszi azt a képet, amely Nemes Nagy Ágnesről bennünk él.

Tarján Tamás

KURT SCHWITTERS EMLÉKÉRE (1974)

A hangok találkozása a képekkel

BÁGER GUSZTÁV: A TÜKÖR ÉLE

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2005
116 oldal, 2200 Ft

Ez a 91 lapos könyv negyvennégy verset tartalmaz, három ciklusban. Minden vers egy kispohár friss narancslé. Báger Gusztáv ez üde versek költője.

Akik személyesen nem ismerik őt, a versek nyomán nem jönnének rá arra, hogy költőjük a közgazdaság doktora, az Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet igazgatója, továbbá egyetemi tanár. És még el sem érte a fékező hatvanat amikor az ember ritkítani kezdené tevékenységeit.

Aki e sorokat olvassa, kétlelkű emberre hajaz és mégsem így van: a szürrealizmus határterületéről a realizmus felé törekvő versek egy olyan „sármos” ember termékei, aki képes, arra, hogy (főleg) jóindulattal nézze a világot és látásmódjával örömet közvetítsen. Ez köti össze tehát a „bankost” a „költővel” noha a versek soha sem a kamatos kamatról szólnak.

A *Tükör éle* ciklus bevezető verse a *Versem elé* így hangzik:

*Legyetek újra csontfehér és rózsaszín
rozsdába öltözött áprilisi tulipánfa*

*Mikor az idő ágas dorongja int
őszöm vitorláját feszítve szálljatok*

*Legyetek a tónél pontos tulipánok
s gombok pitykés rendjét kik másként akarták:
mellényeket nyitogató barkák*

A sorhosszak rendezetlenségének dacára ez a vers ritmikailag is példás. És nemcsak bevezető, hanem útrabocsajtó is, és szép rímpárral zárt.

Báger, ebben a kötetben – az előzőekkel ellentétben – sok kedves rímet használ, sok szép szót is és összesen egy ide nem való igét. Írt egy nagyon jó józsefatilás verset, mely azonban azért nem tökéletes, mert Attila vagy szabadverset írt (keveset) vagy mesterien bánt a verslábakkal.

A bágeri dallam – mely átjárja verseit – versdúdolásra és ugyanakkor költemény-nézésre hív. Vagyis a hangok találkoznak a képekkel. Így jó ez, így hiszünk mi, a *Tükör élen* táncolva vidámabbak.

Felmerül a kérdés hová tartozik ez a sajátos bágeri költészet? Hiszen jellegében egyszerre szürreális, de ugyanakkor realista is. A magyar szürrealizmus legjobb jelenlegi képviselője, Czilczer Olga, tévedhetetlenül szürrealista verseket ír. *Tányéron a harmadik hold*, mondja, a megszórt szobor szerelmét érezzük át egy másik versében. Szürrealista volt, főleg párizsi kirándulása alatt és után József Attila, aki a *Medáliákban* azt írta „lehet, hogy hab vagy cukrozott tejen”, Báger viszont így közvetít: „Hírtornyok szerint / sütik a konyhák / éneklő lombok / kopasztott szobrát.” Vagyis a bágeri strófa, különössége ellenére elképzelhető. Avagy: „Geometriából nem működtem. Ötven után belém hasít: Gyilkosom volt a vonalzó.” E sorok olyan beleérzést közvetítenek, mely együttérzést kelt az olvasóban. Realista lenne ez a költészet? Metaforákat, metonímiát, hasonlatokat, allegóriát használ – vagyis a vers fegyvertárát.

De éppen az, hogy „egy az egyben” nem olvasható, csak átérezhető, és az, hogy a képi világa nem képtelen, mint Dalí csorgó órája, a *határterület* költőjévé avatja Bágert. Ezt a területet csak kivételes költő lakhatja be.

Kabdebé Tamás

LAO-CE IDÉZET (1985)

Báger Gusztáv: A tükör éle

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2005
116 oldal, 2200 Ft

„De hát a részletek, mondom, a macskák. Bár a törvényhez képest kétségtelenül csak bodros buborékok. Elfújni-való szörpamacskok, árvízben úszó, bukdosó parókák.”

(Nemes Nagy Ágnes)

„Melegétől fellazulnak mind a rostok:”

(Báger Gusztáv)

A tükör éle (Szeged, Tiszatáj könyvek, 2005) Báger Gusztáv kilencedik kötete. Már első kötetei is figyelemreméltó kritikai visszhangot váltottak ki. Oravecz Péter a *Magánterem* (2000) kapcsán „a végső bölcsességek és a fiatal üdeség összemosódását” emeli ki („Se nem édes, se nem sós, mint az óceáni folyótorkolat – ez a víz különleges élőlények otthona.”), Tandori Dezső avantgárd ösztönöket emleget, tárgyköltészetet szövegalkotással, s *koherens*-ként ajánlja e legújabb kötetet is, mint ahogyan az első kötet megjelenésekor is (*Örök párbeszéd*, 1996) így hangzik az olvasótársnak szánt instrukció: „Tessék végigmenni a kötetten.” Grecsó Krisztián egy „gyanús sorozat” darabjaként közelít a *Vizrajzhoz* (1999), és már ő is számol: Báger Gusztáv 1938-tól 1996-ig várt verseinek *feltűnésével*.

A nyitóvers, a *Mindent vissza* is jelzi, hogy itt nem haláltánc lépésben, körkörös ismétlésekbe botolva haladhatunk, hanem: „mosolyba mosolyt / fagyot a fagyba” nézünk. Bágernél látványból látványba oltás történik, eksztatikus *megmerevedésből* kimerevítés, s míg a Pilinszkyt idéző ikoni intenzitás, a mozgó mozdulatlan az eddigi kötetek lendületes előrehaladásában is jelen volt, *A tükör éle* vette a bátorságot a lassításra. Báger eddigi verseskötetei kapcsán a kanonizációs összehasonlítások alkalmával sokan említették már többek között József Attilát, a kései Pilinszky Jánost, Juhász Ferencet, Baka Istvánt, Orbán Ottót, vagy Parti Nagy Lajost, Kovács András Ferencet (stb.), mégis *A tükör éle* kötetrendezésénél leginkább Nemes Nagy Ágnes prózaverseinek egymás felé dőlése érzékelhető. Pontosabban a macskák „bátorsága,” akik mernek *járni-kelni* a versek között: „telekhatárt nem ismerő / három betörő: / a kutató a macska a tolvaj,” s mivel a narrativitás Bágernél megengedhető, a *Téli dal* versszakait idézem:

*Kimentem éjjel a folyósóra,
egy macska pizsamában látott.
Az első hívó szóra
átugrotta a palánkot.*

*S mert halála kékre bántott,
lassan telik minden óra.
Ráejtek egy csokor virágot
A páncélos ünnepi óra.*

Az új kötet legjellemzőbben jelenlévő konstrukcióját példázza az idézett vers, ugyanis a bágeri vers akkor a legjobb, amikor elfeledkezik a meztelen dikcióról, nem beszél, s egyfajta avantgárd (vagy sem) ösztönből találkoztatja, összeütközteti a puha, egymásba már-már áttűnő látványokat a fagyott, dermedt, dadogva kitarított *durva* retorikai felülettel.

Báger Gusztáv különben az Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézetének főigazgatójaként dolgozik, gazdaságkutatói szenvedélye volt hogy különböző rendszerelméletek felé irányította és írt már ehhez az aktivitásához köthető konferencia-verseket is. Mindez persze akkor válik izgalmassá a művészet oldalán, amikor – bár Báger értelmezői illetve maga az alkotó is olyan neveket találnak ki rá, mint esszencia vers, kódvers vagy gyök-vers – az „építészeti elszegényedés” mintájára (idézet Báger Gusztávtól) létrehozza a fogyasztói verset az olvashatatlan vers korszakában. (És nem véletlen, hogy Bágert annyiszor beszéltek prózában – ld. az elmúlt években és a közelmúltban vele készült interjúkat.)

A *tükör éle* első ciklusának, *A bohóc kihallgatásának* verse a *Dada*. Az új vizuális rend látványéhségében Báger az introvertált költő banalitásba emelt hangját kölcsönözve, körítései, ráolvasásai, rejtvényversei és szekvenciái által, non sens játékaival elaltatja ösztöneinket. A fallosz is ártalmatlanul pihenő vadász („TOTOmpa lándzsás férfi szobrok), s ekkor, az alvás tompultságában támad a dadaista pedofil: HOHOsszan vágott szemfenéket / MEMEg vadított magvakultat”. A tárgyvers bágeri sajátossága ez, a tárgy még működésében való kiszakítása, a kontempláció igényével a megvakítással történő felülés, élve boncolás, a törvényes együgyűség (EGYEGYütt). A *Dada* dadogása más nyelvi kontextusba helyezi a verset, a dadának (dadusnak) ebben az új rendben kell táplálnia a nyelvhasználóit, kiszolgáltatottjait.

Az *Átverés* a *Dada* gondolati láncának része, a kötet első képverse, s geometrikus idom-metamorfózisával az igazi fogyasztói vers, ugyanakkor már idézi a *Becsapottakat*, valamint a cikluscímadókat is. Az *Átverés* négy strófája (melyből a második: „Színes, kerek, szép, / fényes. / Bevesszük”) egy három oldalról bekeretezett, nyíllal ellátott területre került, míg egy gyerek-mondóka kis részlete külön elemként csüng alá a négy strófa vonalán. A rejtvény kritikai felfejtése nélkül azért annyi itt elmondható a versről, hogy a képvers megkövetelt idomait felbontva az almatest eredendő fogyasztói cikként álcázódik, s az átverő közelség („Ismerjük / ismeretlenül.”) ugyanúgy mély élményeket, valóságnak tűnő fiktív nosztalgiát kínál – csak fogyasztásként.

Az örök pedofil, aki egyszerre támad és olt(at) az átverő közelségben, valójában tartamokat egyesít: „Kislány-tokban férfi tőr, / oltatlanba oltó ág.” A tükör térhajlítása, a mozgó háttér időkonstrukciói, a macskák settenkedései („villám-cirmos cikázások”) különös, a kötet kiemelkedő vershármását alkotják az első ciklus jelölésében. A három vers a *Tükörképek I*, a *Csendélet* és a *Tükörképek II*. A Pilinszkyt idéző *miféle pupilla fókuszában égünk* képiségét a fallikus kimerevítés előtt kitáguló pupillájú kislány vizualizálása bravúros behelyettesítés, tudatos vagy sem, hiszen tapasztalat és hallgatás összekapcsoltsága fogalmazódik meg, s a tükörben így férfi és nő egyként van jelen – a szeretkezés ütemére

(„jól bevált nomád taktika”); „Tapasztalatok kócsával / tömődik napra-nap.” A *Tükörképek II.* darabja már az eksztatikusban érzékelést és a vizualizált mozgást követő tükör-szakasz, a visszatérés az egyhez, de a kötetben előtte a *Csendélet* bekeretezettségét Báger egyszerűen feloldja egy fallosz portréjával, illetőleg képversével. A két változtatható kép (tükörkép) közé beékelt „mosolyba mosolyt” szituációja (megidézve Mona Lisa androgunitását is – a sorok itt nem idézhetők formájuknál fogva) a bágeri verstechnika szerint alakul: szöveg oltódik be sikeresen egy képbe. A beoltás közben persze az eksztatikus áttűnés helyett, a testtudat eltűnésével a művészeti élmény egyenrangúsága tűnik fel (a hegedűtest és Leonardo da Vinci). (S ha a nem idézhető sorok miatt nem meggyőző az érvelésem, ld. a *XXI. századi történet* című verset, amiből egyértelműen kiderül, milyen narratíva is illik a százhhoz.)

A jól sikerült versek közé sok túl kicsi játék is került. A *Látvány* című verstől aztán megszületnek az önkritika és a kétség(esség) versei. A „(b)rekedést” követően (a *Medáliát* idéző *Látványból*) az *Első villamos*, vagy az *Asztalon felejtett világ versei* közül az *Akár*, a *Téli dal*, valamint a József Attila-apokrif (*Dúdoló Fejtő Ferencnek*) már visszatálnak a bágeri „durvaság” esztétikájához, ugyanakkor meg is változtatják az eddig kapott látvány fogalmát. Itt dada helyett a nő mellei belesimulnak a látásba („nyurga lányos kéz / vitorlát bont a bolt előtt / lobogó árnyékban / fagylaltok mellei” – *Tér – főleg nőkkel*), a nem-elfedések és az átlátszóság rizomorfikus szerkezetei jelennek meg. A József Attila-apokrif egyik sora pedig – „befalnám vacsorád maradékát” – egy jó versműködető, nyers önkanonizációs transzparencia: Bágernél ha Pilinszkyt sejtünk, ott van közvetlenül mögötte József Attila, ha Nemes Nagy Ágnes, akkor a Nyugat folyóirat babitsos nemzedéke, és folytathatnánk tovább.

Bakonyi Dornika

NAGY GÁSPÁR

Fénylő arcok és tükörképek

Kiss Iván '56-os fotórajzaira

Arcok

szemek

tekintetek

sorra nyílnak

mint az ablakok

barátaim

higgyétek el

ők mind élnek:

egy se halott!

*Élnek és az arcuk fényes
a szívük meg velünk dobog
egy Föld nevű csillag
ilyenkor jobban világít
és gyorsabban forog!*

Amikor a nagy

ősz ragyogásban

örökre októbert írunk...

S talán örökre kedd van

és a boldogságtól

könnyezünk sírunk!

Hányszor de hányszor elmondod

örökre... mindörökre... kedd!

Csak ez a nap őrzi meg neved

már halálotat is rábízhatod.

*És országos napsütés van
a kitárult temetőkapukban
még várakoznak ránk
a fehér krizantémok.*

*Miközben hömpölyög
vonul az ifjúság
rendezett sorokban
kart-karba öltve...
méltósággal vonul...*

*Nézi a komor város
fél s talán ekképp latolgat
mit kíván tőle majd a holnap
s mit ez a megáradt elevenség*

*hogy látványát megörökítse
vagy mélyen szívébe rejtse...?
ha fia lánya most helyette lép
feltartóztathatatlanul*

*és romolhatatlan
fénylő arccal
szinte már időtlenül
ahogy a kép is kinagyul
talán már örökre így:
örökre halhatatlanul!*

*És a jelszavak
mint a sistergő
gyújtózsínór
körbefutják
még patyolat
fiatal testét*

*hogy majd
a láng kiesapjon
szemében a vágy
fellobbanjon
azon az estén*

*mikor az első csepp
vére már
lehullt a kövezetre:
legyen hát
szabadság-illatú
s áttetszően tiszta
e különös
vérkép-minta...*

*Legyen új vérszerződés!
mert titokban mintha
évszázadok óta
semmi másra
csak erre a békés
honfoglalásra
erre a napra
készült volna!*

*Népvándorlást
idéző mámor
zúdul át
a lapító csöndre
szoktatott utcákon
száll magasan
annyi megszentelt
árva dallam*

*Himnuszol
és szózatol
könnyezve énekel
sok boldog ifjú ember
esküszik az esküszünk-kel
verseket röptet föl magasra
ahol a magyarok Istene lakik*

*frissen kibomló zászlók
lengő hajába kapaszkodik
és senki nem beszél halálról
pedig már morajló
fegyverzaj hallatszik át
a Duna túlsópartjáról...*

*Megigéz fénylő arcuk
lám a lélek és lelkesültség
mily káprázatos ikerpár
együtt: őszinte Isten-oltár!*

*Mi volt a legszebb rajtuk?
távolból izzó örökmécsek
delejező gyönyörű fények
soha annyi nevető szempár*

*s a fogak vakuját
villogtató sok ezer száj
külön tanulmány...!*

*Azzal tüntettek
mint a szentek
csak énekeltek
és mentek mentek
hihető és hihetetlen
de Föltámadott a tenger
hullámozott tombolt
a föld is rengett*

*és az utca megnyílt
hullott megannyi fölös díszlet
zászlóból kivágott címer
tetőkről vörös csillag
levetve minden ócska billog!
a düh is olykor bevillant...*

*Átrendezve a város
mint a színpad
új felvonás jön
s benne új had
kezükből már ott lobog
a címerét vesztett zászló*

*jár körbe és kézzől kézre
s ahogy ketten kinéznek...
kidugják fejüket*

*a kerek vászon-nyiladékon
a pillanat a nagy varázsló...
nem felejthető kép lett:
a forradalomból egy idézet!*

*És mennyi régtől várt varázs-szó
szabadság igazság... béke
és a másik serpenyőben
önkény... zsarnokság sötétje
aminek most már végre vége!*

*Szavakon túli szókkal:
fényel íródik lelkünk egére.*

...

*Láttad azt a lányt
szemét elkapta már a láng!*

*Szerelmes volt egy diákba
sokáig hazavárták
de hiába.*

*Ősszel legszebbek a lányok
hajladozó gyönyörű lángok...*

*Egyik csak a zászlót lengette
a másik meg énekelt mellette!*

*A harmadik?
Ki tudja mit tett
csak gyönyörű volt
mint az ihlet.*

*Énekelt és szavalva
buzdított a barrikádon
s a géppuska csöndbe
egy férfihang belekiáltott:
„szép húgom – imádom!”*

Talán csak ezért
lőtték le orvul
jött egy tank tüzelt
s máris fordult!

...

S láttad a hirtelen
férfivá érett kamaszt?
Ki félni sem mert
csak éppen reszketett
ujja helyett szívével
illette a jégrúzsos
ravaszt...

de előtte arcát
mutatta hetykén
nem gondolkodott még
hősi tettén

s azon sem: talán ez volt
a dobtárban az utolsó töltény
ki volt ő: egy szent süvölvény
(később mikor már felnőtt)
bitóra küldte az önkény!

Ahogy névtelenek
a drága srácok
ők kísértették csak
igazán a nagybetűs
a szabadságot!

Arcuk fénylő
most újra látod
vállukon puska
szívükben elszánt álom

állnak ott büszkén
szájukban tán az első
köhögtetően fojtó

*olcsó cigaretta
de letüdőzik
s fújják a füstöt
a szabadabb csillagokra!*

...

*Mikor a ruszki tankok
kicsörömpölnek
a Körútra
a Corvin-közből
a közeli halál
hidege árad szét
szibériás leheletüktől
s a fiúk láss csodát:
hármat kilóttak az ötből!*

*Munkások kezében
ott az újság
a barrikád mögött
és a gyárkapukban
már azt olvassák
sugárzó arccal
hogy győztek
övék az ország
végre eljött
a szabadság
s értük emel szót
velük van
ahogy kívánták
a régi-új miniszterelnök
Nagy Imre
és a kormány!*

...

(Utóirat)

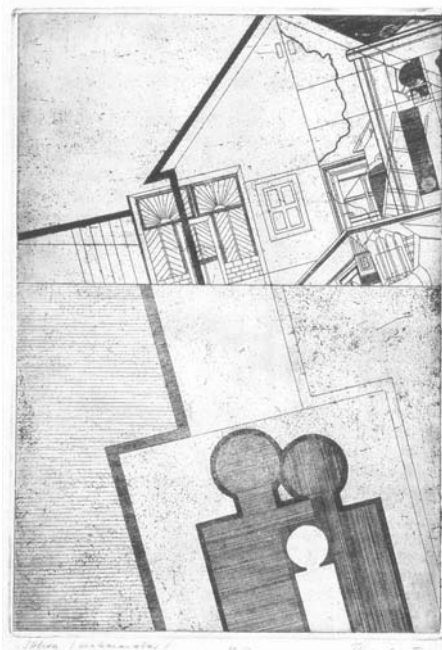
*A többit tudjuk:
a napsütéses
október végi keddből*

*miképp lett ködülte
novemberi első vasárnap*

*amint az árulás szennye kiáradt
a tizenkét fényes napra
a tereken a friss sírokra
az elfagyott krizantémokra...*

*De az arcok velünk maradnak
de a szemek velünk maradnak
az idő ezüst orsóján a képek
visszahozott örök emlékek...*

Fényeskedjenek az időben: Ámen!
(2006)

ITTHON (1971)

KISS GY. CSABA

Húsz év után

LÁBJEGYZETEK A TISZATÁJ-BOTRÁNYHOZ

Húsz év. Sok idő, meg kevés is. Ennyi múlt el például 1918 és 1938 vagy 1948 és 1968 között. Ha ekkora időtávra tekint vissza az ember, két közhely is az eszébe jut, talán jogos mind a két érzés: „mintha tegnap lett volna”, és az is, hogy „milyen régen volt”. Személyes emlékeimet szeretném előhívni a húsz évvel ezelőtti botrányról, a lap betiltásáról és a tiltakozó akciókról. Nem csak azért, mert valamennyire szereplője lehettem az akkori eseményeknek, hanem azért is, mert életemnek, pályámnak fontos szakasza kapcsolódott a szegedi folyóirathoz. Jószérivel másfél évtizeden keresztül – nagyjából 1971 és 1986 között – külső munkatársa lehettem a Tiszatájnak. Ez a műhely biztosított nekem, a fiatal irodalomtörténésznek rendszeres publikálási lehetőséget. Itt próbálhattam szárnyaimat, nem csak könyvismertetések, kritikák szerzőjeként, hanem a kelet-közép-európai rovatok (Kelet-Európai Néző, Most-punte-híd) egyik tervezőjeként is.

Az 1986-os betiltás pedig bizonyos tekintetben gyűjtőszikra volt számomra, úgy érzem: elég. Nem lehet túrni tovább a cenzúrárt, a tehetetlen kiszolgáltatottságot, a diktatúra önkényét. Van egy pont, amikor nincs tovább, és azt kell mondani: nem. Számomra ez a pont akkor érkezett el, amikor a hatalom meghozta döntését, és elbocsátotta a folyóirat szerkesztőit. Igaz, évek óta forrt bennem az indulat. Vigyázó szememet már hosszú ideje Lengyelországra vettem. A kommunista junta 1981. december 13-i puccsáról kiderült, hogy semmit sem oldott meg, a Szolidaritás élt, egymást követték a tiltakozó akciók, tüntetések. Szinte hihetetlen volt: a Szovjetunió által megszállt Közép-Európa egyik országában számottevő földalatti ellenállás bontakozott ki, melyet nem tudtak erőszakkal fölszámolni. Idehaza szintén nyilvánvalóvá vált, hogy a hatalmon lévők nem tudnak már a régi módon uralkodni. Ugyanakkor nem volt kétség az erőviszonyok felől, és lépten-nyomon lehetett érezni, milyen mélyre eresztette gyökereit a magyar társadalom mentalitásában a kádári rendszer, a szerény jólét féltése és a féligazságok, félszabadságok világába való beletörődés. A Tiszatáj védelmében szervezett akciók számomra az ellenzéki elkötelezettség új szakaszát jelentették. Addig úgy gondoltam, csak az „ahogy lehet” típusú hódoltsági magatartás adatott számunkra. Megpróbálni kijátszani a cenzúrárt. Minél többet írni például Lengyelországról, a lengyel kultúráról. És semmi olyasmit nem vállalni, ami ellentétes értékeinkkel, következetesen elutasítani a kollaboráció minden formáját. Amit persze egyszerűbb volt az elvek szintjén megfogalmazni, mint konkrét esetekben tudni, hol is van az a határ.

És miért lábjegyzetek? Erre könnyű a magyarázat. A folyóirat történetének, az 1986-os betiltásnak, a tiltakozó akcióknak minőségi és mennyiségi tekintetben is viszonylag jelentős irodalma született két évtized alatt. A cenzúra béklyóitól szabaduló magyar sajtó-

ban sorra jelentek meg az eseményeket bemutató írások és interjúk, megszólaltak maguk a szereplők, a Tiszatáj eltávolított szerkesztői, Annus József és Olasz Sándor. Évekkel később alapos forrásbázison készült történeti feldolgozások láttak napvilágot. 1997-ben jelent meg Gyuris György monográfiája a folyóirat történetéről (A Tiszatáj fél évszázada, 1947–1997), majd 2001-ben Müller Rolf „A Tiszatáj-ügy állampárti dokumentációja” című tanulmánya a Kortársban (7. szám). 2004-ben pedig Vörös László, az 1986-ban elbocsátott főszerkesztő tette közzé sajátos emlékiratait, a kommunista cenzúra egyik fontos intézményében, az ún. főszerkesztői értekezleteken készített följegyzéseit „Szigorúan ellenőrzött mondatok” címen.

Így tehát pontosan lehet tudni, mi történt. A későbbi kor olvasója előtt világosan kirajzolódik a „puha” diktatúra intézkedési mechanizmusa, megismerhetjük a módszereket, és szinte tapintható a párt- és belüvi körökben akkortájt eluralkodó zavar. Hiszen érzékeltek ők is, hogy egy újabb folyóirat-betiltás (nem volt olyan rég a Mozgó Világ főszerkesztőjének a leváltása és az egész szerkesztőség távozása) újabb értelmiségi csoportokban fogja tudatosítani, hogy milyen törekeny az a soha írásba nem foglalt és valójában a hatalom önkénye által meghatározott „kompromisszum”, amely az 1960-as évek közepétől állt fenn a pártvezetés és a magyar szellemi élet között. Lábjegyzeteimben a magam emlékeit szeretném hozzátenni a korabeli események bemutatásához, vagyis kiegészítésnek tekintem őket. Úgy gondolom, mindenekelőtt arról tudok kevésbé ismert tényeket mondani, hogy mit próbáltunk Budapesten és külföldön akkor tenni a Tiszatáj ügyében.

- 1.) **1986.** A történelmi háttérről annyit: ebben az évben már itt-ott elkezdődött szerveződni a magyar civil társadalom. Egyre több helyen (Népfront, egyetemek-főiskolák keretében) bontott zászlót a klubmozgalom, melynek rendezvényein rendszeresen részt vettek másként gondolkodó értelmiségiek. 1985 őszétől már engedélyezett formában – a szabadság kis köreként – működött a Bethlen Gábor Alapítvány. A Titkárságnak, melyet Nagy Gáspár irányított, magam is tagja voltam. 1986 júniusában már – első alkalommal – díjat tudtunk átadni Domokos Pál Péternek. Tavasszal sikernek könyvelhettük el, hogy elkészült – és átadhattuk Krakkóban – a magyar-lengyel barátság hagyománya mellett hitet tevő tanulmánykötet atyai barátunk, Waclaw Felczak 70. születésnapjára.
- 2.) **Derült égből villámcsapás?** Hogy pontosan mikor tudtam meg az MSzMP KB Titkárságának június 23-i döntését a Tiszatáj úgymond szüneteltetéséről, nem tudom. Nyár volt, s Magyarországon a holt szezonban minden lassabban történik. Kétségtelen, hogy évek óta a cenzúra borotvaélén táncolt a szerkesztőség. Amikor a Hírel 1989. 2. számában Annus Józsefet arról kérdezték, váratlanul érte-e őt a hegyomlás, érzett-e valamit előre, azt válaszolta: „Is-is.” Szűrös Mátyás pedig az eredeti szerkesztők jegyezte újraindult folyóiratban (1990. 6. szám) így fogalmazott a hatalom korabeli hozzáállásáról: „Úgy tekintettek a Tiszatájra, mint amely melegágya a nacionalizmusnak és a rendszer elleni megnyilvánulásoknak.” Mégis hihetetlennek látszott az eljárás. Már Gorbacsov idejében jártunk, és össze volt várható az Írószövetség közgyűlése. Nőttön-nőtt az ország eladósodottsága, és számolni kellett valamennyire a nyugati világ reakcióival. Minden racionális meggondolás szerint értelmetlen döntés volt a hatalom szemszögéből. Ezt mutatja a történelmi dokumentumokból kirajzo-

lódó bizonytalanság mind a megyei, mind pedig a központi elvtársak körében. Irodalmi körökben számosan provokációnak tartották, az állampárt legfőbb szintjén zajló pozícióharcok következményének. Föltehetőleg Vörös László érvelését kell elfogadnunk, aki szerint magát Kádár Jánost győzték meg arról, hogy ő volna Nagy Gáspár versének Júdása. És a pártvezér által elindított lavinát az utódlási küzdelemre készülő vezető funkcionáriusok nem tudták, vagy nem akarták megállítani. Magam részéről semmiképpen nem láttam a helyzetet tragikusnak. Úgy véltem, valamilyen kompromisszumos megoldást fognak keresni, ahogy a korábbi feszültségek (1981. júniusi „lengyel szám”, 1982-as Lăncrănjan-ügy) alkalmával történt. Abban bíztam, hogy nem kívánnak újabb bojkottot (a Mozgó Világ esetében ez meglehetősen jó hatásokkal működött), hogy számolnak az irodalmi-kulturális közéletben a döntés negatív visszhangjával, hogy az 1981-ben demokratikus módon választott írószövetségi testületek be fogják tölteni nyomásgyakorló szerepüket, hogy kellemetlen lesz a hatalom számára a külföldi sajtó reagálása. Nem utolsósorban azt éreztem megnyugtatónak, hogy nekünk, vagyis a kritikus magyar értelmiségieknek szintén van – bármi szerény – módunk kifejezni egyet nem értésünket. Ha megkérdezik tőlem akkor, mire gondolok konkrétan, az Írószövetségen kívül nem tudtam volna mást említeni. De semmiképpen nem fogott el a tehetetlenség és a teljes kiszolgáltatottság érzése, mint a hetvenes években.

3.) Augusztus 9. Interjú a Magyar Nemzetben Vajda Györggyel. A művelődési miniszterhelyettes interjúja az addig hallott szegedi információk után „tisztá vizet öntött a pohárba”, nem hagyott kétséget afelől, hogy mi a hatalom szándéka. Vajda György pártvizsgálatról és „közléspolitikai hibákról” beszélt. Ezt már kihívásnak éreztem, s kíváncsi voltam, miként reagálnak majd barátaim a Bethlen Gábor Alapítvány titkársági ülésén, hiszen ezeken az alkalmakon nem csak eme, alig tírt testület tagjai (Nagy Gáspár, Bakos István, Krasznai Zoltán, Lezsák Sándor s jómagam) vettek részt, hanem gyakran a Tiszatáj olyan budapesti szerzői mint Bíró Zoltán, Csoóri Sándor, Für Lajos, továbbá a jogász Bihari Mihály, a filmrendező Kósa Ferenc. A Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnökség napi operatív jelentése (vö. Müller Rolf dolgozata a Kortársban) már július 14-én arról szól, hogy „Csókás” (alias Csoóri Sándor) „Jurátus” célszeméllyel összejövetele szervez ellenakciók megbeszélésére. Nyilvánvaló, hogy e napokban kisebb és nagyobb körben számos beszélgetésben került szóba, mit lehet tenni. A július 17-i jelentés már arról számol be, hogy ez az ellenzéki csoport elhatározta az akció megkezdését. Azt gondolom, elsősorban a lehetőségekről, valamint az Írószövetség választmányának rendkívüli üléséről volt szó (32 választmányi tag kérte a testület összehívását írásban július 14-én). A jelentésben hivatkozott ellenzéki megbeszélésen nem vettem részt.

4.) Augusztus 29. A Bethlen Gábor Alapítvány titkárságának ülése Bakos István lakásán. Valószínűleg véletlen egybeesés, hogy ugyanezen a napon foglalkozott ülésén a párt Csongrád megyei végrehajtó bizottsága a folyóirat ügyével, ahová Vörös László főszerkesztőt is meghívták. Bakos István budai lakásán a titkárságnál nagyobb társaság gyűlt egybe. Emlékezetem szerint ott volt Bíró Zoltán, Csoóri Sándor, Für Lajos, Nagy Gáspár és mások, sőt valaki még a nyugati magyarok közül is. A vita főként a Tiszatáj sorsáról folyt, hogy mit lehet tenni a lap és a szerkesztők megmentésé-

ért. Mi akkor még nem tudtuk teljes bizonyossággal, hogy az intézkedések a „legfelsőbb helyről” indultak. Egyáltalán nem a magyar balsors emlegetése jellemezte az amúgy feszült hangulatú eszmecsere, inkább a józan számvetés igénye, a lehetőségek mérlegelése. Augusztus 21-én az Írószövetség elnökségi ülésén Csoóri Sándor „végzetesen rossz lépésnek” mondta a betiltást. Négy nappal később Balogh Ernő Berez Jánosnak (KB-titkár) írt levelében azt állította: „Érzékelhető, hogy Csoóri Sándor és köre a kulturális politikával szembeni éles – minden korábbinál keményebb és elszántabb – konfrontációra, látványos szakításra törekszik.” (Müller Rolf idézi az egész levelet, Kortársban). Nekem viszont az volt a benyomáson augusztus 29-én, Csoóri még lehetségesnek tartja, hogy személyes konzultáción meg tudja győzni Berez Jánost valaminő kompromisszumos megoldásról. Évek óta ez volt a „hódoltság” nyomásgyakorlás módja. A magyar szellemi élet kiemelkedő képviselői tettek arra alkalmilag kísérletet, hogy meggyőzzék a hatalom embereit egyik-másik döntésük megváltoztatásáról. Ezt a „kijáró” formát alkalmazta például Kádárnál Veres Péter vagy Aczél Györgynél Illyés Gyula. Néha nem is teljesen sikertelenül. Csoóri Sándor írói és erkölcsi tekintélyével a hetvenes-nyolcvanas évek fordulójától jutott ilyen szerephez. Maguk a vezető funkcionáriusok kedvelték ezt a formát, hiszen korlátlan hatalmukat és jóindulatokat egyszerre fitogtathatták. Persze mindig csak alkalmi engedményekről lehetett szó. Joggal éreztük úgy 1986 nyarán, hogy határozottabb formában kell véleményünket kifejezésre juttatnunk. Mert mi történik akkor, ha sem a „kijárás”, sem az Írószövetség vezető testületeinek a tiltakozásai nem járnak eredménnyel? Legfőnnebb a bojkott lehetősége marad számunkra. A beszélgetés során néhányan – mindenekelőtt Bíró Zoltán, Nagy Gáspár és jómagam – egyre határozottabban azt a nézetet képviseltük, hogy tiltakozó levelet kell megfogalmazni és neves értelmiségiekkel, művészekkel kell aláíratni. Arról volt köztünk vita, hogy egy ilyen akció nem veszélyezteti-e a „kijárás” vagy egyéb, szelídebb nyomásgyakorlás esélyét. És hogyan tudjuk összegyűjteni a kellő számú aláírást rövid idő alatt. Azzal érveltünk, hogy a különböző mentőakciók folyhatnak párhuzamosan, s ha nem születik egy határozott hangú tiltakozó levél és hozzá az aláírások legkésőbb az Írószövetség közgyűléséig, lépést veszünk, és nem kap tiltakozásunk kellő nyomatékot, a hatalom képviselői megnyugtathatják magukat, mégis eredményes a kemény kéz politikája. Végül megszületett a döntés: vállaljuk az aláírásgyűjtést, Bíró Zoltán pedig följajánlotta a tiltakozó levél fogalmazványának az elkészítését.

- 5.) Bíró Zoltán.** Róla külön kell szólnom. Nemcsak azért, mert az ellentmondást nem tűrő, kemény levél alapszövege tőle származik, és oroslánrésze volt az aláírások összegyűjtésében is. Vörös László följegyzéseiből tudhatjuk, hogy a szerkesztőségi értekezleteken ő a Tiszatáj leggyakrabban támadott szerzői közé tartozott, és elvtársi elmarasztalás főképp „nacionalizmus” miatt érte. A későbbi olvasóknak itt szükséges annyi magyarázat, hogy Bíró Zoltán tagja volt az MSzMP-nek. Pontosabban: az orwelli terminológia szerint nem az ún. belső, hanem csak a külső pártnak volt a tagja. Azok közé tartozott, akiknek az állampárt eszköz volt. Nem az előrejutást és anyagi gyarapodást segítő eszköz mint sok tízezer honfitársunknak a diktatúra évtizedeiben, hanem eszköz a magyar nemzeti érdekek és kulturális értékeink védelmében. Föltételezésem szerint az ügynöki jelentésekben szereplő „Jurátus” nevű „cél-

személy” nem volt más, mint Bíró Zoltán. Pozsgay Imre minisztersége idején a Művelődési Minisztérium főosztályvezetője, rendkívül bátran és következetesen igyekezett az Aczél-féle kultúrpolitikai klienshálózatot rongálni ott, ahol csak lehetett. Nem véletlen, hogy veszélyes ellenfélnek tartotta a nomenklatúra. Amikor eltávolították a minisztériumból, még azt sem engedték meg neki, hogy a zsámbéki tanítóképző főiskolán tanítson. Elgondolkodtató, hogy ugyanebben az időben Antall József – aki nem volt tagja az MSzMP-nek – háborítatlanul igazgatta az Orvostörténeti Múzeumot. Bíró Zoltán gyűjtötte az aláírásokat, öreg Ladájával járta a fővárost és a vidéket. Kollektív munka volt ez természetesen, Nagy Gáspár, Bakos István és mások szintén segítettek neki. Az első név a tiltakozók közül Németh Lászlóné. A 114 író, művész, értelmiségi listája fölülmúlta elképzeléseinket. Az irodalmi élet különböző irányzatait, nemzedékeit képviselte, Budapesten kívül fontos vidéki központokat (Debrecent különösképpen), és a tudomány meg a művészeti élet nem egy kiválósága szintén vállalta a Tiszatájjal a szolidaritást. November 11-től Szigligeten voltam, meglátogattam az Alkotóházban, én ott írtam alá a levelet. November 12-i dátum szerepelt alatta, de csak 24-én vagy 25-én adtuk le – mi ketten voltunk a feladók – a pártközpont postázójában. Emlékszem, még kérdeztem is Zoltántól, mit gondolsz, továbbítják ezek, nem fogják eltüntetni ?

- 6.) Döntéshozók és ügynökök.** Lényegében ugyanannak a szervezetnek a részei voltak. Ezért igen ellenszenves számomra, hogy csak az ügynököket, besúgókat szokták a nyilvánosság előtt pellengérré állítani. Végül is az ügynökök szolgáltak, nem ők működtették a gépezetet. És a magyar társadalom mindmáig nem nézett szembe múltunknak azzal a részével, amelyet mindközönségesen kommunista diktatúrának és szovjet megszállásnak kell nevezni, bárkinek sérti is az érzékenységét. Ami a Tiszatáj-művelet irányítóit és végrehajtóit jelenti, a pártapparátus megyei kirendeltségének formális szerepe volt csupán. A szálakat a budapesti „Fehér Házban” tartották kézben, mindenekelőtt a pártközpont Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályán, melynek ekkor Radics Katalin volt a vezetője. A kulturális alosztályt Lendvai Ildikó vezette, s munkatársai közül a szegedi folyóirat dolgában Balogh Ernő szorgoskodott. A felső kapcsolatot Berecz János és Pál Lénárd KB-titkár jelentette. Bármennyi írásos dokumentum áll a történész rendelkezésére, maradnak fehér foltok, hiszen a diktatúra nem szívelte az írásbeliséget, sokszor csak szóbeli utasítások, telefonbeszélgetések döntöttek, és ennek a „szürke övezetnek” a föltárása már-már lehetetlen. Tanulságos történetünkben az akkor már a Rádió elnökhelyetteseként működő Agárdi Péter szerepe. Radics Katalinhoz írt szeptember 1-ji levelében magát felelősséget érző és vállaló kommunistának mondja. Szemforgató módon amellet kardoskodik, hogy ne változzék a Tiszatáj profilja, de a főszerkesztőt és helyettesét eltávolítani javasolja. Igazán megdöbbenett, amikor Vörös László könyvében azt írja az egykori főcenzor 1993-as számvetéséről, hogy gondolatgazdag és tárgyilagos. Vajon az értelem Czeslaw Miłosz által oly kitűnően elemzett elcsábításáról, leigázásáról lett volna az ő esetben szó? Vörös László gondolkodását, mentalitását áthatotta a marxizmus, nem kis részben azonosult a kommunista diktatúra ideológiájával, ám főszerkesztőként soha nem érvényesítette a cenzúra szempontjait, nem a hatalom igényeinek akart megfelelni. Ne legyen félreértés: az én szememben tisztességes ember volt. Sajnálom, hogy nincs

már mód végighallgatni, mi történt benne élete, pályája során. Talán a mi nemzedékünk előtt az egyik legnagyobb kihívás: föltárni azokat a folyamatokat, amelynek következtében végbement a magyar írástudók példátlan mérvű árulása, azonosulása a diktatúrával. Nem az ügynökökre gondolok, az ő dolguk sokkal egyszerűbb kérdés. Egyébként nézetem szerint a magyar irodalmi élet sem takaríthatja meg a tisztázást az egykori besúgók dolgában. Mert nyilvánosságra kerülnek majd a nevek, és nem a szerencsétlen egyéni történetek elszomorítók, hanem az 1989–90-ben elmaradt tisztázás. A mi szervezésünket jónak mondhatjuk, hiszen tevékenységünkről kevés ügynöki jelentés került elő: csak november 19-én számolnak be a tiltakozó levélről és az aláírásgyűjtésről. Annál több a jelentés készült az Írószövetségben törtétekről. A „Havasí Zoltán” néven említett besúgó csak bennfentes lehetett, jelentései pontosak, a közeg alapos ismeretére utalnak.

- 7.) Debreceni irodalmi napok, október 30–31.** Már maga a tanácskozás címe: „A tájegységek kultúrája és az irodalom” is arra csábított, hogy jelentkezzem fölszólalásra. Természetesen a Tiszatájról beszéltem. A szöveget előre megírtam, összegyűjtöttem néhány reflexiót a folyóirat közép-európai visszhangjából. Lengyel, cseh és szlovák idézetekre építettem mondandómat. Kapóra jött, hogy a hazai cenzorok által elmarasztalt 1981-es krakkói számot a lengyelországi hadiállapot idején dicsérte meg a varsói Nagyvilágban (Literatura na świecie) Elżbieta Cygielska. Tudtam, hogy a közép-európai dicséretre ellenfeleinknek nem lehet válasza. Egyébként Debrecenben parázs volt a hangulat, a fölszólalók nagy többsége a Tiszatáj mellett érvelt, Balogh Ernő fenyegető megjegyzéseivel tulajdonképpen magára maradt. Úgy éreztem, hogy vidéki íróbarátaink szintén megelégtették a hatalom önkényeskedését a kultúra területén. A debreceni hangulatot biztatónak éreztem a közeledő írószövetségi közgyűlés előtt.
- 8.) A közgyűlés előtt.** Emlékezetem szerint tehát november 24-én adtuk le a tiltakozó levelet az ominózus postázóban, vagyis öt nappal a közgyűlés előtt. Ezen a napon nyílt meg a pesti Egyetemi Klubban (ma ismét a Centrál kávéház működik benne) Ryszard Kapuściński fotókiállítása. Megnyitomban a lengyel író mint a zsarnokság megfigyelőjét méltattam. Szerintem a jelenlévőknek nem volt kétséges, hogy nem csak általánosságban szólok a jelenségről: „...eljöhet a pillanat, amikor a zsarnok nem mondhatja többé, hogy a szabadság az általam fölismert szükségszerűség, mivel a szavak jelentése már nem csak tőle és a kommunikációt ellenőrző szolgálaitól függ, és a szabadság nem szolgásgot fog jelenti, hanem szabadságot.” A következő napok beszélgetéseiben Kapuściński nemcsak a lengyelországi helyzetről tájékoztatott, hanem igyekezett arról is meggyőzni bennünket, hogy a hatalomnak nincs lehetősége betiltani az Írószövetséget. A suttozó propaganda ugyanis széltében-hosszában ezt terjesztette. Hogy például el sem lehet majd kezdeni a tanácskozást, Berecz János kiáll a pódiumra, s bejelenti a Szövetség tevékenységének a fölfüggesztését. Utoljára ilyesmi 1957 januárjában történt, 1986-ban pedig a forradalom 30. évfordulója volt. Így az írói körökben egyáltalán nem csökkent az előkészületek intenzitása, találkozót találgatót követett, ki-ki írta a fölszólalását. November 27-én a Kárpátia sörözőjében délben ültünk együtt az utolsó egyeztetésen: Czine Mihály, Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula, Nagy Gáspár s jómagam. Tartott a hírbörze és a lehetőségek latolgatása.

Tudta mindenki, hogy a tiltakozó levél az aláírásokkal – a címzettekhez már eljutott. Fölvetődött, elhangozzék-e a levél szövege a közgyűlésen, s mindenkinek az volt a véleménye, igen, de valahogy – gondoltam, a tervezett fölszólalások miatt – nem tolongtak a jelentkezők. Akkor fölolvastam én, mondtam, és ebben maradtunk. Szélesebb körben volt még 28-án este is egy összejövetel Konrád György lakásán. Mészöly Miklósról, Haraszti Miklósról, Csoóriról, Csurkára jól emlékszem, s nem utolsósorban Kapuścińskira, aki itt is következetesen oszlatta a magyar melankóliát.

9.) A közgyűlés, november 29–30. A pesti Vigadó környékén mintha feszültség lett volna a levegőben. Bonyolult igazolási procedúra után juthattunk be az épületbe. A két nap alatt bent mintha egy másik Magyarországon élt volna az ember. Kívül a „rendszer”, a mégoly puha, de nyomasztó diktatúrának a levegője, bent viszont a szabadság szellője fújdogált. Főnt ültek a pódiumon az „elvtársak”, Pál Lénárd, Köpeczi Béla, Berecz János, Lendvai Ildikó. Sorra következtek a kritikus fölszólalások, a Tiszatáj-ügyet bírálóan először Fekete Gyula említette. Érezhető volt, hogy a teremben uralkodó feszültségnek a betiltás az egyik forrása. Az alapszabály vita után egyszerű tagként megszólalt Agárdi Péter, aki igazi bolsevik cinizmussal azt fejtegette, hogy a „Tiszatáj nemzeti értékeit éppen a szerkesztési hiba politikai felelőtlensége veszélyeztette...” Életemben először voltam tanúja olyan tétre menő politikai vitának, ahol nem csak az egyik félnek lehetett igaza. Végiggondoltam, hogy az első nap vége felé kellene hozzászólásra jelentkeznem. Minél később kapok szót, annál jobb. Délután beadtam a cédulát az utolsó szakasz elnökének, Bodnár Györgynek. Egy évvel korábban még munkahelyi eljáróm volt, tudta, hogy nem könnyű engem irányítani, úgy hiszem, arra mégse gondolt, hogy én fogom fölolvadni az inkriminált levelet. Ketten maradtunk utolsó hozzászólónak, Albert Gábor és én. Nem számítottam arra, hogy Gábor évtizedek sérelmét vágja oda a pódium arcába. Mondta, mondta határozott hangján a magyar írók és értelmiségiek vádjait, amazoknak meg végig kellett hallgatniuk. Izzadni kezdtem, hiszen utána én következtem. Dörgő taps igazolta vissza Albert Gábor tiborci beszédét. Azzal indítottam, hogy nagyon nehéz ezután szólni. A magyar író és irodalom méltóságáról kezdtem beszélni, pontosabban fölolvadni hozzászólásomat. Amikor a levélhez értem, lassítottam, hogy jól érthető legyen minden mondat. Fogalmam sincs, hogyan sikerült. Amikor visszamentem a helyemre, az egyik sorból kinyúlt egy kéz, megütötte a vállam, s biztatóan mondta, jól olvastad a levelünket, én is aláírtam. Karinthy Ferenc volt.

10.) A hatalom válasza. A közgyűlés második napján szólalt föl Berecz János KB-titkár. Fontos volt neki ez a szereplés, de kockázatos, sokat nyerhetett volna vele, de végül veszített. Föllépése a hatalom szempontjából nem volt túl szerencsés. Persze elég szűk volt a mozgáster. Mint kiderült: nem oszlathatta föl a közgyűlést, nem függeszthette föl a Szövetséget. Fenyegetőzni azonban fenyegetőzött. Még egyszer ilyen öt év nem lehet, magyarázta dölyfösen. Vitába szállt Csurkával, Csoórral, Mészölyvel, Albert Gáborról és rólam annyit mondott, hogy a mi fölszólalásunk nem alkalmas párbeszédre. Érthettük ezt a Tiszatáj ügyében készített tiltakozó levélre is. Rögtön érezhettem a helyszínen a hatalom rám fújó hideg leheletét, volt, aki a szünetben elhúzódtott a közelemből. De született formális válasz is – persze ha válasznak nevezhető – beadványunkra. Ebben kissé módosítanom kell Gyuris Györgyöt, aki azt írja munká-

jának 148. lapján: „A szokáshoz híven válasz nem érkezett. Mind az MSzMP KB, mind a minisztertanács úgy tett, mintha nem történt volna semmi. A közgyűlés után néhány nappal táviratot kaptam, életem leghosszabb szövegű táviratát. A feladója Lendvai Ildikó volt, a Központi Bizottság kulturális alosztályának a vezetője. Arra kért, hogy egy bizonyos időpontban föltétlenül keressem föl a pártközpontban, mert szeretne tájékoztatást adni a beadványunkról. Lakásomban nem volt telefon, valószínűleg ezért választották a kapcsolat fölvetésének ezt a módját. Feladóként ketten írtuk rá a borítékra a nevünket Bíró Zoltánnal, ezért hívtak minket, kettőnket a pártközpontba. Lendvai Ildikó meglehetősen zavarban volt, amikor bekopogtattunk hozzá. Ismertem személyesen korábról, talán ezért nem tudott a vezető funkcionáriusok magabiztos stílusával bennünket. Ötölt-hatolt, jó negyedóra múlva bökte csak ki, hogy beadványunkra az a válasz, amit Berecz János az Írószövetség közgyűlésén mondott. Vagyis lényegében: nesze semmi, fogd meg jól. Mindez persze csak szóban. A kommunisták valamiképpen hadilábon álltak az írásbeliséggel, nem szerettek dokumentumot adni mások kezébe.

- 11.) A bojkott.** Annus József azt nyilatkozta erről a Hittelben: „Nem szerveztem, de nem szervezte azt más sem.” A totálisan ellenőrzött nyilvánosság körülményei között nagyon nehéz bojkottot szervezni. Ehhez szükséges egy informális másik közvélemény, amely legalább társasági szinten létezik, egyfajta szellemi közeg, amely valami módon szankcionálni tudja a bojkott megszegőit. A nyolevanas évek elején Magyarországon formálódni kezdett ez a közeg. Az irodalmi-művészeti életben egyre többen elfogadták, hogy lehet és érdemes ilyenformán véleményt mondani. A *Mozgó Világ* szerkesztőségének szétverése után bebizonyosodott, hogy van létjogosultsága ennek a nagy kockázatot nem igénylő tiltakozási formának. 1986 őszén sorra kérték vissza kéziratunkat az írók a hatalom által kinevezett szerkesztőktől. Hiába küldtek szét tucatjával fölkerő leveleket, nagyon ritkán kaptak csak választ. Akik mégis vállalták a szereplést a korábbira szinte semmiben nem emlékeztető folyóiratban, gyakran megtapasztalhatták kollégáik rosszallásának különféle formáit. Összegezve azt mondhatom, a bojkott nem volt sikertelen.
- 12.) Írószövetség.** A Tiszatáj védelmére indított tiltakozó akciók Szegednél jóval szélesebb terepen folytatódtak. Az Írószövetség közgyűlésén az ellenzéki írók jelentős győzelmet vívtak ki. A vezető testületekbe történt választások során sorra kibuktak a politikai hatalom mellett elkötelezett párttag és pártonkívüli írók. Nem értem, miért beszél tanulmányában Müller Rolf a Szövetség kettészakadásáról. Kétségtelen, hogy a kommunista hatalom sugallatára mintegy két tucat – köztük jelentős életművel bíró szerzők – író kilépett, de nekik nem sikerült új írószervezetet létrehozniuk. Pedig a Népszabadságban Köpeczi Béla kulturális miniszter 1987. január 31-én dörgedelmes nagy cikkében szögezte le: „...a minisztérium a továbbiakban nem tekinti az Írószövetséget az egész magyar irodalom képviselői és konzultatív szervének.” Hogy a két írószövetség gondolata nem magyar találmány volt, annak alátámasztására Jan József Szcsepanski lengyel író 1986-ban szamizdatban kiadott „Megbízatus” (Kadencja) című kötetére hivatkozom. A Jaruzelski-féle junta által később fölőslatott Lengyel Írószövetség egykori elnöke idéz föl egy 1982-es beszélgetést. Egy, a szövegben csak nevének kezdőbetűjével jelzett régi párttag író kereste föl, s bizalmasan arról tájékoz-

tatta, hogy a vajdasági pártbizottságon tanácskoztak az Írószövetség jövőjéről, és fölvetették, hogy a hatalmat támogató párttag és pártönkívüli írókból új írószervezet kell létrehozni, és ez a létrehozandó szervezet kapná meg az anyagi támogatást és egyéb előnyöket. Gazemberek, tette hozzá az idős író, szovjet bábok. Úgy látszik, létezett ilyen forgatókönyv, és föltehetően nem a lengyel kommunisták találmánya volt. Mindenesetre 1987 tavaszán a hatalom által óhajtott másik magyar írószervezet alapítására tett kísérlet végül kudarcba fulladt.

- 13.) A visszhang idehaza és külföldön.** A közgyűlést megelőző november 28-i „nagyaktíván” (a párttagok összetartásán) szólt Pál Lénárd a 114-ek leveléről, s hozzátette, hogy ennek várhatóan nagy külföldi publicitása lesz. A korabeli nemzetközi sajtó reagálásait nem gyűjtöttem, föltelelezem, hogy több figyelmet szenteltek a viharos közgyűlésnek, mint a Tiszatáj-ügynek. Idehaza pedig döbbenetes volt a csönd, a tömeg-tájékoztató jól záró blokádjá, irodalmi ügyekben nem csak a Népszabadság, hanem az Élet és Irodalom is egyoldalúan a hatalom álláspontját képviselte. 1987 márciusában jelent meg az ál-Tiszatáj 1–2. összevont száma. Szerettem volna mindenképpen hírt adni a történetekről, a Bécsi Napló számára írtam egy cikket álnéven. Így megtörtént velem az a különös eset, hogy Gyuris György monográfiájában két helyen szerepelek a névmutatóban: Kiss Gy. Csaba és Dávid István neve alatt. „Ez a Tiszatáj nem az a Tiszatáj” című írásomat (Bécsi Napló 1987. 4. szám) hosszan idézi a szerző, s úgy értékeli, hogy „nem mentes a túlzásoktól, de tanulságos”. 1987 októberében – már az első lakiteleki találkozó után – francia ösztöndíjjal Párizsban töltöttem közel egy hónapot. Itt is foglalkoztatott a gleichsajtoltszegedi folyóirat ügye. Szerettem volna a francia sajtóban szóvá tenni, de hiába tájékoztam, ez nem sikerült. A Párizsi Magyar Füzetek 1988-ban jelentette meg „Egy eltűnt magyar folyóirat nyomában” című írásomat, melyet Varga Dávid néven jegyeztem. 1999-ben közöltem idehaza „A szabadság kísértése” című könyvemben. Ekkor már egyértelműen összekapcsoltam az irodalom és a sajtó szabadságáért vívott küzdelmünket a lakiteleki zászlóbontással.

SIMAI MIHÁLY

boldog színek

Pataki Ferencnek

*jártomban-keltemben a Nakonxipán-
Tisza-Maros háromszög hajnal-oldalán
pont ott ahol a neve-nincs hiány
újjászüli a teremtő magányt
s / barbár / színeknek árja habzik
/ gyöngéd fény és öröm patakszík
s bizonyossággá válik a talány
hol a Lét fájdalma is szent öröm
– ott voltam vendég: FERENC PATAKÁN
s hogy ott lehettem százszor köszönöm*

*fény-fákon ott föllettem régi fészkeim
ringott ringatott szeretet-hazám
s a kéklő zöldben a zöldellő kékben
tűnődni jó volt a sugárzó Szépen
s merengni mind e Szépség Igazán
szívemben föl-fölszengett egy madár
aztán egy erdő az egész határ
egyszerre voltam hajnal és madárraj
égboltnyi szem világnyi gondolat
való amely határos a csodával
lehet hogy álmomban lehet hogy ébren
pupillám játszott a szín-orgonán
elvesztem akkor abban a zenében
s táncolt a lelkem FERENC PATAKÁN*

*néztem a színek milyen boldogok
hogy emelik föl arcukat a fényben*

*mint meztelen fürdőző asszonyok
szerelemvirág-izzás évadán
– asszony-akkordok az élet-zenében
időn-túli terek-fölötti álmok
varázsvidékén FERENC PATAKÁN*

*és talánná vált minden bizonyos
és hihetővé hogy valahol mélyen
lelkünkben mégis mégis él az Éden
a termő a teremtő szent Öröm
– beteltem Fénnyel FERENC PATAKÁN
köszönöm TESTVÉR! köszönöm*

MÚZSÁK EGYMÁSKÖZT (2000)

BAKA ISTVÁN

Pataki Ferencről két tételben*

1. PATAKI FERENC TÁRLATA ELÉ

Pataki Ferenc toronyban lakik, mint egy várúr, ám ha udvarnépét kívánja látni, nem elég a csengőhöz nyúlnia – ecsetjével kell őket előcsalogatnia az álmok és révedezések terméből, s számos birtokát is csak ez a törekeny varázsszék mutathatja fel – néki és mindannyiunknak, akik megpróbáljuk követni őt.

Nehéz-e követni? A kínai legenda piktora csodálatos freskót alkotott a császár dísztermének falán, ám az irigy udvaroncok, akik féltek, hogy a mennyei birodalom ura kegyeit ezután az éhenkórász képíróra fogja pazarolni, s tőlük elfordítja fényességes tekintetét, mindjárt ócsárolni kezdték a remekművet. Ekkor a festő kinyitott képén egy festett kaput, s belépett rajta. Mielőtt becsukta volna maga mögött, visszafordult és hívogatóan intett az egybegyűltek felé. Ám aki megpróbált utánalépni, csak sima falfelületbe ütközött, a mű bezárult az értetlenek és szeretetlenek előtt.

Kitáru-e előttünk Pataki Ferenc művészete?

Harminchat képet látunk ebben a teremben, harminchat kapu nyílik ki vagy marad zárva a nézők előtt, harminchat kapu, melyek az elfogulatlanokat és tiszta szívüket bevezetik a művész világába, egy olyan világba, ahol nincs hajnal és sohasem delel a nap, hanem a délután vörösei-barnái váltakoznak az éjszaka jeges hidegével, amelyben megszűnik a különbség közeli és távollevő között, s ahol az alkony vérrel átitatott díszletei között iszonyú és felemelő csodák mennek végbe. Az egyik képen László, a szent király robot a csatába – vagy talán a kunok sötét szekér-tankjai elől menekül? A másikon Zrínyi Miklóst marcangolja a vadkan, míg fölötte az alkony mindennapos drámája vöröslök. Az antik táj ciprusai és romjai között kéken suhog a félelmetes Bagolyasszony, de megjelenik a mítosz nyájásabb arculata is: a képkeretre ragasztott kagylóból rózsaszín derengésben emelkedik fel a születő Vénusz, de csak határtalan finomsággal megfestett alsóteste – nőisége – bontakozik ki a jelenségek szorongást keltő gazdagságából, a dolgok zúrzavarán erőt vevő szépség jelképeként.

A vörös drámája, a kék síkos iszonyata helyére másutt a pusztulás rozsdaszíne, a sorvadó élet sárgája lép, mint a *Sártenger* vagy a *Száraz erdő* című képeken, a tragédia elégiává csöndesül, ám a drámai és az elégikus képekről egyaránt elmondható, hogy nem a színek ütköztetése kelti erős hatásukat, hanem szinte mindegyiken egy meghatározó, a mű fő gondolatát hordozó alapszín hullámzása, önnön árnyalataiban való szakadatlan újjászületése.

---

* *Baka István hagyatékából*

Költő vagyok, ha annak tekinthetem magam, nem művészettörténész, s még a saját szakmámban sem vállalkozom kritikusi szerepre. Ne várják tőlem e festett világ szakszerű elemzését. Mi ad hát jogot arra, hogy beszéljek róla? Csak az, hogy én is jártam – s járok naponta – abban a Parkban, ahol az a két parányi emberalak (talán Ady és Léda?) lépeget, előttem is ugyanolyan elérhetetlen fenségben tornyosul a Varázshegy, s számomra is olyan zaklatott, viharos alkonyatából fel-felvillanó a Város, amelyben élünk, mint festő-barátom, Pataki Ferenc számára. S ezért talán beléphetek azon a festett kapun, amely ebbe a világba vezet. S bár általában a verset illusztrálják képek, ezúttal hadd illusztrálja vers – az én Zrínyiről írt versem – Pataki Ferenc *Zrínyi és a vadkan* című festményét.

*Az alkony feltépett hasából
kifordult felhők lóbelek a láthatáron
gyűrűznek véresen miért is látom
mindenben ütközet nyomát
én kinek könyvtárszobám lett a világ
s nem ütközöm csak erdei vadakkal
s zörög a sok pergamensárga nappal
lapozhatom unottan ez maradt
s egy öregedő asszony szoknyasuhogása
ahogy esténként teremről teremre járva
kioltja a fáklyákat mintha
szférák fekete ruhás angyala
oltogatná a csillagokat
és költhetem megint a verseket
de engem már a vers nem költ meg újra
s túl könnyű volt rímekből rakni várat
követlek hát a sűrűségbe bújva
soká rejtőztél tőlem Istenem
most végre szemtől szemben állsz velem
FELISMEREM VADKANPOFÁDAT*

Az Úr vadkanpofáját ismerte fel Pataki Ferenc Zrínyije is. Ez a vadkanpofa komorlik a *Csendélet térképpel* kicsi Magyarországa mögött. Legyen erő mindannyiunkban, hogy utolsó percünkig szembenézhesünk vele.

(Kézirat)

2. PATAKI FERENC JELEI

Kamaszkoromban, amikor még nemcsak költő, hanem minden akartam lenni, volt egy korszakom, amikor minden frissen írt vers végére sebtiben egy rajzot is kanyarítottam. Sosem voltam jó rajzoló, – mi volt az oka, hogy mégis magam akartam rajzban is folytatni a versekben megsejditett látomást? A kamasz gőgje, mindentakarása? Vagy inkább annak öntudatlan beismerése, hogy erőtlén vagyok még a bennem lüktető színek és képek szavakkal való visszaadására. Talán inkább az utóbbi, mert ahogy egyre jobban elsajátítottam

a képköltés nyelvi eszközeit, úgy hagytam föl fokozatosan ezekkel a képi lábjegyzetekkel, érezvén, hogy már nélkülük is elboldogulok. Pataki Ferenc nem kamaszként, hanem mesterévei derekán fordult ihletésért a költészethez, s teremtette meg a legkedvesebb verseitől ösztönözve azt a jelrendszert, mellyel nemcsak a költészet, hanem a jelenségek világának legbenső lényegéig hatol e kiállítás képein. Ezek a jelek ezért nem illusztrációk és nem lábjegyzetek (bocsássa meg a művész és közönsége, hogy a magam egykori próbálkozásai felől közelítettem meg művét), hanem a verset befogadó s mindjárt magáévá hasonlító alkotó gesztusai: a ráérzés és még inkább a ráértés mozdulatai, az agyban képpé vált szavak lemeztelenítése – lényeggé, azaz jellé redukálása, olyan szimbólumokká, amilyenekké a kínai írás vált fejlődése-alakulásai évszázadai során. Ezek a fekete és barna ecsetvonások, keresztek és gyászcsillagok, napok és félholdívek, melyek mintegy megkoronázzák a gyöngybetűkkel leírt verseket, a teremtve-befogadó vagy befogadva-teremtő művésztől legalább akkora – vagy még nagyobb pontossággal vallanak, mint tárgyukról: a magyar költészet évszádairól.

Bámulatra méltó a művész érdeklődésének tágassága is: Arany János rezignált bölcsessége éppúgy rezonanciát kelt benne, mint Csokonai túll-áttörtsége, Petőfi dacos indulatossága éppúgy, mint Pilinszky aszketikus maga-átadása. S több mint gesztus a Szegedhez kötődő költők verseinek körülindázása – különösen Petri-Csathó és Simai Mihály sorainak jellé csupaszítását érzem igen szerencsésnek, és az általam is szeretett költők világához méltónak.

Pataki Ferenc mindent tud, amit egy festőnek és grafikusnak tudnia kell. Főlényes rajztudása és színérzékelése birtokában minden mesterségi fogásáról lemondhat a végső egyszerűség kedvéért – gesztusai, végletesen leegyszerűsített (lelényegített) jelei is éppoly hitelesek, mint az olajfestmények szín- és formagazdag kavargása. Nékem az élete utolsó nagy korszakában stílust váltó Pilinszkyt idézi – a csontig lecsupaszított szenvedés asketizizmusának stílusát, ami már nem is stílus, hanem magatartás, s nem is magatartás, hanem a lélek vacogása a bezárt kapukkal a komorló mennyország küszöbén.

a Mesternek szeretettel: Olasz Attila

Szerkesztrő asztal

A Németh László Társaság április 28-án *Németh László* első egész alakos szobrát avatta föl Budán, a Pasaréti út és a Radna utca találkozásánál. A mű *Csíkszentmihályi Róbert* szobrászművész alkotása. Az ünnepségen Olasz Sándor, a Németh László Társaság elnöke köszöntötte a közönséget és a jeles vendégeket. Avató beszédet Mádl Ferenc volt köztársasági elnök mondott (a beszédet következő számunkban közöljük). A társaság nevében – az író nevét viselő iskolák diákképviselőivel együtt – Monostori Imre leplezte le a szobrot. Szabó István, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke áldást mondott a szoborra és az ünneplő közönségre, Szabó András előadóművész pedig Pilinszky János „Ama kései...” című versét mondta el. A Tamási Áron Általános Iskola és Gimnázium kórusa Bartók-népdalcsokrot adott elő. Nagy Gáspár „Éjszakáimban lámpafény” című versét mondta el, Csoóri Sándor új Németh László-esszéjét olvasta föl.

*

A Tiszatáj Könyvek ötvenedik darabjaként megjelent *modern – magyar – irodalom – történet* bemutatója május 16-án volt a szegedi bölcsészkar konferenciatermében. A tanulmánykötetről Szilasi László beszélt.

*

A nagy érdeklődésre tekintettel második kiadásban adtuk ki Nagy Gáspár *Közlebb az életemhez* című könyvét. A kötet a Líra és lant bolthálózatában (Fókusz könyváruházak) és az Írók Boltjában vásárolható meg.

Júliusi számunk tartalmából

CSIKI LÁSZLÓ, MARSALL LÁSZLÓ versei

MÁRTON LÁSZLÓ novellája

HATÁR GYÓZÓ, TANDORI DEZSŐ prózája

CSEKE PÉTER, KÁNTOR LAJOS esszéje

FRIED ISTVÁN és POSZLER GYÖRGY tanulmánya